

НОВИЙ ОБРІЙ

АЛЬМАНАХ

ДЕСЯТЬ РОКІВ НАШОГО ЖИТТЯ
І ПРАЦІ В АВСТРАЛІЇ
(1949-1959)

THE NEW HORIZON

ALMANAC

Literature, art, cultural life

diasporiana.org.ua

Обкладинка П. Вакуленко.

Упорядкування та загальна редакція: Дм. Чуб.

Редколегія: П. Вакуленко, Г. Чорнобицька, Дм. Чуб.

Друковано накладом Української Висилкової Книгарні в Австралії.

НОВИЙ ОБРІЙ

АЛЬМАНАХ

література, мистецтво,
культурне життя

Ч. 2

В-ВО «ЛАСТІВКА»
МЕЛЬБУРН — 1960 — АДЕЛАЇДА
АВСТРАЛІЯ

Учасники 2-го З'їзду вчителів українських Рідних шкіл в Австралії, що відбувся 25-26 грудня 1959 року в Мельбурні. Спереду сидять, починаючи зліва: заст. Голови Шкільної Ради Н. П. Валій п. П. Лопата, член УЦШР п. інж. Б. Шемет, голова Укр. Ц. Шк. Ради Д. Нитченко, представник Півд. Австралії п. Т. Пасічинський, учителька Ньюнортської Рідної Школи п-ні М. Дейко та представник НТШ і член Шкільної Ради Н. П. Валій д-р І. Рибчин. Фото: І. Святківський.

Л. Далека

Із циклю «Варіації осінніх мелодій»

ОСІНЬ 43-го

Павутинної білої кіптяви
розгортала жалобний навій,
вже поранена хижими кігтями,
переможена в битві новій.

Краплі крові кружляються в китиці,
крізь дими калиновий вогонь.
І все ближчою хвилиною котиться
небезпека жорстоких погонь.

Колісьми груди матері краєні,
сиві простори острах просяк —
не затримати в рідному краєві
ні один журавлиний косяк.

Полетіли, туманами купані,
Тільки біль... Тільки крик даленів...

І мете сніговійної кипені
до лісів, до лугів, до ланів.

ГЕТЬМАН РОЗУМОВСЬКИЙ

(Уривок з романа-хроніки тої ж назви)

На новий рік відбулась елекція. Пишна... бучна. Старі люди не бачили такого дива, казали вони. Знали, як вибирали Данила Апостола, як пили-гуляли, з мушкетів гриміли, носили на руках старого гетьмана, гукали його здоров'я... А все ж такого блиску, такої паради й гомонурозголосу не бачили, не чули. І після довго гомоніли по всій Гетьманщині про незвичайну елекцію графа Кирила Розумовського: «Вибирали на гетьмана однаково, мов би як і короля»¹⁾.

Ще зранку на головних вулицях старого Глухова вишикувались полки. Ближче до соборного майдану стояли полки Лубенський, Кропив'янський, Полтавський та Прилуцький з прапорами та бунчуками... Куди не кинь оком — синіли та червоніли верхи козацьких шапок, лисніли на холодному сонці списи та мушкети, черчаті пояси, срібні вуздечки, кульбаки, мережані золотими бляхами. Народ юрбився по всіх вулицях та завулках: селяни з'їхались з близьких і далеких сел та містечок, слобід і хуторів; духівництво в блискучих ризах зранку правило службу Божу, все з Києва; прибули спудеї могилянської академії співати кантату. За церквою, мов на ярмарку: нашивдку розташувались крамарі, бублейниці, перепічайки, сластяонниці, горохвяниці; меткі жида розложили на столах намисто, срібні дукачі, скиндячки, жовтогарячі хустки, заплоч, голки, блейвас... Геть далі, в степах, чорніли куфи з горілкою під охороною сердюків. Курився дим... В ясному, погожому ранку веселими цяточками мерехтіло по-

¹⁾ В місті Глухові на виборах гетьмана самого Розумовського не було. Його заступав тут старий граф Гендріков; він і репрезентував Розумовського, як кандидата на гетьмана. Сам же Розумовський в цей час жив закордоном. Коли приїхав з мандрівки до Петербургу, зараз же і взяв шлюб з Катериною Нарішкіною, сестрою імператриці Єлисавети. Тільки через півтора року по виборах приїхав в Україну до міста Батурина з дружиною і великою обслугою.

лум'я і тут, і там, і навіть на галявині Сорочого гаю. Драгував смачний дух печені: то козацькі кашовари смажили дичину й варили кашу з салом.

На майдані було завізно й гамірно. Всі дивились на ши року вулицю, виглядали дива. Високий і тонкий, як жердина, маляр нишпорив серед юрби зі стосом малюнків під пахвою. Він тикав усім образ «Козака Мамая» і жажливо божився пеклом і гарячою смолою, що продає образ «самого графа Кирила, нашого коханого Гетьмана».

— Чого ж він з таким довгим вусом? — питала молодича, повертаючи малюнка на всі боки. — Кажуть, він молодий, без вусів...

— Позичив на той час у батька, — сміявся чорнявий ремісник, ковтаючи горохвяника.

В іншому кутку якийсь волоцюга бив великим гаком по старій підкові на мотузку й хрипко гукав:

— На щастя... на здоров'я... Хто купить на щастя підкову! Зірвано з ноги коня, яким їхав молодий Розум до столиці. Купуйте, панство! Хапайте клад... Адже завтра будете багаті... матимете повну шапку червінців... Хо-хо... ось де багатство... з легкої руки пана гетьмана...

— Наливочки... солодкої наливочки малісіньку чарочку з столу гетьманського... За здоров'я гетьмана... Сьогодні ж будете з грішми за пів таляра!

— Подайте сліпому каліці, невидючому старцю шеляга... На щастя... За гетьмана...

Бурсаки глухівської бурси вже виводили канту, швидко скомпоновану на честь електора... бриніла бандура...

На майдані шемрів гамір, сміх, дотеп. Аж ось вдарили в дзвона. Всі поскидали шапки і втопили очі туди, звідкіль мусила йти процесія. Гримнула команда, і по полках зашелестіло: козацтво воднораз вихопило з піхов шаблі. З-за рогу виткнулась карета графа Гендрікова — в ній сидів охоронець державної печатки генерал Писарев. Він держав на шовковій подушці московського герба і царську грамоту — дозвіл на вибори гетьмана. Граф Гендріков їхав слідом за каретою верхи на воронім коні з прапором святого Андрія Первозваного. Водночас святочно виступали старшини: генеральний Хорунжий Микола Ханенко, генеральний писар Андрій Безбородько, генеральний підскарбій Михайло Скоропадський та генеральний суддя Михайло Забіла — усі з клейнодами свого рангу. За ними йшли генеральний бунчуковий Лизогуб та генеральний осавула

Жураковський — обидва несли образ святої Покрови в Золотих шатах. Окремо виступав генеральний обозний Семен Кочубей з булавою, оздобленою діамантами та оправленою в золото й срібло, ніс він її на червоній подушці з великими китицями; поруч булави лежала бойова важка шабля, знята козаками ще під Віднем з великого турецького візира Мустафа Паші.

Осавула Валькевич та полковник Абаза йшли з портретом государині Єлисавети на рушниках, гаптованих трояндами, тримаючи високо сурми, голосно сурмили сурмачі, тоді як усе козацтво держало висмикнуті з піхов шаблі. За сурмачами їхали пани полковники з полковими корогвами. Ясніючи коштовними ризами, панотці з усіх глухівських церков кадили смирною з коштовних кадил. Сердюки сунули лавою, виграючи на баских конях, усі у вельветах, усі в шапках з червоними китицями. Дзвони гули по всьому місту. Народ натовпом без шапок стояв по всіх вулицях ген аж до Муравського шляху. Усі полки вишикувались перед церквою по обидва боки і з шаблями над головою пропускали духовенство. Граф Гендріков, огрядний чоловік з рудою бородою, важко зліз з коня і ступив на паперть. Тут його зустрів митрополит Рафаїл з усим кліром і хором.

Почалась врочиста Божя служба. Вона тривала довго за всіма приписами церковних прав, як велить звичай для такого великого дня.

Коли генеральна й полкова та сотенна старшина рушила з Божого храму, усі полки привітали її гучним привітом — СЛАВА! Граф Гендріков ступив до помосту, застеленого китайкою з зеленими ретязями. Огрядний москвин з лисою головою й червоним носом перехрестився широким хрестом і поволеньки махнув рукою. Навколо все принишкло. Граф витер хусткою вуса і взяв з рук генерала Писарева грамоту з двома восковими печатками на жовтому шнурі. Знов перехрестився і став щосили вигукувати:

— Її імператорська величність по милосердю своєму й добрості снізойшла до молінь-благань малоросійського народу поновити гетьманат на гетьманщині. Її величність в цей день Нового року соізволила дозволити всьому козацькому народові обрати гетьмана за старими звичаями. Це пра-

во могутня й добра государиня дала всьому поспільству гетьманщини, вірячи, що за Божою допомогою козацький народ вибере на гетьмана мужа зело мудрого, зело достойного, мужа такого, який би керував Вашим краєм справедливо, у страху Божому і щирому послуху престолу Російської держави, щоби той обраний на високий пост муж був вірним слугою отечеству разом з усім поспільством та беззастережно справляв усі накази її імператорської величності та накази вищої московської ради.

Гендріков оглянув козацтво, панів полковників і всю генеральну старшину.

— Милостива наша государиня, — гримів він, згортаючи наказа, — призначила вибори на сьогодні, після Божої служби, за Вашим почином і нашою допомогою та допомогою Господа Бога. Починаймо ж вибори достойного мужа, як указала її величність государиня Російської імперії. Вибори доручено вести пану генералу двора Писареву.

Тоді виступив генерал Писарев, високий чоловік з сивими вилицями й кошлатими вусами. Він був у зеленому військового строю сурдуті і чорною з золотими галунами «треуголкою». Писарев підійшов військовим кроком до поручнів помосту, скинув свого дивного кашкета з голови і витяг з обшлага якогось папера.

— Пани генерали, пани полковники, шляхетне козацтво, лицарі-січовики, христілюбивий народ Гетьманщини! — гукнув він хрипким басом, — кого хочете обрати на гетьмана у козачій нашій Гетьманщині? Чи є серед вас такий зело мудрий чоловік, якого б ви хотіли нагородити гетьманською булавою?

Граф Гендріков утопив очі в генеральну старшину і панів полковників. Його бряклі щоки й зморщена шия налились кров'ю. Генеральний писар Безбородько виступив наперед і спокійно й чітко відрік:

— Є в нас такий зело мудрий муж: хочемо мати за гетьмана Кирила Розумовського, — і теж втопив очі в старшин. За його спиною гримнуло сотні горлянок:

— Розумовського Кирила!...

Генеральний писар вдоволено витер хусткою лоба. Воднораз полковник Абаза за спинами московських генералів махнув перначем:

— Розумовського... Розумовського... го... го... ревноли полки від краю й до краю.

— Роз... го... го..., — гукало поспільство, й луна того дикого лементу чітко відбилась в морозному повітрі на тамтому краю темного байраку.

— А... а... а... а...

Знов виступив наперед Гендріков: твар його лисніла і в кутках рудих вусів ховалась усмішка. Він спокійно став перед Кочубесем, який низько вклонився москвину і подав йому подушку, на якій лежала вкутана в червоний вельвет гетьманська булава.

Гендріков, за звичаєм, діткнувся булави, тоді обережно розгорнув і поклав на вкритий килимом стіл. Він ніби роздумував, гладив рукою бороду і кланявся всьому козацтву.

— Шановне козацтво: Православний малоросійський народ! — гукнув він щосили, і знов його шия почервоніла.

— Красно дякую від імени графа Кирила Розумовського за велику честь. На жаль, чуюся ще дуже молодим, хочу почитися вояцькому ділу, хочу побувати в походах, повоювати турка-бусурмана, пожити серед січового товариства, поїсти лемішки січової, найти собі побратима... Недостойні такої чести. Кланяюсь усім земно, прошу віддати булаву іншому мужу, літньому...

І граф Гендріков ще нижче поклонився поспільству і глянув ненароком на генерального писаря. Той вчасно встеріг момент і, пильнуючи старшину, грізно grimнув:

— Розумовського Кирила... Роз...

І знов за його спиною grimнула уся старшина, грізно, наказово:

— Булаву Кирилу Розумовському!...

І той грізний крик, на поданий Абазою знак, злився з грізними вигуками полків, усього народу, що стояв тісним натовпом по всіх вулицях старого Глухова.

— Булаву Кирилу Роз... го... го... го...

І на галлявинах гаїв та по глибоких ярах пролунало, зашмеріло:

— А... а... а... а...

Гендріков кахикнув у кулак, смиренно вклонився і торкнув пальцем булаву, але в руки не взяв. Тоді випростався і тихо відійшов від столу.

— Шляхетне панство, поспільство чесне! — гукнув він знов. — Я щойно скінчив науку, молодий ще! Не знаю, як бити турка-татарина, не вмію арканити дикого коня! Важка для мене гетьманська булава, не здолаю вдержати в

руці. Кланяюсь земно і прошу вибрати мужа старшого, щоб умів і воювати, і лад давати усій гетьманщині...

Він ще раз вклонився, заткав три грубі пальці за борт каптану і трохи відступив від столу.

Генеральний писар тупнув ногою, і всі старшини хопились шабель.

— Волиємо Кирила Розумовського! — гнівно ревнули вони.

Хтось вистрелив з пістолі. Гендріков усміхнувся у вуса знов: він бачив, як полковник Абаза засував за пояс ще задимлену пістолю. То був останній знак. Полки несамовито гукали:

— Кирило Розумовський...

Козаки кричали, витягали з піхов шаблі, загрожували людям на помості... Почулися мушкетні постріли. Абаза підняв пернач, і всі десять полків вихопили шаблі. Козаки шаліли... натовп підкидав угору шапки, вибухав потоком невиразних загрозливих зойків. Панство вдоволено слухало: адже вибирали гетьмана по-справжньому, з загрозами, пострілами. Праця панів полковників не пропала марно.

Коли козацтво трохи вгамувалось, Гендріков підійшов до столу і врочисто взяв з рук генерального обозного гетьманську булаву. Вклонився старшинам-колегіянтам, панам полковникам, козацьким полкам, січовикам та всьому поспільству.

— З вашої, зачне панство, волі беру до рук гетьманську булаву, — казав він, грізно поглядаючи на море голів. — Тим самим беру й гетьманство над усією Гетьманщиною. Не для забави беру великий тягар на свої молоді плечі: беру на те, щоб у краю під скіпетром могутньої імператриці російської держави і гетьманською булавою панував лад, квітнула гетьманщина, а народ козацький був щасливий на многія літа!

З тими словами вперше махнув булавою.

Сурмачі засурмили в сурми, полки гримнули Слава! З валів на честь гетьмана ревнули гармати раз... вдруге... втретє...

Козаки раз-у-раз палили з мушкетів, поспільство лементувало, усі бігли до спорожнілого помосту взяти на згадку бодай ниточку окравки з великої настільної китайки. Уся старшина з репрезентантом гетьмана на чолі врочисто ступила до храму, де стояв уже митрополит і благословляв

увесь козацький народ хрестом. Клейноди гетьманські покладено було в церковні скрині на сході. Почався святочний молебень.

Гули дзвони ...

Сутеніло ...

На вигоні і просто в полі юрбилося козацтво. Міські ремісники, орачі ... Скрізь жевріло багаття ... Викотили куфи з горілкою, кашовари роздавали смажену на вогні воловину, баранину. Січовики пили міцну оковиту, заїдали галушками, ковбасою, пирогами з вишкварками. Тихо гомоніли про ранкову подію.

Полтавський полк розташувався недалеко від Репалового яру на Очеретянці серед степу, бо була година саме раз: тепло й тихо, мов у вусі. Козаки роздобули кілька куф, смажили бика на вогнищі, варили куліш з салом. Біля вогнища зібрався гурт, слухали, що казав сивий Дорош Кістогриз. Він сидів на порожній куфі, перевернутій догори дном, поглядав спідлоба на гурт і злісно кепкував:

— Були вибори високі ... на помостах. Відколи живу таких не бачив.

— На помостах, пане Дороше, усе роблять: і вибирають і голови рубають, — кинув дебелий козак Стрижень, ковтаючи гарячу галушку, настромлену на спичку.

— То правда: у Борщагівці на такому от помості злетіло дві голови ...

— Десь тужить по них третя ...

— Наше панство стережеться ... догоджає москвіну. Приміром, пан Абаза махав перначем, наче на бойовищі, — озвався рудий козак Потилиця.

— Щоб не наловили гав, а лементували усі разом.

— Ще й з пістолі випалив, козарлюга, може, й застрелив гаву, не дурно бо й той Гендрик усміхнувся, — бубонів пан Дорош.

— Те-е-ек ... докозакувались. Тепереньки, пани-брати, москвин дозволяє козакові встрілити тільки гаву, та й то дає це право панові полковникові. Нашому братові, простому козакові, лопату в руки і гайда на канальські роботи ... або горлянку драти, не знати, з якої причини, — пихкав люлькою Потилиця.

— Справді, лементували, мов п'яні баби... А спитати — чого, ніхто й не скаже як слід, — роздумував молодий козак Сюркало.

— Велено лементувати за Розума, — всміхнувся натоптуваний козак з червоним носом Свирид Павич. — Всі гукали...

— На помості його ніхто не бачив! — дивувався молодий козак.

— Мабуть, довідався про поміст, — кинув пан Дорош, спльовуючи на бік.

Усі засміялись.

— Видюча смерть страшна, — озвався хтось з гурту.

— Казав отой Гендрик, що Розум молодий, що десь вчиться, — невгавав Сюркало. — Не вміє і шаблі в руках держати, москаль просився за нього тричі — так куди там! Лементують — тільки Розума! Я чув, що він ходить у блискучих постолах, вуса голить, на голові носить якусь кучму і белькоче по-турецькому. То якесь опудало, а не гетьман!

— Мовчи, небораче! — гримнув пан Дорош. — Москаль дозволив обрати на гетьмана тільки опудало... Щоб те опудало можна було повернути і так, і так, або й кинути на поміст, коли воно почне само повертатись, не питаючи Гендрика... Зрозумів?

— Зрозумів, — тихо мовив молодий козак й зачудовано глянув на пана Дороша. — Виходить, якби, приміром, обрати на гетьмана не Розума повстяного, а полковника Апостола або кропив'янського полковника Джажалія, то тее... на борщагівському помості, чого доброго, став би під катівську сокиру Гендрик або, може, хтось і вищий за нього? Чи так воно?

— Ти, я бачу, козак з кебетою, хоч і молодий, — всміхнувся пан Дорош і собі зачудовано глянув на молодика. — На, випий чарку за опудало, а язика все ж держи на мотузку, щоб бува хто не врізав.

— Коли за опудало, то хай буде й так, — сміявся гурт. — Проти сили не втнеш... наливай, пане Дороше, всім!

— Опудало все краще Управи колегіантів, — казав пан Дорош, витираючи долонею мокрого вуса. — В Управі розвелось багато москалів, Розум, хоч і молодий і... хоч ходить у блискучих постолах, а все ж привезе з собою тільки одного москалика — то вже виграти.

— Поганенький виграш або й ніякий, — кинув молодий козак, червоний від випитої чарки.

Пан Дорош витяг з рота люльку й мовчки став дивитись на незвичайного бесідника.

— Що ти сказав? — прохрипів він здивовано. — Ти зело мудрий, чи що?

— Ні... я... так...

— Ні, козаче, не точись ні від шаблі, ні від слова, — встряв Павич і сів при пеньку ближче до молодика. — Ти, я знаю, вчився в Академії, друкований... розтлумач усе.

— Послухаємо, послухаємо академіка, — загув гурт. Кожен вмощувався, де міг ближче до бесідника.

Молодий козак тільки знизав плечима, але недбало кинув:

— Усі ви були ранком там, біля помосту, чули, що читав, що говорив бородатий москвин. Я, приміром, не прогавив жодного слова: не часто трапляється таке диво. Говорив він не так про гетьмана, як про «щирий послух престолу московському». Коли взяв булаву до рук, то вже так махнув, ніби всю Гетьманщину потоптав. Почастував нас насамперед скіпетром московським, а тоді вже булавою — все випихав наперед свою владу.

— А так, так, — притакнув старий козак, — мовляв, ми старші.

— Москва вчепилась до нас як шевська смола. Тепер вона усуне колегію управи, то правда, але натомість дасть резидента, тобто парсуну, яка крутитиме нами, як циган сонцем. Нікого не питає, бо сидітиме ніби сама цариця, а гетьман... то так... опудало.

— Сяку-таку вільну руку дадуть і Розуму, так не буде, — роздумує старий козак.

— Так буде, — відрік Сюркало терпко. — «Решительні пункти» Москва давно з'їла, давно поклала на архівні полиці. Що ж нам лишилось? Лишилось — кумедія гетьманських виборів та московський батіг.

— Гірка правда... чого доброго, знов поженуть на канальські роботи або в походи воювати чужі землі, — зідхнув старий козак.

— Той московський батіг добре знає наш нарід!

— Так, — притакнув молодик, — може, діждемось і чого гіршого, ніж походи...

— Він запнувся, а тоді з гіркотою додав:

— Стерегтись треба нам, і січовикам і нам, бо настають нові часи, нова мітла, щоб була не змела усіх нас до провалля...

— Гей, козаче: мелеш казна що!... гримнув Потилиця й нараз глянув у бік, туди, де сутенів гетьманський палац, увесь в огнях, як чарівне казкове видиво. Почулося шемріння, й раптом в темному вже небі вибухли й розсипалися тисячі золотих іскор. Вони поволі падали вниз і згасали ген далеко за купами засніжених дубів. За першим вибухом почувся другий... третій...

— Пускають вогні, москалі, — пробубонів старий козак і мовчки глянув на Сюркала.

Той втопив очі в нічний морок й сумно відрік:

— Пускають ману на нас незрячих.

— Незрячих?

— Так... давно бо не бачимо гужа Великого Гетьмана... Втратили й не намагають його наші пани полковники: розбрелись, мов сліпі: той у лузі, а той у прилузі... А тепер он, мабуть, чи не всі кумаються з москалями...

І він хитнув головою в той бік, де в холодному мороку блищав огнями палац.

*

* *

У великій залі палацу, справді, було повно...

У бронзових бра горіли воскові свічки, кидаючи тьмяне світло на блискучий паркет, темні вікна, вилощене поруччя балюстрад. Манірно з поклонами ходили пари в модному лансє, і пудрені дами пили запашну гербату в люстрових фойє, серед пірчастих пальм та червоних гортенсій бринів притишений жіночий сміх й чути було жартівливі дотепи кавалерів у французьких камзолах і блискучих черевиках на високих підборах.

На пишному тлі цього глухівського Версалью недоречною плямою мозолив око московських маркіз і маркізів довгий вус, чуб тричі закручений за праве вухо, полковницький кунтуш з широким случького виробу поясом, пістоля, що загрозливо визирала з-за того пояса, похмурі обличчя... Старшинська неприхована ворожість, грізно зсунуті брови, гнівні погляди й німота вперто замкнених вуст цілком доповнювали екзотичність ноші панів полковників... Усе те лякало, тим більш лякали ще й мало виразна бундючність і презирство.

Старшина дещо трималась осторонь. Ворожість ця ламала узгідненість, примушувала москвинів сторожко приглядатись до «степовиків». Напруга псувала лагідний тон, що його намагались дехто з старшин пропхати межі панство, вона, та напруга, захитувала рівновагу, збивала москалів з завченої манірності, нещирої чемности. Дехто з старшин зухвало ігнорував москалів... Гості мимохіть поділились на дві групи, які надаремно не хотіли витрачати слів на порожню балаканину і тільки чемно і зимно поступались одне перед одним. Даремно генеральний обозний намагався злагіднити увесь ансамбль і очима просив допомоги у полковників Абази та Апостола: обидва ті приятелі невсилі були раптово змінити зимну байдужість і тих, і тих. Дехто з московок-дам страхався занадто вільних рухів старшинського товариства, хоч пан Кочубей і заспокоював добірними компліментами наполоханих пань, гостей.

— Ясна пані! — говорив він графині Гендріковій, кладучи руку на шитий золотом кунтуш. — Ясна пані! Наші полковники, бунчукові та хорунжі-козаки добрі й чемні. Хай не лякає вас одяг або суворі тварі... Серед них багато таких, що жили за морем, вчилися там, знають чужі мови... Приміром, пан Галаган, он той, що сидить за столом ліворуч...

— Ах! у нього такі довгі вуса! І... він так тяжко спирається на стіл, що на паркет падають пляшки, — шептала графиня, розглядаючи в лорнетку полковника.

— Пан Галаган лицар, ясна пані... наражав себе на велику небезпеку, рятуючи молоду панну від загибелі. Полковник — шляхетна, чуйна людина...

— Я вірю, залюбки вірю! Але нащо такий чуб! Боже мий! Який чуб! А той... сивий з шрамом через губу... Хто він?

— Кропив'янський полковник пан Джажалій, — поспішив рекомендувати Абаза... Смирний, як теля!

— Не вимовлю ім'я... Смирний, кажете. Нащо ж він витяг шаблю, ще й пістолю поклав на стіл? Ах! Він скидає пояс... це не статечна людина...

— Ясна пані, люди ці — войовники. У нас звичай такий і на бенкеті скидати пояс і класти на стіл шаблю, щоб усе це не заважало.

— Дикий звичай! Наші військовики так не роблять.

— Абаза нахмурих брови.

— Звичай лицарів усього заходу. То право спочинку тих, кого бояться навіть яничари. Ваших військовиків яничар не боїться...

До них підтюпцем підбіг князь Шаховський. Приємно всміхаючись, він манірно пробелькотав:

— Прошу дарувати: здається, ясний пан-граф трохи втомився й конче потребує вашої, ясна пані, опіки...

— Де граф? — Заклопотано підвелась з крісла пані Гендрікова.

— В суміжній кімнаті, ясна пані... там...

І, подаючи руку графині, пан Шаховський зробив невиразний жест, показуючи на відхилені двері. Там за великим столом сидів уже сп'янілий Гендріков, махав руками і щось вигукував.

Сивий кропив'янський полковник, справді, сидів без пояса з келехом міцної. Тут же були полковники інших полків, між них Апостол, Милорадович, Забіла, Левенець, кошовий Мелашевич, Скапа, возний Почека... Точились батлячки про таке, що нікого не цікавило. Говорили мляво: кожен думав свою важку думу, тоскно, з болем у серці. Здавалось, аби хтось кинув бодай натяк на ранкові події, як зараз же станеться вибух люті, безсилового гніву, докорів, даремного картання москалів, себе, всього світу...

Спершись ліктем на стіл, кошовий пильно приглядався до худорлявого й цибатого князя Васильчикова. Князь танцював: він низенько кланявся своїй дамі, огрядній і червоній княгині Шереметьєвій, раз-у-раз робив широкий жест і підстрибував у п'ятій фігурі лансьє.

— Стрибають, як цапи! — не стерпів кошовий і чомусь важко зідхнув.

— А от пан кошовий і не втне так! — засміявся Галаган, витираючи долонею мокрого вуса.

І не знати було: чи сміявся він з свого дотепу, чи над гіркими думками своїми сміявся.

— Заждіть трохи — москаль навчить танцювати під свою дудку усіх сивих полковників! — смакуючи мед, прохрипів пан Джажалій. — До того йде...

— То забагато, — понуро озвався Забіла.

— Не забагато, пане-брате, а замало, — люто глянув на нього кропив'янський полковник. — Замало... Москаль

на моїх очах пошанував бондаря Дарагана, бондаря-родича Розумовських, бо натяг на нього якогось кумедного жупана, принатував під москаля! А хто ж пошанує мого полковницького жупана?

— Ніхто, — спокійно озвався Галаган, — бо свого жупана ми самі зневажили ще під Полтавою.

— Правда, та не вся! — гримнув Джажалій і нараз вдарив кулаком по столу. Келих, повний меду, впав на паркет: брязнуло розбите скло.

— Пане полковнику! — стурбовано підвівся Апостол. — Ради Пана Бога... вгамуйтеся!

В залі майже ніхто не глянув до старшинського столу: за музикою, гомоном, вибухами бомбоньерок нічого не було чути. А сп'янілий полковник вже гукав:

— Москаль, сучий син, не пошанував старшинського жупана під Полтавою, а ми ж де були після Полтави? Га? Чому далися так легко в московську жменю? Чому тепер мовчимо, коли нас ганьблять, коли кленуть по церквах нашого Великого Гетьмана, чому не боронимо себе, свою Матір-Землю від московської сваволі? Адже нахабство москаля росте з дня на день! Що ми сьогодні робили вранці? Нащо обирали блязня? Де наша совість, де? Наша совість в цьому келеху, пани полковники... тут...

Було видно, що пан Джажалій упився. Він грізно дивився на товариство і вже хопив зі столу шаблю.

— Хочу слухати пісню про Сагайдачного! — хрипів він люто.

Полковник важко підвівся і вже нікого не пізнавав. На губі червонів глибокий шрам, і очі блищали вовчою люттю.

— Кличте бандуриста! Геть слиняву московську музику! Козацької грайте! Такої грайте, щоб самі ноги танцювали... Про Наливайка співайте! Не хочу чути нічого про демешівського чабана — Розума! Я старий козак... не смієте... голову зітну...

— Пане полковнику, пане полковнику!... Облиште... Краще сідлаймо коні і в степ... Там багато простору... в степи...

Але Джажалій не вгавав.

— Годі з нас чабанів! Славте золоту душу полковника Богуна! Славте світлого гетьмана, преславного Мазепу, Мазепу славте! Де Мазепа? Де славний наш гетьман? Хай рятуює нас...

Він дико повів очима.

— Рятуй нас, гинемо! — несамовито крикнув він і впав головою на стіл.

ВІД РЕДАКЦІЇ:

Письменник і науковець *Микола Лазорський* над своїм великим історичним романом працював 12 років. Тепер автор готує його до друку, шукаючи видавця. М. Л. автор також низки історичних оповідань та збірника приказок, зібраних майже з усієї Полтавщини. Останнім часом автор, що має вже поважний вік, працює над монографією «Полтава 100 років тому», що охопить низку силуеток про видатних діячів літератури, мистецтва та науки. При цій нагоді бажаємо авторові найбільших успіхів у його невтомній корисній праці.

ІДУЧИ НА ЧУЖИНУ

Незнаний світ за обрієм клекоче,
Хлюпоще день об кораблів борти,
А серце б'ється птахом серед ночі:
У край який життя своє нести?

І от у світ біжать в'юнкі дороги,
Геть перетнувши прізви і поля,
Та ще не раз нас дожене тривога:
Чи вернемо додому звідтіля?

Чи рідний сад почує мое слово,
(Там не одна пролинула весна)
Чи яблуко зірву я з яблунь знову,
Що вітами схилялись до вікна?

Чи вийду ще з косою я на луки,
Чи рідне сонце в щоку припече?
І серце стогне, плаче від розпуки,
Хоч по виду сльоза й не тече.

Ніхто не зна, і долі не вгадають
Ні хіромант, ні циган-ворожбит,
Які шляхи щиріше привітають,
Де ждуть обійми щастя чи журби.

Та знає всяк, як сурма клич заграє,
Коли визвольні заgrimлять громи,
Тоді наш край всі мури розламає,
Знамена перемог заб'ють крильми.

З усіх кінців тоді гукне нас мати...
(Той клич здригне, мов блискавка в імлі).
Ну, хто ж тоді не схоче повертати
До в світі найсвятішої землі?!

1949 р.

КОРАЛІ

— Нат — леді. Не забуваймо, місіс Салмонс, це не Зося, не Мері й не Гільда: ті милі дівчатка невибагливі, вони кидаються на кожну модерну дурничку, а для Нат... не знаю...

— Може, діядему? Хоча б цю — форма вишукана, дуже добре відшліфовані камінці, переливи блисків, ніби в справжніх діамантах. Уявіть це на гарній голівці Нат, навіть до її химерної зачіски пасуватиме — покладіть на її коси...

— Так, уявляю Нат з діядемою на голові, як молоду королеву. А все ж, ця окраса не для неї, вона потребує чогось скромного, шляхетного, чогось справжнього.

Дві співробітниці вибирали подарунок Наталці до дня народження. В конторі великої фірми, що провадила гуртовий продаж ювелірних виробів, їх працювало шестеро. Різні віком, національністю і вихованням, вони ніколи не сходились у приватному житті, але на праці здружилися, до дня народження кожної останні складались і купували подарунок. Завжди дарували годинника чи окраси, бо такі речі в своїй фірмі діставали по гуртовій ціні.

Цього разу вибирали довго, аж поки знайшли серед забутого антикварного краму низку коралів. Коралі належали до мистецьких виробів, коштували значно дорожче зібраної на подарунок суми, та господар, не маючи надії знайти покупця, що знався б на таких речах, віддав їх за пів ціни.

Наталка поспішала додому. Слава Богу, нарешті в своїй кімнаті. Швидше звільнити руки від пакунків, влучити вентилятор, покласти в холодильник шинку й морозиво. І під душ! Защуміла вода в руках, вона тисячами крапель б'є й охолоджує тіло, звивисто збігаючи вниз грайливими срібними струмочками. Ще й ще підставляти плечі, руки, спину! — нехай спливає денна втома.

І враз, під каскадом крапель дзвінко розсміялася: згадала жалюгідну постать Діда Мороза на карнавалі. Як сміховинно виглядає для європейського ока тутешній Дід Мороз: огрядний, череватий, з ватяною бородою, в куценькому червоному кунтушику і величезних чоботях, на голові тепла шапка, а піт з нього ллє! — літнє ж сонце пече немилосердно.

Ще два тижні до Різдва, а вже відбувся карнавал, тепер у крамницях сидять такі Діди Морози, роздають цукерки і віддають дітям куплені батьками подарунки. На прилавках купами навалено іграшок та іншого краму — беріть, перекладайте, розглядайте, обмацуйте спітнілими руками. Нічого казкового. Коштовні речі в реальності втрачають ціну. І занадто всього багато.

Чи австралійці могли б уявити собі наше Різдво і час передріздяний?

Пухкий лапатий сніг майже нерухомо висить у синяві вечорів. Рясно обсіпані дерева підступають ближче і стоять замріяні в ясних святкових шатах. А на площах, укритих білими скатертинами, спокій і тиша. М'якої тиші не переможуть ні дзвінки трамваїв, ні перестук копит, ні голоси перехожих. Таємниче горять огні вітрин, на шибах ніжна паморозь. За таким склом всі речі переливаються веселковими блисками, набувають фантастичного вигляду, ніби кожна дрібничка прийшла з прекрасної казки і дзвенить невловною для слуха музикою. Звичайні речі збагатилися рисами невідомого. Все манить обіцянкою несподіваного... Чекаєш... так трепетно чекаєш... Чого? Неможливого?...

Чому це сьогодні уява несе її в той білосиній світ? І з такою силою — аж снігом запахло! Може подарунок (несподівано бажаний) викликав спогади? Дома її, дитині, в день народження нічого не дарували, відтягали до Різдва. Тоді вона тільки вітрини оглядала та мріяла про недосяжне.

Поклала коралі на стіл, розглядала. Відкіля вони? Такого тут ніколи не бачила. Які гарні... І чому вони такі... свої... рідні? Що це? Чи їй лише здається. Але ж ні, справді, ці коралі схожі на бабусині.

Пригадує: у бабусиній різьбленій скриньці разом із кількома золотими окрасами був такий самий разок коралів... І де ті речі поділися? А, так... Той страшний день — поспішаючи зі школи додому, ледве загляділа, як двоє озброєних вели її блілого розгубленого батька до чорного авта, в хаті другі двоє викидали книжки із шаф та папери з шухляд.

Тоді не стало й бабусиної скриньки.

Гіркі спогади... Куди ж вони пішли, ті бабусині коралі? Комуś вони дісталися... потім могли бути продані й перепродані, навіть, під час воєнної завірюхи могли потрапити у найвіддаленіший куток земної кулі. І вже її фантазія малює закрути дороги, по якій намисто принесене до Австралії. Безпідставні мрії? Але чому б не дозволити собі в цей день такого свята? Хочеться вірити, що примхлива доля повертає їй дорогу спадщину.

Милювалася подарунком. Двічі обвинула разком шию, він широкими півколами спадав на груди. Коралі належать до компонентів нашої народної ноші. Де вони взялися в Україні, в Чорному Морі, здається, нема коральових островів? Мабуть коралі відкілясь привозили, а обробляли в нас і цей філігран — праця наших майстрів. Яка витончена мистецька робота срібних з'єднань між окремими намистами, які гарні завитки й спіралі, як у Докієній книжці про трипільську добу.

Яку сукню взяти, щоб пасувала до них? Спробувала свою улюблену блузку, але гаряча багатобарвна вишивка не давала відповідного тла, намисто на ній губилось. Яку ж із наших вишивок узяти? Вирізування! Взір мала, його лише пристосувати до легкої матерії: згустити мотиви вирізування і дати менше гладі. Рукав зробити суцільним мереживом. Облямовочку вузеньку, чорним і червоним.

І вже запалилася. Малювала ескізи, різним способом розкидала узор на пілках, підбирала окремі деталі. Суконка мусить бути легкою, лініями не надто суперечить сучасній моді, а разом з тим, вся в цілому і кожним деталем витримана в українському стилі.

★

★

★

Сьогодні вишивається легко: голка ходить швидко, нитка лягає гладенько.

Хтось дзвонить. Відчиняє.

— Наталю, царівно моя казкова! Все ще ждеш свого лицаря?

— Руто! Русалко! Все ще здалеку маниш і гойдаєшся на холодній хвилі?

— Шукаю собі «ескорта» у вашому багатому місті.

— Чи потребуєш шукати? Вони самі завжди линуть до

тебе... А ти знов без козака, коли привезеш хлопчика? Який він уже виріс?

— О, мій син росте, добре вчиться в австралійській і в рідній школі. Колись привезу, почувеш, як він деклямує. На ялинці розказував: «Раз я взувся в чобітки». Наприкінці так кумедно простягне руку і очі йому заблищать, коли говорить: «Зайчик весело всміхнувся і подав сіреньку лапку». А я, щаслива мама, приймала поздоровлення, всі були захоплені моїм сином.

— Тобі нехай говорять компліменти, а дитині овації та надмірні захвалювання шкодять.

— Ти мені говориш! Чи знаєш, як тяжко з тим? Признати ж його «працю» треба, заохотити треба — а де знайти міру, щоб не переборщити? А то уявить себе «пупом землі». Скільки тепер між дітьми таких: ще три фути від підлоги, а вже не погоджується, щоб всесвіт рухався за іншими законами, тільки так, як воно хоче. Знаю, що то не вада, навпаки, ознака... як ти кажеш... ознака індивідуальності, чи як?... Але ж, не легко. Дедалі почуюю себе безпорадною. Одна надія на нашу школу, я на них все покладаю... Нехай і навчають, і виховують... Ну, а ти як живеш?

— Говори про себе, Руто. Ти щаслива мама — радію з того. Ще що доброго?

— Живу, не журюся. Непогано заробляю... Зовні добре...

— А глибше? Що маєш для душі й серця? Весілля коли? Третій рік ходиш вдовицею... Петрусь чекає. Чом він тобі не пара?

— Ніби й пара, кохає щиро, але... не мільйонер.

— Годі жартувати, завжди в тебе мільйони на язиці. Хотіла б знати, чи того мільйона жадаєш, як додатку до людини, чи навпаки. Смієшся, моя легковажна.

— В тім то й справа, що боюся легковажити. Проте, незабаром прийде якесь рішення. Маю інший шанс: мій колишній друг дитинства оселився в Канаді, тепер є співвласником великого підприємства... має там якісь акції чи що... Так от, він мене запрошує в гостину, натякає на наше юнацьке кохання. Платить за дорогу літаком або пароплавом.

— Приймаєш запросини? Поспішай на оглядини.

— Ми з ним не бачилися з 39-го року...

— За свій вигляд не турбуйся, не розчарується.

— Не того страшно. Він живе десь у найзимнішій частині Канади, а мій Ігорчик австралієць. Ти знаєш, як наші тутешні діти сприймають мороз? Із Аделаїди одна родина

з трьома дітьми були виїхали до Канади, пробули там три місяці та й повернулися.

— Чому?

— Через дітей. Як упав сніг, придавив мороз — вони до батька: «Тату, чого ви нас привезли в рефриджератор?». Як я повезу туди свого сина, почую ту саму пісню, Ігорчик снігу не бачив. Написала своєму новому милому нехай спершу він мені візиту складе. Отакі мої новини... А ти мені скажи... Стрівай, Наталко, ти прогавила одного — наш пан управитель виїхав до Америки.

— Це той лисий?..

— Що я чую?! У нашу добу! Коли всі жіночі серця — всі без виключення! — полонив Юль Бринер, ти говориш про лисину?! Який архаїзм!!!

— Почекай. І Юля Бринера визнаю, і панові управителеві симпатизувала. Ми зустрічались у пластовому таборі, мені випадково прийшлося бути там кілька день. Залишилася приємна згадка, але умови не сприяли початкові романа: навкруги діти, праця в таборі вимагала його уваги й часу.

— Виїхав. Та є чутка, що повертається, ніби не сподобалася йому Америка. Приїде — форсуй наступ, Наталко, візьми його в полон!... О, як ти поглянула! Мовчу, мовчу. Ніколи вже не забуватиму, що ти сама — неприступна фортеця гордині, першого кроку не зробиш...

— Не гордині, Руто... тільки ж треба мати самоповагу...

— Та нехай... будь такою, як ти є... знаю тебе... А це що? Нова суконка? Сама вишивала? Довго?

— Дуже довго, сюди вкладено багато праці.

— Зате ж і... дива мистецтва! Вже скінчена?

— Вже, сьогодні тільки пришию чохли, і все.

— Гарна. Чарівна. Заворожлива! Саме в цій суконці зустрінеш свого лицаря. Земного, а то все мариш про якогось нереального.

— Чому нереального? Майже реального, хоч не в тому пляні, як ти розумієш.

— А де ж, — якийсь письменник! Звичайно, ти горіла бажанням дарувати йому свою весну.

— Руто, не вигадуй! Не було ніякого «одного» — мій «світлий лицар»... як тобі сказати... то збірний тип...

— Мозаїчний тобто... Я жартую, Наталко, не ображайся. Ми з тобою запізналися саме в часи твого захоплення письменниками, чи пак літературою... Боюсь тебе вразити...

ти раніш мала нареченого, мабуть, він теж був «світлим лицарем»? Ти його гаряче кохала?

— Віталій... вартий був кохання. Я це глибоко відчула й зрозуміла по його смерті. Знаєш, як усе трапилось? Дома ми жили сусідами, він учився в старших класах тієї десятирічки, що й я, товаришував з моїм братом. Знала, що він добрий і порядний хлопець... от й усе... А в Німеччині зустрілися випадково. Він сам-один і я сама. А тут жах репатріації.

— А де була твоя сестра? Ти ж із нею приїхала...

— Жила з дітьми на селі в баура, зять працював недалеко, а я далі, в місті в госпіталі. Фронт мене відрізав від них... Я зустріч з Віталієм прийняла, як порятунок і як велику радість... Може, то ще й не кохання було, але за кілька днів ми вже заручилися, вирішили зразу ж добиватись до сестри... а по двох днях...

— Як він загинув? У советському ж таборі не був...

— Вони схопили багатьох наших хлопців. Віталій з трьома товаришами працював тоді в американців, всі четверо змоглися рятувати тих з табору. Налагодили зв'язки, допомогли втекти...

— А сам загинув при тому?

— А сам загинув...

— Розумію, біль втрати пекучий. Та час лікує все. Хіба потім не зустрічала когось?...

— Перші роки пам'ять по Віталієві не дозволяла мені дивлятись до тих, що намагалися підійти ближче, а тут тепер...

— Невже нема нікого достойного? Ти ображаєш наших...

— Є багато хороших, особливо, між нашими студентами, є розумні й цікаві хлопці, але ті замолоді для мене. Є достойні, як ти кажеш, між старшими... але...

— Але? Чого вимагаєш?

— Вимагаю багато чого від себе самої. В часи діпівськї я, мабуть, щоб пригасити свій біль, поспішала всюди, де письменники промовляли й дискутували... І тепер не холоне відразу до буденного животіння, а вже найтклаби та «рок-н-рол» ніяк не для мене. Тягнуся до світлішого. Не тішуся, коли захоплюються моїми очима, хочу бути вартісною духовними якостями, а не очками, ручками, ніжками... Хочеться себе чимсь виявити. А як, хіба творчістю? Хай

найскромніше, неголосно... І виявити себе хочу не комусь, а в першу чергу собі самій...

— Співай, танцюй componуй музику.

— Ні. Я мала до малювання не абиякий хист, мене завжди щось ніби «мулить», намагаюся хоч якусь дрібничку створити. Якраз до речі, ще починаючи цю суконку, малювала ескізи. Покажу тобі.

— Ти так умієш?! Це не дрібниці! Працюй, Наталю, будеш нашою українською Діор. О, коли б я так уміла! Знаєш... вечірня сукня — сховай жіночі чари під найлони й оксамити, залиш до споглядання дуже мало, але дай таку знадливу лінію! Вечірній одяг мусить вабити. Або ранкове убрання — все ще трохи від м'якого тепленького ліжка (якось там флянеля чи пухка вовна), разом з тим, свіже й веселе, як літній ранок. Хатній сукні дай такі лінії та кольори, візьми таку матерію, щоб вона хвилювала спокійною ласкавістю, щоб завжди хотілось до неї доторкатися.

— Ой, Руто, твоїми устами говорить змії-спокусник! А втім, твоя правда, коли вже творити моделі одягу, то живі... не мертві. Шкода, такого підприємства ми з тобою не підіймемо: мистецького смаку та свіжих ідей в цій ділянці нам не забракло б, але ми обидві не «бізнесвумен», а це чи не головне в кожному підприємстві. Шкода. А я підвладна чарам кольорів та ліній, мені ввижається широка гама відтінків, гармонійний біг ліній або, часом, несподіваний контраст, химерний залом. Іноді аж руки тягнуться до барв... Все чую в собі тривогу... Не хочеться прожити пустоцвітом.

— Ти як весняна брость: ось-ось розгорнешся барвистою квіткою. Час, Наталю, роки біжать, доки тобі марудитись у тій конторі? Одягнеш свою чарівну суконку (хоч вона пошита й не за моїм рецептом), підеш на бал, в танку зустрінеш судженого, закохаєшся і розквітнеш... Ну, а суджений... на те ж він і прийде, щоб тебе обожнювати... Одним словом — «гепі енд»! Чого тобі й бажаю.

— Ти, Руто, дуже спрощуєш мої проблеми, такого «гепі енд» не досить... А, що там говорити, кожен має свої недосяжні мрії. В цій суконці піду на бал, незабаром наші вечірники. Тільки не танцюватиму, набридли мені сірі розмови, злинялі компліменти, я тепер, як іду на бал, помагаю старшим паням при буфеті: корисно й приємно.

— Ні, цього разу танцюй, хто знає, де своє щастя зустрінеш.

— Панно Наталю, бійтеся Бога! Чи ж можна бути такою жорстокосердною? Пан інженер аж молиться...

— Який інженер? І в чому моя провина, коли хтось молиться невідомому богові?

— Он там, при другому столику з моїм Тарасом... зараз обернувся сюди... Мила й дорога людина! Я вас познайомлю.

— Дякую, пані. Не хочу з чужинцями знайомитися. Він раз, колись давно, вже був на наших вечерницях... але... пані добродійко, здається, то ж ви мені сказали, що він росіянин?

— Дитино моя! Винна я, винна непростимо: тоді ми ще не знали своїх людей, помилялася: чула що він говорив з естонцями по-російському. Ось він іде сюди... Прошу пана інженера, прошу до буфету. Хочете салатки? Канапочку?

— Чи не краще, моя люба, запрошувати пана інженера не до солоних перекусок, а до чогось... ніжнішого? От до цього б столу, тут все таке принаadne. Які спокусливі рум'яненькі пампушки! А як плячки удекоровані — квітами, і мереживом, і ягідками. І ці красуні ще й не покраяні... А це що? О, солодка недоторканість сметанкового торта!

— Тарасе, я б просила...

— Отак як бачите: хатній тиран — і тут не дає слова мовити. Ви знаєте, мій молодий друже, в політиці я є прихильник твердої руки, залізної волі, а у власній хаті волів би демократію...

— Не нарікайте, пане докторе, у власній хаті ви щаслива людина.

— Тарасе, годі вже, прошу тебе не затримувати пана інженера. Пане інженере, маю для вас приемність... Панно Наталю, дозвольте познайомити вас із нашим найкращим приятелем. Пан інженер...

— Дмитро Берест. І зразу ж прошитиму в ясної панни милостей.

— Великих і багатих? Просіть.

— Мене, як на те ваша ласка, звіть Дмитром, без «пана» та «інженера». І як мені буде дозволено вас величати?

— Коли вже маєте таку блискучу атестацію від пані докторової, як її приятель. не можу вам відмовити. Погоджуюся не вживати титула. Мене величайте коротко — Наталкою.

Ще яких милостей просите?

— До танцю прошу світлу царівну.

— Сьогоднішня програма вибору царівни не передбачає. А моє звання трохи інше — офіціантка при буфеті, ці обов'язки не дозволяють танцювати.

— Ні, ні. Ідіть, дитино, танцюйте, тут старших пань досить, ми самі не маємо чого робити. Пане інженере, беріть панну під вашу опіку.

— Знайомство починається з танків. Любите танцювати?

— Не дуже, але не знав, з чого почати... всі танцюють сьогодні. Вибачте, коли помітите мою незграбність, в гіршому випадкові я можу й на ногу наступити.

— Незграбність то ще пів біди, я знаю про ваш більший гріх.

— О, Милосердний! Який гріх? Кажіть — убивайте відразу, не прирікайте на довгочасні муки.

— Вживаєте російської мови.

— Винен. Каюся. І давно вже спокутував гріх перед пані Дарією, тепер ми щирі друзі. На пароплаві вона мене вважала за росіянина, а я її за польку: говорила з поляками по-польському. У нашому транспорті українців було лише кілька. Потім я з ними ближче познайомився в Канберрі.

— Ви працювали в Канберрі?

— Так. Тепер оселююсь, мабуть надовго, у вашому місті. Чи знайду тут щастя, Наталю? Може ви маєте дар завбачення?

— Чи я вам ворожка? Хіба схожа на циганку?

— Ні, ваш тип — не тип Кармен.

— Але стривайте, сьогодні ж у програмі ворожіння. Є циганка, є Піфія чи Провісниця Долі... В кутку при останньому столику, бачите? — пані в білій хламиді із зав'язаними очима. Вона зараз провіщає нашій секретарці. Як скінчить, підете ви.

— Сам не піду.

— Чому?

— Боюся.

— Ото такий ви хоробрий лицар?!

— Присягаюся бути вашим лицарем на все життя, охоронятиму і боронитиму від усіх нападстей, служитиму вам вірно й безкорисно — тільки, прошу, підемо разом.

— Та добре, піду: обіцяєте неспівмірно високу нагороду. Лише зачекаймо поки пані Соня відійде далі, щоб нічого

не підказала, нехай Піфія провіщує насліпо. А я — цур, не граю: мене вона впізнає по голосу.

Підійшли вдвох. Дмитро підкреслено боязко й покійно підступив ближче.

— О, Премудра Провіснице Долі! Запитай своїх єгипетських богів, що судилося мені на віку.

— Схили голову, сине далекої благословенної землі. Народився ти на берегах Бористенських, бурі прибили твій вітрильник до південних чужих островів. Маєш золоті руки і ясні думки, дочекався успіхів у ділі своєму, але серце твоє бідне, самотнє шукає щастя. Від сьогоднішнього вечора Доля повертається до тебе ласкавим своїм обличчям: дарує неоціненний скарб — русаву чарівницю в коралях. Бережи її, вгадуй кожне її бажання, не дай на неї порошинці впасти. Молитиму Долю, щоб послала вам світлу дорогу до рідних берегів. Нехай буде так, як я говорю!!! Іди, сине далекої землі. Я, Премудра Провісниця, не потребую подяки від смертних. Тільки... подбай, щоб у касу Союзу Українок щось перепало: купи десяток квитків на льотерію, як виграєш вишитого альбома, купи ще горіховий торт у буфеті.

— Дякую, Премудра. Коли здійсняться віщування, збудую тобі величну піраміду.

Наталка, намагаючись приховати своє зникання після прозорих натяків ворожки, швидко заговорила.

— Справді, маєте великі досягнення? Ви який інженер? Лісовий, може...

— Не нарікаю, дечого досяг, набув практику, почуваю себе упевнено... не в лісовому ділі, я архітектор. Відкрив своє бюро і маю досить замовлень. Шукаю помічника, власне... шукаю помічницю. В справі вибору хатнього устаткування і його розміщення жінці належить перший голос, чоловік фахівець уміє зручно розпланувати, але затишок і утільність мешкання творить жінка. А я хочу додавати до планів внутрішнє закінчення в деталях, зі схемами умеблювання та удекорування. Проекти, що їх виконую для будівельних фірм, того не вимагають, там стандарт і шаблони. Індивідуальні замовлення цікавіші... А то ще буває, трапиться замовниця, яка хоче, щоб лінії фасади гармоніювали з лініями її постаті, щоб...

— Щоб колір куртин у вітальні був під колір її очей, а забарвлення стін підкреслювало блиск її волосся...

— О, Наталю, як ви добре розумієте мої клопоти.

— Цікаво. Вашому помічникові необхідно мати фахову освіту?

— Ні, головне на сьогодні — відчуття гармонії ліній і кольорів. Знання матеріалів, вивчення модерних стилів та примх замовників прийде згодом. Наталю, погодитесь оглянути мої роботи?

— Огляну охоче, красно дякую за запрошення. А тепер час мені збиратися, незабаром кінець вечірці.

— Дзвольте вас відвезти додому. І... майте співчуття: після щасливого пророцтва я ладен танцювати всю ніч. Оголошувати ще два танки. Прошу змилосярдитись.

— Чи ви завжди так жебраєте?

— Ні, ніколи... тільки сьогодні. Від приємної несподіванки, від зворушення, від розквіту надій. Маскуюся, щоб не бути занадто щирим... щоб передчасно не зрадити почуття... Боюсь багато говорити. От, я захоплено милуюся вашим одягом, цілий вечір пориваюся сказати, а не наважувався, боявся, що приймете за звичайний комплімент.

— Ця суконка — мій твір. Її сьогодні захвалили старші пані, якраз ті, що знаються на наших строях і на модерних одягах, але чути вашу оцінку мені найприємніше: вже ваш фах говорить за приявність доброго смаку.

— Ви справжній мистець, Наталю, не марнуйте таланту. Як шкода, що ми з вами не познайомилися раніш. Три роки тому я тут був, бачив вас, просив познайомити мене з вами, але, мабуть, ви не захотіли... А мені ви потім часто снилися... Починається танок. Прошу. Я сьогодні наче й окрилений, а з такту збиваюся — не будете гніватись, коли я наспівуватиму? ... Тільки сни-лась мені в нерозга-дному сні... на-на-на...

Я вже ба-чив у сні
ці кора-лі ясні,
цей мере-жаний бі-лий рукав.
Він майнув лиш на мить,
щоб манить і манить,
щоб його я так до-вго шукав...

— О, доле, які несподіванки ще готуєш мені сьогодні? Ля-ля-ля...

Не лукав, не лукав:
сніжнобі-лий рукав
то колись тільки Ри-льський шукав...

— Урвалась музика, це кара за вашу іронію.

— Яка там кара? Спасіння моє: щоб я далі говорила? Мої імпровізаторські сили на тому вже й вичерпались. А ви поет?!

— Бог милував... не карав такими муками... Тільки ж, знаєте, кожній людині раз на віку дано бути поетом... «Кому не мріялось?»... Грають. Це останній танок. Ідемо? на-на на-на... на-на на-на...

Кому не мрі-ялось, що є незна-на му-за,
прекра-сна ді-вчина, приві-тна і струнка...

— Це вже не імпровізація, Филиповича я знаю.

— А це знаєте:

Ти невідступно скрізь з моїми почуттями,
проміння слів твоїх стоцвітними огнями,
сторожами горять у далині...

— Цей шедевр знає кожен, хто любить поезію.

— Радю це чую... на-на на-на...

Я скрізь з тобо-ю і любов і при-страсть
міцніють в се-рці, з'є-днані навік...

Кінець вечірці. Збирайтеся, Наталю, відвезу вас додому.

Виїхали на надбережну. Дмитро присунувся автом до обочини й зупинився між двома пальмами. Приглушено гуло віддалене велетенсь-місто. Внизу м'яке лоно пляжу охолоджувалось, відпочивало від денної суєти, а далі — важке і нерозгадне лежало море.

Над ними в гушавині пальми якась велика птаха, уможу-ючись, колихала цупкий лист, і він потім довго дзвенів. Ліворуч, на трав'яній площі скверу стовпилися дерева. Кожної хвилини по надбережній проїжджали авта. Тоді під світлом фар травник та чорна глиця спалахували зеленим полум'ям, на клюмбах високо підіймалися панікадила лілій, кущі фацелій, вкриті мереживом білого цвіту, як наречені ставали на коліна, і біля них синім огнем горіли свічки дель-фіній.

Та за мить ніч знову гасила барви, все розбігалось, ховалося між воружки тривожні тіні.

Тільки шепоти листу, сюрчання цикад, хлюпінт хвиль... Та зорі. Місяць випливав вище, а небо ще темне, глибоке, оксамитне, і зорі переливаються великими уламками золотих, рожевих, блакитних кристалів.

— Гарно тут, Наталю?

— Гарно.

— Черствіємо в щоденній мотанині, а скільки є таких

куточків — у лісі, в степу, на морі. Люблю береги морські й річкові. Мушу час від часу хапнути свіжого повітря, щоб поповнити сили життєві, налитися снагою й звучанням... сказав би: звучанням щастя, але для щастя досі не відчував поряд ні теплої руки, ні ласкавого погляду, ні голосу любо-го... І ось... Це навіки, Наталю?

— Мовчіть, Дмитре, не злякайте синьої птахи... Дивіться, місяць уже високо.

Місяць високо виплив, сяючий і тріумфуючий. Він прослав по морю в безмежну просторинь світляну дорогу, ши-року й довгу-довгу, аж серце завмирає.

Млосно зідхає море. Пестливо хлюпає хвиля. Дерев, збуджені доторками магічних променів, у мрійному омлінні тягнуться вітами одно до одного. Місяць світить із такою силою, що видно здалеку, як зарясніли ніжними рожевими квітами олеандри. Глядіолі, спрагли солодких утіх, гірко підносять над соковитим зеленим буянням свої розімлілі пелюстки. Жагою палахкотять великі червоні квіти кактусів. Вище над ними, мережане листя мімози, тісно перевите з листом плюща, тремтить у гарячих подихах, у пристра-сних шепотах.

Все залите місячним світлом. І все потопає в могутньомуплині пахоців. Ця багата ніч — ніч на злитті весни й літа — несе з садів духмяні розкоші лимонового цвіту, аромати мліючих магнолій, ніжні запахи дафнолій. Несе, розливає, щедро напуває, п'янить...

Сиділи приголомшені, зачаровані. Нікого не було на світі, крім їх у полоні цієї владарки ночі. Приготовані запричаститися тайни життя, принишкли, боялися зрадити свої розквітлі почуття порухом, блиском очей. Говорили мало: слова танули на устах.

— Що ви чуєте, Дмитре?

— Зідхання моря, шепіт листу і биття вашого серця, Наталю.

І знову замовкали. Тільки прислухалися до загадкових шерехів, тільки ловили зором фосфоричні блиски на воді...

— Що ви відчуваєте, Наталю?

— Мабуть... відчуваю, як ростуть крила... А ви що бачите, Дмитре?

— Море, по ньому дорога... далека, через океани. Підемо світлою дорогою разом, Наталю?

— Підемо.

— Небо зоряне прихиляється до нас ближче й ближче...

Це щастя навік, Наталю?

— Мовчіть, Дмитре, гарно й так...

Нащо було говорити, чи не все зрозуміло без слів? Та й де знайти їх — слів невимовної ніжності, слів глибокого всеохоплюючого почуття рідності двох людей, ще вчора чужих і незнайомих?

Верталися тихою приморською вулицею. На сході небо вже наливалось рожевим сяйвом, над ним нестерпуче ясно горіла блакитна ранкова зоря, а на обрії натяглася млиста завіса, передвісниця гарячого дня. Розростався бадьорий клекіт міста.

Як дивно склалося — чого давно ждала, прийшло несподівано. Її Дмитро — хороша, дорога людина. Іти з ним рука в руку, завжди разом, завжди спільні зацікавлення і одна мета.

Вона його дружина, кохана й закохана. Кохання не заважає розквіту творчих сил. Раніш була підвладна чарам кольорів і ліній, тепер ростуть її сили й упевненість, тепер сама владно використовує ті чари, примушує їх служити завданням свого нового фаху.

Зараз наполегливо працює, вчиться декоративного мистецтва. Дмитро знайомить її з особливостями архітектурних стилів. З нашим народним мистецтвом обізнана сама, ці знання їй придадуться, бо має на думці, де тільки можна, пристосовувати деталі й вводити дух наших стилів. Тим більше, що між замовниками немало наших людей. А ще, готуються з Дмитром зробити кілька варіантів плану Народного Дому.

Приходять нові дні один за одним, і кожен з них напоєний змістом. Кожен рух, кожне слово вільні й упевнені, дорога ясна й радісна. І це на все життя. Що б не прийшло зовні, які б перешкоди на шляху не трапилися, вони з Дмитром дужі, бо вкупі навіки.

— Яку хату збудуємо собі, Наталю?

— Мушлю на кораловому острові.

— А не буде тісно в мушлі?

— Забуваєш, що я комбінуванням кольорів умію «розсувати» стіни.

- Хіба що так. . ґрунт міцний: кораль надійний матеріял.
- Надійний, певний, щасливий . . .
- То нехай наше щастя буде непорушне, на коральових підвалинах. А хату треба покищо будувати на місцевому ґрунті. Набираймося сили, нам же судилися рідні береги . . .
- Так, мій скарбе русявий?
- Так, мій лицарю світлий.

Василь Онуфрієнко

ПІСНЯ

Здається нам, що птиця все співає,
А в пісні тій пташиний, може, плач.
Ніхто з нас слів незбагнених не знає.
Пробач же, птице втомлена, пробач.

Так біль і наш, збережений у пісні,
Укладений в старий сумний мотив,
В часи важкі, в години лиховісні,
В широкім світі думою ходив.

І що чужим? Найтяжчі наші муки,
Що залягли в душі у нас на дні, —
Лише слова, лише барвисті звуки,
Лише пісні, незбагнені пісні.

Чаруєм їх бандурою своєю,
Та пісня повертається назад
І проліта, мов туга, над землею,
Туди, назад, до наших бідних хат.

Про біль не скажем тільки тихим співом...
На крилах кров в нас, подорожній пил,
І встелені прокляттям, чорним гнівом
Горби і площі зрівняних могил.

Хай в ніжний спів же ввійде крик орлиний!
Хай розповість усім чужим про те,
Що жаль — це гнів наш, попіл старовинний,
Що жаль цей гнівом цвів і зацвіте.

17. 3. 1959 р.

* * *

Вже й дощ осінній — неспізнаний гість —
Б'є у вікно настирливо і глухо;
Та ні, він тут мені не заповість,
Що йдуть за ним мороз і завірюха.
Не вся загине зелень у дворі,
Знекровлена осінніми вітрами.
Тут квіти є, мов вічні ліхтарі,
Горять завжди ясними кольорами.

Не блякне тут підстрижена трава,
Не бачивши ніколи й тіні снігу,
Лише туман її оповива
Не злій зимі у ніч вогку на втіху.

О, я вже звук без снігу зустрічать
Щораз сумніші ночі новорічні,
Бо зорі тут говорять і мовчать —
Південні зорі — так, як і північні.

Хлюпоче дощ... Гуркочуть потяги.
Тут осінь — там весни звабливий подих,
Десь там пливе на зрушені сніги
І на льоди, що тануть вже на водах.

Осіллю тугу я переборов,
Часами тугу ніби зовсім вбито.
Осіній дощ... Ну, що ж — минуло знов
На чужині одне прожите літо.

4. 3. 1959 р.

Я забув уже сніг, і морози, й хуртечі,
І тремтіння зірок у холоднім глибу.
Евкаліптів незмінних похилені плечі
Відгороджують світ, його даль голубу.

Пролітають вітри, то сухі, то вологі, —
Хай лякає зимою стінний календар!
Під вікном, як весною, без суму й тривоги
Ще палає троянд непригашений жар.

У кімнаті, де книги в рядах, мов солдати,
Пахне листям зеленим, лежать пелюстки.
Це вони помагають мені прикладати
До початих рядків непочаті рядки.

Тільки часом вночі, коли вітер у шиби
Мов сухими долонями б'є-вибива,
Раптом здасться, що криє дороги й садиби
Вже забута давно заметіль снігова.

9. 4. 1957 р.

СПОГАДИ

Ми всі любов міняли кілька раз,
Шукаючи в ній певного причалу,
Аж поки вітер вивіяний згас —
Й слідів не стало з давнішнього шквалу.

І часом все, що десь колись було,
Перелетить, як хмара ледве зрима,
І рук забутих доторки й тепло
Озвуться над змужнілими плечима.

Нехай летять! Не був то чорний гріх,
Що приростає каменем до спини,
То юнь ішла, шукаючи доріг,
Через рови, що мудро звуться — зміни.

Нехай летять же сподади — облич
Уже не створять в теплих мріях очі.
Це лиш луна давно погаслий клич
На струнах наших часом затріпоче.

16. 5. 1957 р.

* * *

Малі були колись — малі були турботи,
А виросли й пішли — ні слуху, ні слідів...
Надія лиш одна, як плівка позолоти,
Прикрашує тягар нічних коротких снів.

І дивно, що думки не стрінуться, як птиці, —
Літають же вгорі в нестримну далину,
Серця, бува, дзвенять, як дзвони на дзвіниці,
Почувши вість якусь, веселу чи сумну.

Про матерів своїх, посивілих зарані,
Пригадують не раз і дочки, і сини;
Летять, летять думки, не перщі й не останні,
Із пралісів і міст, з усюдин чужини.

А матері... О, ні, і тяжко уявити,
Й хотілося б узнать, чи дома десь, чи ні...
Та що там! Це ж вона: обличчя сумовите
І хусточка стара на ранній сивині...

Вона це із газет тремтячими устами
Запрошує: вертайсь, не знатимеш біди.
Та серце каже: ні, те саме тут, те саме,
Що ти зазнав колись... не їдь сюди, не йди...

І як мені болить, коли у свята бачу,
Що мати тут чужа — і сита, й не сама...
Завіщо щастя їй: за працю, чи за вдачу,
За молитви якісь, яких у нас нема?...

І що я дам своїй за всі її турботи,
За колисковий спів, за сльози, за слова?
Думки лише пошлю її думкам напроти,
Якщо після війни вона ще десь жива.

12. 6. 1959 р.

Із острахом зустрівся б я із ними,
Із друзями колишніми своїми, —
Прожитих літ стемніла далина
Між нами стала твердо, як стіна;
Нові зросли в них хати і ліси,
Змінились їхні лица й голоси,
І не одні вже скроні срібляною
Покрились непомітно сивиною.

Можливо, що когось уже немає,
Когось уже могила обіймає,
Чи в затишку, чи в лютому бою
Хтось смерть знайшов непрохану свою.

Такі були б чужі ми, що розмова
Не бралася б, можливо, після слова
Привіту першого і потиску руки, —
Чужими роблять віддаль і роки.

Та потім би якась вернулась згадка,
Розвага давня, бійка чи колядка,
Чи таємниця проминулих літ
Озолотила б перший наш привіт,
Й оглянувши минуле коструbate,
Ми почали б майбутнє уявляти.

О, ми б докупи склали пережите,
Немов кришталю тіло перебите,
І, дивлячись на стулини-щрами,
Вкривали б їх усмішками й слізьми.

Із острахом зустрівся б я із ними,
Із друзями колишніми своїми, —
Багато б їм пізніше розповів,
Лиш не знайшов би, може, перших слів.

6. 3. 1959 р.

СУТІНКИ ПОЦЕЙБІЧНОГО СВІТУ

Протягом всього свого невідрадного життя я шукав людини.

Я черкав сірники, немов серед ночі, і уважно приглядався довкола.

Мерехтіли кольори. Чергувалися обличчя: банькати, вузькоокі, кирпаті, довгоносі, рябі, бліді, пихаті, худі, вилицюваті, білоброві, важкоброві, — всі по-ляльковому неживі, наче зроблені з воску, всі не люди, а лише обличчя, як у ляльковому театрі.

Їхні проти роззявлялися і запевняли мене, що вони тяж люди. Та я заставався самотнім на цілий білий світ і нездібним знайти собі друга.

Одного дня я засвітив сірничок і вгледів лице, що вразило мене своїм прозорим і кришталевим променем очей.

Мимоволі я підніс руку і провів пучками, наче сліпець, по тому обличчю, натрапляючи на тендітні, як весняне листя, уста.

Вони шепотіли незнайомою мовою. Я з цікавістю прислухався і думав: «Яка шкода, що мене ніхто не навчив цієї мови! Можливо, що я, нарешті, зустрів людину, — другу на цілий світ, — яка розділить мою самотність і прийме дружній потиск руки».

Я дивився у кришталеві очі і відірватися від них не міг.

Напочатку була дружба.

Чергувалися золоті дні і бігли, як завітрені хмари.

Ми вдвійку блукали попід тінистими деревами, — її ліва рука в моїй правій, — дихали-ковтали свіже повітря і гойдали руками вперед і назад.

З допомогою жмені вивчених слів я вів розмову. Я оповідав про те і про це, та тільки не про головне. Не про найважливіше: мою першу, все ще не згаслу, любов. Недоторкану й чисту, що її ось уже кілька років я таїв глибоко в серці.

Колись були часи, коли я наївно й довірливо міг оповідати про неї. Воскові натягнуті обличчя з велетенського лялькового театру, що йому ім'я світ, слухали, гнівалися і глузували. Деколи вони підступно пробували зігвалтувати мою любов. А що їм не вдавалося, вони кричали в безсилій злості услід мені:

— Гей! Ти не смієш любити те, що байдуже нам.

Я ж відходив і рукавом ревниво закривав її голу. Та любов була любов'ю до моєї Батьківщини і її обдертого люду.

Під кінець я затаїв її аж у себе на серці. Тісно було їй там, бо вона росла й нудилася заперта. Але я вже нікому більш не оповідав про неї, навіть моїй подрузі, коли ми удвійку ходили під тінистими деревами і гойдали руками.

Дні летіли в шаленім галопі, і той велетень-годинник, що колись пробив мені дитинство і юність, вдарив тричі на повноліття.

Я чув його удари в повітрі, що застигло, і в м'язах, що тремтіли, і в крові, що грала.

І тоді прийшло Слово і зробило з нашої Дружби Подружжя.

Хіба шлюб не може бути завершеністю в людському житті, — ясною, як книга, і гармонійною, як тихий акорд?

Я довго думав над цим і мені стало зрозуміло, що між нами двома не буде ані ясности, ані гармонійности, якщо я не поділюся своєю першою Великою Любов'ю.

І ось я почав щовечора оповідати про безкраї степи, прозорі води, про засипані снігом села і віковічні могили моєї Батьківщини.

Дружина звичайно сиділа біля каміна і, стримуючи задля ввічливости позіхання, натирала обличчя кремом.

Мені було б далеко легше й охотніше говорити, якби вона захопилася моєю розповіддю. А ті щовечірні косметичні вправи, що робили її шкіру липкою і масною, тільки дратували мене.

З позіхань дружини я побачив свою поразку і відніс це на своє невміння оповідати. «Мабуть, мені бракує дару слова», — вилилася думка.

Та я не здавався і розповідав, намагаючись пригадати все, що для мого слухача могло бути цікавим, або, принаймні, незвичайним: про голопузих дітей у пилюці колгоспівських

шляхів, соцзмагання на кріпкому морозі, лижварські перегони на шкільному подвір'ї.

Я просто таки готував свої оповідання, як той учитель готується до лекцій.

— Дома, знаєш, місяць не круглий, — говорив я, збираючись пожартувати.

— ?!

— Квадратовий.

І мій жарт падав зім'ятий, як перший млинець. Моя дружина не цікавилася розповідями про мій дім.

Тоді я почав оповідати про Велику Любов в такий спосіб, щоб викликати в дружини бодай підсвідоме почуття ревностів. «Воно, — думав я, — може викликати вогник зацікавлення в її очах».

Часами я ставав, здавалося, нестерпним. Та все дарма! Її кришталеві очі лишалися спокійними, гарними і ввічливо байдужими.

«Може, все це підла гра, далекосяжний розрахунок, — думав я, — щоб усе минуле затерлося, забулося, а з ним і моя Велика Любов. Може, вона тільки вдає байдужу, а, насправді, плекає свій проєкт, який на її погляд врятує наше сімейне щастя?».

Де ж поділися мої сірники, що з ними я блукав-шукав по білому світі?

Я запальною велику свічку, наближаюся до обличчя своєї дружини і з розпачем бачу, що воно в дійсності таке ж, як і ті інші, — натягнуті, навощені, по-ляльковому неживі, не люди, а обличчя.

Я знімаю його, як маску. За ним темна порожнеча. І я розумію причину байдужості.

Дмухає вітер і гасить свічку, і я знову в сутінках. Тільки цим разом я до глибини душі усвідомлюю, що людській самотності немає меж, а навколо ляльковий театр.

ЗІРВАНІ ЗАРУЧИНИ

У дружини поважного люлювая із славного племені «Гадюча голова» народився перший син Альоемі. Ледве цей первак-синочок відкрив свої заспані оченята, як за старим звичаєм його викупали в морі. Після цього старі жінки того ж племені прокололи йому в вухах і в носі дірки. До свіжих дірочок всунули по жмутикові скрученої перевареної трави кунай. Також мати, щоб все відбувалося, як велить старий звичай, плюнула до його малесеньких вуст трішки бетелевого соку, змішаного з кокосовим молоком. Таким чином новий член роду «Гадючого племені» був направлений на дорогу свого важливого майбутнього життя. Ця церемонія була своєрідними христинами. Альоемі виростав, як звичайно і всі інші немовлята тубільців, на плечах матері у ганчір'ї ляп-ляп. А тому, що народився сильним, то його не наситні уста завжди домагалися матірнього теплого молока. Щойно, як йому було п'ять років, мати перестала годувати його грудьми, — головним чином через те, що очікувала народження другої дитини.

Коли вже Альоемі було шість «Крістмасів», тобто шість років, народилася в родині іншого люлювая, з племені Кумун, дочка. Обидва могутні люлюваї із собою приятелювали. Тепер вони закріпили цю приязнь ще й взаємною згодою на заручини своїх дітей.

Суджена дістала гарне ім'я — Сігара. Альоемі, як майбутній жених, за старим звичаєм, мусив кинути із своїх уст бетелевий горіх до уст своєї судженої. Цього ж славного дня старі жінки витатуювали на долоні дівчинки голову гадюки, точно таку, як мав її суджений. З великою церемонією при ватрі у місячному сяйві в присутності представників обох племен, скінчилися врочисті заручини.

Альоемі ріс, як з води й роси, та у всьому став наслідувати старших, — як це люблять робити всі діти. Скоро навчився добре володіти сокирою, щоб пізніше міг зрубувати великі дерева. Мушлями та великими черепками став справно видовбувати з твердого дерева гарненькі миски, плів з іншими тубільцями великі сіті на рибу, ловив раки й сли-

маки, легко та гнучко, мов гадюка, лазив по високих пальмах. Старі чоловіки віщували йому гарне життя, бо мав надзвичайно меткі і зграбні руки. З кожним роком свого життя все чогось нового навчився, що могло б йому пригодитися в майбутньому. Із своєю нареченою ніколи не бачився, бо вона мешкала далеко, аж за шістьма шпилями гір у Сіксблянкетс.

Сігара свій дитячий вік провела так само, як і її суджений, тільки з тою різницею, що як майбутня жінка і мати мусіла почати значно раніше привчатися до праці, ніж хлопці. Їй було дозволено лише до шести років бавитися на морському побережжі, збирати гарні мушлі, слимаки, ящірки, жабки та інше, що ошчасливлює дитячі серця. Ледве її тільце стало заокруглюватися, як вже мати виплела їй з кокосових волокон торбу, щоб разом з нею ходила до лісу та працювала на городі. Мати щоразу більше обтяжувала її торбу, привчаючи дочку носити більші тягарі, — не рятувало дівчинку й те, що жалілася матері на біль голови. Мати про це не дбала — аби лише якнайшвидше приготувати доньку до твердого життя, щоб донька уміла носити тяжку торбу так, як її носять всі тубільні жінки й дівчата. Одним словом, треба було точно додержуватися звичаїв каннака. За тамошнім звичаєм, всі тубільні жінки носять тягарі на своїх головах: щоб піднести таку торбу, наша звичайна жінка мусіла б мати хіба кінську силу.

Сігара не була гарною ні змалечку, як була дівчатком, ні як підросла. Краса у неї не розвинулась, — можна б сказати — навпаки: дівчинка залишилась якоюсь карликуватою. Її ноги й руки були безформні — короткі й товсті. Мала тільки великі гарні зуби та малі тверді груди, які ніби на себе гнівалися, відвертаючись одна від одної, як дві зрілі мандаринки. Коли ж Сігара стала доростати, як кажуть тубільці «з моху до пір'я», тобто її шкільний час скінчився, її батько люлювай задумав віддати Сігару за її нареченого. Вислів «шкільний час скінчився» в дійсності не має нічого спільного із справжньою школою, якої жадна тубільна дівчина в своєму житті навіть і не бачила. Цей вислів просто означає, що у дівчини з'явилися ознаки жіночого дозрівання.

За той час Альоемі виріс на повноцінного чоловіка. Був сильний, як акула, войовничий, як півень, і меткий, як гадюка. Ще юнаком Альоемі вже встиг скоштувати багатьох заказаних принад пристрасти, бо був він надзвичайно

гарний, і на сінг-сінгу не одна із красунь упала за ним... Справді, тяжко було йому встояти перед чарами досвідченої спокусниці, яка почастивала його бетелевими горіхами, що, звичайно, є викликом до любови, при чому тихим голосом йому шептала: «Ти мені подобаєшся, я люблю тебе, я бажала б кохатися з тобою.» Альоемі, хоч на кожному сінг-сінгу чув гарячі прохання й не раз тимчасово корився пристрасним бажанням манливих сирен, — та поміж всіма ними знайшов лише одну, що глибоко запала у його розбурхане і схвилюване серце. Була це струнка Кале, що мешкала із своєю матір'ю за зеленою рікою. Кале мала бронзово-оксамитний вигляд шкіри, великі яскраві очі, коралеві вуста, а тому, що мала зубки, як перлинки, завжди усміхалася. Не раз Кале і Альоемі сиділи вдвох на морському березі, мовчки споглядаючи, як бурхливі хвилі гнівно б'ють об прибережні скелі, на стрункі пальми та на спокійне високе небо, де пливли легесенькі пухнасті хмаринки. Якось одного дня вони разом купалися в холодних хвилях моря. Альоемі вперше побачив голу дівочу красу Кале. Збудилася в ньому якась пристрасна жадоба стиснути її тільце у своїх сильних обіймах та мучити так довго, щоб аж просила милосердя. Аж тут йому спало на думку, що він уже ж заручений, до того ж знав добре, що коли б він оці заручини зірвав, то тим самим зганьбив би цілий свій рід і славне плем'я «гадюча голова». До того впала б на нього також ще й батьківська клятва. А ще гірше, що Кале мала на долоні витатуєваний той самий герб, що й він — отже їхнє вінчання було б неможливим. Але ж якась дивна сила його вабила до Кале, і він добре відчував, що і його особа для неї теж не є байдужою. Кале ніколи йому досі не пропонувала бетелевих горіхів, і ніколи їх від нього не приймала, але й ніколи не боронила, коли він із її волосся витягав квітку радості. Вони часто бачилися при спільних ватрах та під час сінг-сінгу, а що частіше вони бачилися, то більше тужили одне за одним, бож заборонена любов завжди солодка. І так, коли Альоемі, повний нудьгування, не маючи розв'язки для цього складного питання, був безпорадний і розгублений, наче мала куріпка, велів йому батько побудувати свою власну халабуду, бож надійшов час виконати дані колись слово й обіцянку. Альоемі завжди був слухняним і добрим сином, тому і почав, при допомозі всіх своїх друзів, будуватися.

Невеселі були його думки, та тужило й щеміло його розбуджене серце. День за днем пробігали скоро, та Альоемі, як тільки міг, проволікав час та відкладав та пересував свої відвідини до «шести верхів», хоч обов'язок наказував йому подивитися на його суджену, що виросла десь там за шістьма горами в Сіксблянкетс. (Назва цього села походить від від того часу, коли білі пани, перебуваючи в холодних горах, вночі вкривалися шістьма покривалами. Для загартованих гірських тубільців це здавалося чимось надзвичайним, тому на пам'ятку, тубільці назвали своє село Сіксблянкетс.)

Одного разу енергійний батько вирішив за два дні вирушити в дорогу та наказував синові, щоб приготувався до сватання. Увечорі перед віхдом, Альоемі не міг перемогти себе, щоб не піти розлучитися з тою наймилішою з усіх. Було це якраз після раптового дощу. Він став пробиратися лісом і після тривалого вагання все ж таки опинився перед хатиною любої дівчини. Кале в той час саме сиділа на обтесаному дереві, задивившись на чудову веселку «вінгіге», що прстягувалася в повній своїй красі по високому небозводі. Коралеві вустонька Кале були напіврозкриті, а пружке тільки грало рухами, наче в танку; маленькі рученята ритмічно рухалися, ніби вона танцювала танок червоного місяця. Альоемі в тиші не міг надивитися та намилюватися нею. Потім він, з биттям серця, голосно свиснув. Кале добре знала знайомий свист, тому й випросталася і ще привабливіше крутнулася своїм станом, дражнячи і зводячи з ума молодця. Потім грайливо засміялася у той бік, звідки пронісся милий свист.

— Кале, іди, пройдемося по пахучому лісі, — гукнув Альоемі.

Дівчина, зірвавшись, скочила з колоди, притягнула тісніше трав'яну спідничку та завітчала своє чорносмолисте волосся червоними квітками гібіскусу. Радісним, танковим кроком, підбігла до нього по вогкій траві. Довго йшли мовчки, взявшись за руки. Альоемі декілька разів кашлянув і запитався, чи не згодилася б вона стати його другою дружиною, тобто, жінкою число два.

— Ти мені дуже подобався, я люблю тебе, але жінкою число два не буду, — відповіла дівчина.

Альоемі сказав їй, що він також дуже її любить, але, наперекір усьому, він мусить послухати свого батька, пе-

ред яким він має свій обов'язок і повинність, бож рідний батько привів його на світ.

В джунглях стало темніти. Вже місяць вийшов на чисте синє небо, а вони ще йшли, завернувши в напрямку зеленої ріки. Там на березі сіли, тримаючись за руки, сумніші одне від одного. Весь обрій облився дрижачим срібним сяєвом. То тут, то там запалювалися одна по одній зірки, щораз більше, щораз ясніше. Повітря, насичене пахощами квітів джунглів, пронизане чарівним сяєвом, легесенько хвилювало і п'янило незримим чаром. Та вони того не бачили й не чули... Зорі вже стали пригасати, як вони розлучалися, — якісь неначе підбадьорені, і їхні обличчя виглядали, мов би щасливішими.

З-поза білої морської піни стало сходити сонце. З бушу понеслося чарівне щебетання пташин. Квіти заблищали діамантами роси, наповняючи пахощами ледве-ледве мерехтливе повітря.

Дбайливий батько рано вранці вже стояв над сином, що недавно ще тільки заснув у повітці твердим і спокійним сном. Хвилину постояв з батьківською любов'ю над сином, а далі грімко закричав: «Ставай ти, поганче! Сонце вже піднеслося високо, а ти ще спиш північним сном!»

На дорогу вже все було приготоване. Напечено коржів і паляниц із саксак, солодка картопля таро та куляу зложені разом на велику купу. Був там і чималий сувій косоногого лика, щоб зв'язати весільну умову. Не бракувало також і тубільної віскі, тобто необхідних бетелевих горіхів, спеціально для цієї мети вибраних — від зелених аж до жовтих сочистих, що перемагають утому. Добрий господар нічого не забув, приготувавши наперед все як слід. Два великі вебри, що мали послужити на виміну за жінку, вже вчора були прив'язані до великого дрючка та від самого ранку жалісно кричали, бо їх ноги були немилосердно притягнені до дерева.

Туль-туль (щось на зразок громадського писаря) підвладний люлювая — як дуже важлива особа, теж мав взяти участь при в'язанні весільної угоди, — тому начальник і вирішив, що туль-туль і Альоемі разом на своїх плечах понесуть обох важких вепрів. Сам батько, люлювай, прив'язав собі до пояса два великі ножі, два червоні ляп-ляпи та малий казаночок, — все, що належало за умовою. Потім напився разом з іншими з допомогою бамбукової тички

холодної води, дав останні вказівки своїй жінці, — і твердим кроком всі рушили в далеку дорогу.

Тим часом сонце впливло на ясний синій небозвід та своїм яскравим промінням пронизало все повітря. Пронісся легкокрилий легіт, колихаючи головками квітів, над якими тріпотіли барвисті метелики. Зашуміло тихесенько і собі зелене листя дерев та й завмерло від поцілунків чимраз жаркішого тропічного проміння, що пестило й голубило zarazом і своїх чорних смуглявих мандрівників. Так вони пройшли перший найвищий шпиль, і солоні великі перлини поту котилися по їх обличчях і тілах.

«Ох, як то зовсім інакше йшлося б мені, — подумав Альоємі, — коли б я знав, що за тими горами мене очікує мала гарна Кале.» Але не звірився нікому з своїми думками, ба, навпаки, розмовляв з обома подорожніми весело і жартівливо.

Так ідучи, поволі минали верх за верхом. Як сонце стало хилитися за шостий вершок, туль-туль став і собі хилитися та нарікати на біль ноги, бо на ній у нього був чималий тропічний чиряк. Через те всі вирішили, що залишаться в передостанньому селі від Сіксблянкетс і там заночують. Відтак, відпочивши, вони прийдуть до наміченого села аж на другий день.

Друг люлювай тамошнього села радо проголосив на барабані, що весільні гості в дорозі та до Сіксблянкетс прибудуть завтра рано. На знак згоди в повітрі пролунала задовільна відповідь та на знак привітання на шпилі Сіксблянкетс спалахнуло ясним полум'ям приятельське багаття. Насамперед подорожні, не зважаючи на втому, погодували вепрів двома кокосовими горіхами та напоїли холодною водою, як личить добрим господарям. Щойно тоді засіли до вечері, якою угостив їх люлювай. Старі ще довго розмовляли між собою про всячину, а Альоємі ліг недалеко від халабуди на пахучу траву та роздивлявся навколо. У думках він послав тихе поздоровлення і спомин тій, що йому з-поміж усіх на світі найбільш подобалася.

Другого дня сонце вже досягало zenіту, як наші весільні гості із женихом прибули до Сіксблянкетс. Майже всі односельчани прибігли привітати гостей і величного люлювая. Суджена не явилась, бо за звичаєм, очікувала жениха вдома. Зразу ж по прибутті Альоємі віддав всі подарунки майбутньому тестеві. А головне вони з туль-тулем легше зітхнули, коли, кінець-кінцем, позбулися із своїх

плечей спокійних тихеньких вепрів, що були вже більше дохлі, ніж живі.

Люлюваї взаємно потрясали своїми правицями, сердечно обнімалися, тоді як Альоемі готовий був без вагання втікати назад через усі шість гір. Під час приятельського поплескування та розмови всі наблизилися до люлюваєвої хати. Саме в той час суджена, Сігара, сиділа на сходах, қолупаючи собі в носі. Такою й побачив її жених Альоемі. Він оком знавця миттю пробіг по кругловидій товстій незграбній постаті, кремезні ноги якої та здоровезні руки просто наганяли на нього жах і відразу. А коли Сігара ще й зареготалася, то виглядала ще гірше. Меткий Альоемі завважив в ту хвилину, що вона й батькові не дуже подобалася.

Обід був багатий, бо складався з риб'ячої юшки та декількох спечених на рожнах півнів «кукаруку». Коли вже всі добре підкріпилися, старі стали плести весільну угоду, щоб тим часом молоді могли між собою без першкоди розмовляти. Не маючи іншої ради, Альоемі сів з пристойности біля Сігари. Не знаючи, як почати розмову, хвилинку сидів мовчки, потім декілька разів тяжко зідхнув. Та ось його ніздрі роз'ятрилися: йому здалося, що від Сігари б'є таким духом, як від тих веприків, що він їх ніс на своїх плечах.

Сам Альоемі походив із приморських околиць. Всі люди з примор'я часто купаються, тому й виглядають надзвичайно гарно й чисто. Сігара походила з гір, де люди звичайно не миються, але зате натирають свої тіла салом, що разом з брудом їх хоронить від холоду, тобто гріє. Чи можна собі уявити кращий запах, як — старого сала з людським потом та ще й брудом? Але Альоемі здушив відразу та якось себе переміг, бо хотів поговорити.

— Чи маєш огород? — запитав Сігару.

— Маю, — відповіла вона.

— А чи ловиш рибу?

— Ловлю.

І знову стало тихо.

— Чи знаєш, Сігаро, що я належу тобі?

Сігара знову так зареготалася, що Альоемі аж відскочив від неї. Потім сказала: «Я знаю». Альоемі мав сто разів на язиці слова, і з найбільшою охотою він сказав би їй: «Ти мені не подобаєшся», але він дуже добре знав її відповідь «Я знаю», тому мовчки скрутив довжезну цигарку та несамовито став пускати в повітря дим, з якого творилися

синяві кільця. З цього прикрого й неприємного становища його вирятували декілька хлопців, що йому на радість стали з ним весело розмовляти.

Поволі наближався вечір. Звуки далекого барабану сповіщали, що весільні гості вже в дорозі, і що наступного дня прибудуть до села.

«Маю ще перед собою дві ночі, — подумав з відчаєм Альоємі, — швидше скочу з найвищої пальми, ніж буду спати із тою страшною Сігарою.»*)

Тим часом старі обсіли багаття та при палахкотінні полум'я нараджувалися над будучим весіллям. Завтра увечорі уб'ють вепра, наріжуть качок «патоу», курей «какарука» та «капуни» (одна з порід опосумів). Поза цим батько судженої принесе із крамниці аж дві дюжини солодкої лімонади, за яку то він вже заплатив горіхами із своєї невеличкої плянтації.

Другого дня від самого ранку у селі панував надзвичайний рух, метушня і пошвавлення. Все, що жило, помагало приготувати багате весілля славної дочки люлювая Кумун. З рідного села жениха із племені «гадюча голова» прийшло багато людей, а головне — свояків. Кожний з них дещо робив, щоб і собі бути корисним. Жінки скубли домашню птицю, складаючи кожне пірце та пір'ячко разом, щоб із них опісля виготовити корони. Чоловіки в казані гріли окріп, щоб очистити поросят від щетини та бруду. Від клепання та гострення ножів розходився по цілому селі специфічний брязкіт. Коли заходяче сонце позолотило останній синявий шпиль гори своєю вечірньою загравою, значно похолодало. При ватрі закувікав останній раз веприк. Всі чоловіки, крім жениха, завзято взялись за працю.

Альоємі, як це личило женихові, пішов скоро спати до призначеної йому халабуди. Там біля його постелі на маті чатував старий доглядач-«горон», завданням якого було стерегти жениха, щоб злі духи його не спантеличили та не збили з пуття. Альоємі хвилину дивився на старого, якому з утоми заплющувалися очі, а потім і сам ліг, причаївшись, ніби спить. Тим часом доглядач захропів на цілу халабуду. Від його віддиху стало коливатися все пір'я, що прикрашувало стіни. Альоємі дивився на пір'я, поклав під голову свій великий ніж, що ним користувався в лісі, поставив

*) Стрибок із пальми — звичайне самогубство тубільців.

біля себе пляшку з водою, заклав руки за шию та глибоко задумався.

Став накрапати дощ. Спершу падали на стріху великі дощові краплі, але скоро почалася страшна справжня тропічна злива. Палаюче багаття стало пригасати, а люди — з поспіхом розбігатися, бо небозвід був «пересичений водою».

Була вже північ, як затих шум дощу. Поволі випогоджувалося. Де-не-де у проривах хмарин поблискували зірки, — то моргали, то сміялись з висоти. Нарешті, появився на небі «мімель», ясний вічний мандрівник-місяць. Альоемі тихесенько підвівся із своїх мат, прикріпив ніж та пляшку до свого пояса та котячими кроками поповз до темних джунглів. Все йому вдалося, як задумав. Ніхто його втечі не завважив.

За старим звичаєм, раннім ранком молоді наречені мають спільно викупатися. Сігара встала скоріше, ніж цього вимагала потреба. Хвилинку постояла перед халабудою, в якій ночував її наречений, декілька разів закашляла, але коли ніхто не відгукнувся, пішла до найближчого потоку й занурила своє наге тіло у бистрий гірський ручай. Вода була холодна. Сігара стала розгортати з хлюпотом воду на всі сторони, щоб у той спосіб прикликати свого судженого. Цей хлюпіт є своєрідним барабаненням по водному плесі. Крім тубільців, ніхто не зуміє видобути із води подібного звуку. Сігара довший час надаремно очікувала Альоемі. Її тіло від холодної води стало дрижати. Вона хутко вискочила на беріг, бо вже на небозводі червоно-пурпурова заграва стала перемінятися на золотаву. Це був знак, що прийшов час весільних обрядів. З думкою, що жених заспав або не знав цього звичаю їхнього племені, Сігара чимчикувала до своєї хати, щоб надягти нову трав'яну спідничку, яку сама собі до весілля виплела.

Вже стали сходитися весільні гості. Батьки провели від повітки молодого до халабуди молоді весільну умову принесеним ликом. Вепри вже варилися у великій бочці, лімонада холодилася в потічку. Жінки розкладали на піску пальмове листя, щоб, за обрядом, подати сите снідання... а жениха й досі немає...

Сігара звернула пильну увагу на всі ці приготування, але тиша в хатині, де ночував її жених, наганяла на неї якесь неприємне передчуття чогось злого. На її розкуйовдженому волоссі та на молодих грудях стояли ще краплини води, як до неї приступив батько Альоемі і запитався, де

його син. «Не знаю», — відповіла тим разом Сігара, сіла на сходах своєї хатини та стала поволі вибирати воші із своєї голови.

Сват-батько постояв хвилину мовчки, надумуючись, а потім міцним кроком пустився в напрямі хатини. Метким рухом розгорнув трав'яну заслону та так із розпростерти-ми руками й застиг із здивування. Постіль була порожня. По Альоемі і слід пропав. Тільки старий солодко спав та хропів, аж пір'я погойдувалось. «Де мій син?» — гукнув батько Альоемі. Старий від такого вигуку ледве прокинувся, але ніяк не міг опам'ятатися. Тільки сильний удар ноги прогнав його дрімоту. Старий завважив, що він у біді і став щось лепетати про злих духів, які, мовляв, цілу ніч його переслідували. А коли удари стали частіші, і не лише від батька Альоемі, а й від весільних гостей та сватів, — старий не витримав такого «частування» і гірко заплакав, нарікаючи, що він не винен і нічого не знає.

День заповідався чудовий. По нічних дощі сонечко світило ясно, проганяючи своїм промінням нічний гірський холод. Джунглі, насичені вогкістю слали вгору манливі пахощі. Пташки ляцали, — аж заходились від свого раннього щебетання, різнобарвні метелики тріпотіли своїми кольористими крильцями. Потічок весело булькотів і жебонів, а милосердний вітер легенько шумів...

Та вся ця романтична краса в цій хвилині аж ніяк не цікавила весільних гостей, бо їхньою метою було в той час лише добре попоїсти. А тут якось не складалося. Почалася розмова, слова міцніли, дійшло до голосної виміни думок і поглядів аж до того ступня, що славне плем'я «кумунів» пустилось до бійки із славним племенем «гадюча голова». В наслідок бійки довелося покликати поліцію з Борії, і перед судом незабаром стало аж 28 винуватців.

Всі свати й весільні гості мали предивні розрізи й рани на головах і тілі, — таких ще в житті не доводилося зашивати тамошньому лікарєві. Це була неабияка різанина! До того ж було загадкою, чим ці люди себе так поскородили, — бож рани від ножів виглядали цілком інакше. Лише пізніше виявилось, що лімонади, призначеної на весілля, в той день не пилося, — лише пляшки було використано як справжню модерну зброю. Б'ючися так розбитими пляшками, порізали собі взаємно ще й носи та чола. Декільком учасникам бійки відрізані вуха звисали, тримаючися лише, мов на нит-

ці. Обличчя всіх чоловіків носили ті чи інші відзнаки хобрости.

Таким чином два приятелі-люлювай стали вічними ворогами, аж до темного гробу, з роду в рід. З покоління в покоління ніхто цього не забуде, завжди будуть про цю кривду пам'ятати. І коли обидва стали перед судом, один на одного поглядали, як войовничі когути. Люлювай «гадюча голова», з обмотаною завоями з білого газу головою, виглядав, наче якийсь там магараджа. Люлювій Кумун мав на своєму чолі декілька рядків швів, а його орлиний ніс носив знамено сильного удару кулаком. Останні войовники стояли зі своїми вождями у двох окремих рядах, обмінюючись ворожими поглядами.

«Як саме воно почалося?» — запитав поважним голосом Дістрікт-офіцер, що одночасно заступав і суд.

Проворний молодець із племені «гадюча голова», з глибоким шрамом під оком, виступив відважно із ряду і з притиском сказав: «То вони, кумуни, перші зачали».

«Це кой-кой (брехня), то вони перші почали», — відізвався один із ряду кумунів то держачись за своє надірване вухо, то вимахуючи різко руками, нібито ще й далі йому свербіли долоні.

«Говори, як тебе питатимуть», — суворо сказав суддя та звернувся до свого повіреного хлопця поліцая з питанням: «Де ж саме є головний винуватець?»

«Він утік», — відповів поліцей.

Пан офіцер докладно розібрав цю справу, переслухавши кожного люлювая зокрема, щоб мати докладний образ бійки, її причину. Після цього, врахувавши всі деталі, виніс вирок: по чотири місяці в'язниці кожному. Ніхто з них не противився. Всі спокійно прийняли присуд.

Сам суддя розглядом цієї справи був вкрай змучений. Проглядаючи іще раз список підсудних, суддя побачив, що забув переслухати Сігару, що також прибула на суд. Коли засуджених відвели до в'язниці, суддя наказав поліцаєві привести Сігару. За декілька хвилин вона всунулась до приміщення. Волосся її було розтребушене, наче березовий віник, а перестрашені витріщені очі виглядали, мов два гудзики від черевиків. Вона переступала з ноги на ногу, і суддя зрозумів, що Сігара хвилюється. Він лагідно до неї промовив: «Не бійся, Сігаро! Нічого злого тобі не буде. Іди собі гарненько додому. Дуже можливо, що ти знайдеш со-

бі жениха ще кращого, як той, що втік.» Сігара весело розсміялася, показавши, як ріпка, зубки і промовила: «Я знаю».

Обидва славні племена дістали червоні ляп-ляп з чорною стрілкою — тобто, найвищий вимір кари з обмеженням свободи і примусовою безплатною працею.

Проте, нікому й досі не пощастило довідатися, куди зник Альоємі. Великою несподіванкою для всіх було ще й те, що принадна й гарна Кале теж зникла невідомо куди.

Життя попливло далі своїм річищем, тільки вітер в таємничих джунглях шептав далеким зіркам, що л ю б о в є справжньою непереможною володаркою людських сердець.

Павло Дубів

БАЛЯДА ПРО ПРАПОР

Україна — це небо блакитне,
А в тім небі — зірки золоті.
Сяють нам з високости привітно
Ці два кольори, ніжні й прості.

Україна — це жовта пшениця
І блакитні волошки у ній.
Гей, як любо кругом — подивися! —
В тій країні коханій моїй.

Угорі — небозвід оксамитний.
А внизу — колосисті поля.
Край вітчизняний, край наш привітний —
Рідне небо і рідна земля.

Тільки спокою там небагато:
Бо вже кулі свистять навкруги;
Бо ревуть вже ворожі гармати —
В Україну прийшли вороги.

Смілі хлопці рушають до бою
Захищати вітчизну свою;
Рідний прапор беруть із собою,
Щоб нести переможно в бою.

Шила дівчина рідне знамено
Десь у тихій хатині своїй,
А юнак його взяв на стремено
І поніс в хуртовину, у бій.

І коли він на ворога мчить —
Крізь вогонь і крізь воду, й крізь дим —
Сине небо і жовта пшениця
Майорять у повітрі над ним.

Рідні кольори гріють обличчя,
Як вітчизняний подих тепла;
Як волошок пучок невеличкий,
Що на спомин дівчина дала.

Хлопця дівчина в бій виражала
Воювати за батьківський край
І одне лиш йому наказала:
— Ворогам України не дай!

Стій в бою за свою батьківщину,
Як стояв би за матір свою.
Хай же нам дорогу Україну
Рідний прапор боронить в бою! —

ХИМЕРНИЙ БОС *

Малого росту, пристаркуватий, чорнявий Лез Робертс пиячив із своєю групою робітників від четверга. У понеділок уранці, ледве підвівся на ноги, не снідавши, з головою, як бочка, закинув торбу з їжею на плече, вийшов надвір, поставив дрезину на рейки і поїхав до робітничої будки, місця збору ремонтної групи.

— Мене просто чорти беруть, так випити хочеться, — сказав він відразу до Френка в будці.

— Еге, сьогодні буде продовження вікенду, праці не буде, коли босові захотілося випити зранку, — поглянувши весело один на одного, подумали робітники. А Френк кліпнув оком на боса, не кажучи нічого іншим, зник за будкою. Він шмигнув через пліт і пішов додому, що був недалеко, похмелитися. А бос за ним.

— Я відчув, що в тебе щось валяється удома.

— Лише дві пляшки.

— У барі є більше.

— Я не поїду за пивом знову. Я їздив у четвер і в п'ятницю, сьогодні хай хтось інший поїде. З мене вистачило б на похмілля цього, що маю.

— Ми самі сьогодні будемо попивати, решту я вишлю з будки.

— Я не поїду, — сказав уже м'якше Френк. Йому губа тряслася до п'ятки, але не хотів розпиватися з самим босом. Бо Лез Робертс любив пити, але не завжди любив платити.

— То поїдеш на роботу, і будемо працювати, як осли, — тоном погрози сказав бос, лигнувши два ковтки пива. Він лизав уста, помочені пивом — та дивився на Френка з похиленою головою. Босове лице від перепиття виглядало меншим, очі каламутні, запалі.

— Як я можу пити з тобою, коли ти ще з п'ятниці винен мені гроші.

— Я тобі не винен!

— Так, ти винен!

— Неправда!

*) Бос — керівник, начальник

— Усі звернули мені по десять шилінгів, а ти ні!

— Неправда, я тобі дав десять шилінгів також.

— Коли?

— Перед закінченням робочого дня

— Я не пам'ятаю. Виходить, я був п'яний.

— Не інакше, коли не пам'ятаєш.

— Мені здається, що ти заперечуєш, аби заперечувати.

— Ні, я дав тобі десять шилінгів.

— Гаразд, досить того, я поїду ровером, привезу. Бо цими двома пляшками не згасимо нашої спраги.

— Я доп'ю цю пляшку пива і перейдуся до будки, щоб інших вислати на лінію. Хвилин за десять приходить, доп'ємо це пиво, тоді поїдем за новим тузінем пляшок.

*

Понад сто років дрімав насип. На ньому впертим сном, занурившись у каміння, сплять шпали. Вони справді сплять, бо навіть поїзди їх мало коли тривожать рейками, бо яких п'ять чи шість поїздів пройде за цілий Божий австралійський день.

По обох боках насипу висока в пояс трава і кущі ожини поросли вгору, заввишки, як двоє людей. Вони, певне, зрівнялися б з карачкуватими евкаліптами, якби ремонтна група кожного року літом не спалювала її. А три робітники з помічником боса сидять на рейках залізниці і нудяться.

Бос із Френком приїхали дрезинами пізно, по обіді. Френк добре підпитий, а Лез Робертс ледве стояв на ногах. Він, коливаючись, поглянув із насипу навколо. Залізниця тягнулась десь на милі, звужуючись в обидві сторони, аж доки не зникла за обрієм.

На прилягаючих до залізного плоту пасовиськах, поміж евкаліптами лежали овечки. Вони зривалися одна за одною і скликали підрослих ягнят на підвечірок. Їх сотки, як розворушені муравлі, іншли бігли і підскакували в пошуках малят. а ягнята мам. Бос дивився на них злющо. — Замовкніть, байстрючата нечестиві!

— Ти ж не для них бос і чого ти їм наказуєш? — перегукнувся з босом Френк, підсміхаючись.

Лез Робертс замовк на хвилину і присів біля решти чотирьох. Френк присів і собі біля гурту. Бос щось муркотав чи то до себе, чи до когось. Ніхто не звернув на нього уваги. Робітники лише поглядали один на одного і посміхалися, коли Лез схилив донизу тяжку голову з каламутними очи-

ма. Високо, високо над головами літало кілька літаків на щоденних вправах.

— В останню війну, коли ось так почули гудіння японських чстиримоторових літаків, ми негайно ховались у кущі, — почав оповідати Френк свої пригоди з війни.

— Ти не бачив японських бомбовозів, тільки язиком плетеш, бренеш — сказав Лез Робертс.

Він ніколи нічого не читав, не любив тих із своєї групи, що читають. Він не любив тих, що десь бували, не любив тих, що більше його знали. Він у вільний час завжди цілими днями пив у барі, вечорами вдома.

У нього випивка була початком і кінцем розваг, а вміння ремонтувати залізничну лінію було початком і кінцем пустопорожніх балачок. Тому його звичкою було заперечувати кожному те, де він сам не був, чого не бачив, чого сам не знав і що йому було б не під силу; ані розумом, ані м'язами. Хто в його ремонтній групі переважав його розумом, освітою й знанням, того він намагався осмішувати, заперечувати, то жартома, то серйозно, щоб той не говорив. Так він для дурніших хотів показатися мудрим.

— Що? Я брешу? — обурився підхмелений Френк.

— Так, ти бренеш! — сказав бос знову, вставши на ноги.

— Я брешу? — підскочив Френк до боса.

— Так! — ще з більшим притиском продовжував Лез, — ти бренеш. Ти ніколи не був на Маляях! — закінчив він задиркувати.

Френк розлютився. Його п'ястуки затиснулись, і посипались блискавичні удари за ударами боксом на боса. Лез Робертс, не писнувши, впав скорчений удвоє на землю. Він лежав без руху, як мертвий. Френк підхопив боса і поставив на ноги, як дитину. Босові зразу вийшов хміль з голови.

— Відклич те, що ти сказав, і перепроси мене! — намагаючись бути спокійним, поставив вимогу Френк.

— Ні, ти не був на Маляях і не бачив японських літаків, повторив упертий бос. Він говорив уже тверезим голо-сом.

Френк миттю вдарив його в живіт, під бороду, і бос знову бебехнув на насип, як поліно.

— Вставай, будь мужчиною, а не бабою, що від дотику руки без спротиву валиться на землю.

Френк знову підхопив боса і з розмахом поставив на ноги. Він хотів, щоб Робертс почав змагатися з ним, відбиватися, щоб йому можна було більше налупцювати його, бо лежа-

чого нецікаво і несовісно було йому зачіпати. Він суворо дотримувався принципу: лежачого противника не чіпай. Тому Френк поставив знову боса на ноги, щоб покорився вимозі.

— Відклич і перепроси, а то всі бебехи з тебе витрясу! — казав Френк, трясучи боса.

— Ні, ти не був на Маляях, ти не бачив японських бомбовозів, — сказав ледве чутним голосом Лез Робертс. Його голова не хотіла триматися на в'язах. Вона хилилась на груди. Френка те ще більше гнівило. Він у пристрасті шалу, як навіжений, бив боса, що падав на землю. Чим швидше Лез Робертс хилився додолу, тим більше сипалось Френкових ударів на нього. Бос упав ницьма, лицем на насип, без ознак життя.

Френк подивися на лежачого боса, щось подумав і залишив його.

Робітники кинулись до боса, підвели і поставили його на ноги. Лез Робертс, дивлячись униз, взяв свою торбу на плече і рушив додому. Френк стояв осторонь від гурту, мовчав і дивися у сторну бару.

— Бос напевне зараз зателефонує до начальства, і Френка негайно звільнять з праці, — сказав його помічник.

— Певне, певне, — підтвердили інші.

На тім і закінчився робочий понеділок у ремонтній залізничній групі Робертса. Робертс, не оглядаючись, віддалявся, йдучи по рейках.

У вівторок уранці ремонтна група виносила з будки і вкладала на ручну дрезину приладдя до праці.

Приїхав бос.

— Доброго ранку! — привітався Лез Робертс спершу з Френком, а потім з іншими. Робітники зглянулись один на одного. Френк усміхнувся й почав розмовляти з босом. У вівторок почався робочий тиждень.

ПРИВІТ МОЇЙ БАБУСІ

У рідний край, через широке море,
Я Вам, бабусю, шлю палкий привіт,
І забувається у цю хвилину горе,
Що доля кинула мене в далекий світ.
 Прийміть же Ви від внучки, від Тетяни,
 Щілунок теплий і низький поклін.
 Нехай він Вам загоїть усі рани,
 Нехай у Вашім серці буде він.
І згадується тут не раз та днина,
Коли були ми разом. Де той час?
О, хай та буде проклята година,
Що так раптово розлучила нас!
 Де Ви тепер? І хто тепер із Вами?
 Хто ж бо догляне рідну, дорогу?
 Я б радо йшла, летіла б над ланами,
 Щоб Вас зустріти на своїм шляху.
І часто в мріях бачу я хатину,
І двір, і сад — такі, як і колись,
І хвірточку маленьку біля тину,
Де кущик бузу пишно похилився.
 П'яніючи від запаху бузочки,
 Я відкриваю хвірточку криву,
 Враз відхилились двері на кілочку,
 І бачу Вас, бабусю, як живу.
Із хлібом-сіллю у старих долонях,
А дивна радість на очах цвіте;
Давно у Вас вже сивина на скронях,
Та серденько те ж саме, золоте!...

— — — — —
У рідний край, через широке море,
Я Вам, бабусю, шлю палкий привіт...
І сниться Харків, небо неозоре,
Старенька хата і бузочку, цвіт.

ДОЩ

Спрагла, змучена земля чекала на дощ. Корчилася сухою травою та бурим груддям під гарячим австралійським сонцем, що ось уже дев'ять місяців безупинно висушувало її. Ані хмаринки вдень, ані росинки вранці! Безконечна глибока синява неба відійшла ще далі, ще вище, аж наче злиняла.

— Дощу треба, ой як треба! — говорив сам до себе старий Доля, оглядаючи свою невелику ферму. Сумна картина стояла перед його очима: вівці вже почали гинути, півдесятка корів ледве рухалися поміж евкаліптовим чагарником, об'їдаючи останнє листя. Вони були такі худі й виснажені, що аж хиталися від вітру. Петро дивився на свою худобу, на озимину, що пов'яла, ледве пробившись через грудки, дивився на почорнілий сад, і до горла підступив твердий клубок.

Десять років тяжкої праці! І все пропало! Ні, ще не пропало, але ще тиждень-два — і всьому кінець. Доведеться кидати все і йти на фабрику.

Повернувся і пішов до хати. Не знав, де себе подіти: то з хати, то до хати, то знову надвір. Рук ніяк не міг прикласти до роботи. Та й робити вже не було чого, так лиш ходив довкола, неначе втікав сам від себе. Вже забув, чого й зайшов до хати. хотів вертатись, як стара Олена запитала:

— Що ти робитимеш з тими вівцями? Доведеться й тобі, як Джо Стерлінгові, гнати їх у море.

— Не можу я такого зробити, не можу, розумієш? Краще нехай гинуть серед поля, а в море їх не пожену! Та ще й з урвища.

— Та я тільки... щоб не мучились... — почала Олена та й не скінчила.

— Піду замовлю за останніх п'ять фунтів сіна, а опісля нехай діється воля Божа! — перебив її чоловік.

— Скільки разів я тебе просила продати цю нещасну ферму. Так ні, вперся, не хоче!

— Та послухай ти мене, жінко! — спересердя почав Петро. — Що я робитиму на старість? З пікою й лопатою? Ти ж сама знаєш, що фарма лише те, що я вмю, що я робив усе мое життя. Хто ж сподівався на старість ще одного лиха?

Вийшов, грюкнувши за собою дверима, і попрямував через яр до Стерлінгової фарми, щоб потелефонувати. Побіля двох старезних евкаліптів стежка спадала до яру, попри загату, де в добрі часи був великий ставок. Тепер лишилася лише брудна калюжа, біля якої лежали дві дохлі вівці. Все довкола було сухе, вигоріле, ані стеблини трави! Сонце вже повернулося на північ і довкола нього з'явився червоно-жовтий ореол. Зірвався гарячий північний вітер, несучи з собою запону брудного порошу. Піднялися тяжкі сині хмари. Потемніло. — Ще й вітер з пустелі! — подумав старий і міцніше натяг виношеного, полинялого від сонця з широкими крисами капелюха. Заки дійшов до Стерлінгової хати, вітер зміцнів, аж забивав подих, кидаючи в обличчя жовтим порохом.

— Галло, Пітер, — привітався Джо. — Дастсторм, що?

— Галло, Джо, — відповів Доля на привітання — як справи?

— Погано, дуже погано! — кинув понуро Джо і скрутив головою. — Здається заноситься на дощ, але запізно. Чув, що я зробив учора? Не міг накупитися сіна на таку велику отару... П'ятьсот голів... Почуваюсь, як убивця... — докоряв сам собі Джо.

— Так, може, краще, — відповів Доля, аби щось казати, — у мене лише п'ятдесят, і то вже семеро згинуло. Оце прийшов замовити сіна на останні гроші.

— Добре, Петре, я потелефоную.

Доки розмовляли, вітер стих, почали падати перші краплини дощу, великі, як горох. Неначе кулі вдарившись об щось тверде, вони розкидали маленькі хмарки рудого порошу, що покривав двір Стерлінгової садиби.

— То я пішов.

— Побачимось пізніше, Петре, — кинув Джо навздогін.

Краплі дощу почали падати частіше, густіше, а потім злилися в один могутній потік, неначе небо розчинилося. Побігли брудні, змішані з порохом струмки. Старий Доля почав поспішати, але раптом махнув рукою і стишив ходу.

— Нехай моче, нехай іде! Хіба не раз уже мок на дощі? — подумав він і усміхнувся. Усміхнувся перший раз за довгі місяці. Згадалися грози ще дома в Україні, як заставали вони його серед степу на рідній ниві... Згадалося, як ще дітьми вдома втікали в хату від грози і закривали вікна й двері. А грім, як ударить, дзвенять шибки у вікнах,

хитається ціла хата! Ой, давно вже не чув грому! А тут і дощ без грому, лише пісок з пустелі... Та нехай іде, хоч і без грому, нехай лише не перестає... Чомусь також згадалось, як дітьми закликали дощ:

Іди, іди, дощику,
зварю тобі борщику...

Промок до шкіри старий Доля, але нехай, хто турбується такими дрібницями? Краплі дощу спадали з широкого капелюха, текли на шию, на обвітрене обличчя, але він не звертав уваги. Навпаки, розкрив груди, здійняв капелюха — сиве волосся й так уже мокре — підставив голову під теплий рівний дощ. Чудовий життєдайний дощ!

Ішов поволі і ставало радісно йому на душі. Неначе снігова грудка, розтав у горлі твердий клубок, якого носив останніми днями. І старий радів, як мала дитина. Не знати, чи то лише струмки дощу спадали з сивого волосся, чи то також і сльози радості змішані разом з дощем спливали з обличчя, падали теплими краплинами на мокру одержу, на опалені вітром груди, на спраглу, порепану австралійську землю...

Євген Зозе

ЕТЮД

Мовчазність каменя уроча.

В підніжжя бризкають мечами
сталеві хвилі.

Як і вчора
у час прибою,

Сьогодні знову закричали,
заклекотили птиці білі

над головою.

Буяє клекіт.

Хвиль удари в камінь.

І птичий лемент,
птичий гамір.

А сонця райдужна доріжка

в сивіючу блакить.
до обрію біжить

Мовчить

лиш
камінь.

ТО МІЙ ПЕС

Стрижієві овець Меквері трапилось нещастя. Правду кажучи, він п'яний попав у бійку на бічній дорозі при корчмі, з якої він вирвався з трьома поламаними ребрами, розбитою головою й різними меншими пошкодженнями на тілі.

Його пес Тала, хоч був тверезий, але злющий, вмішався в бійку п'яниць і вийшов з неї з поламаною ногою. По всьому Меквері закинув похідного мішка на плечі і, ледве йдучи, подався дорогою до шпиталю за десять миль у Юні-йонтовн.

Бог лише знає, як він туди дійшов. Він навіть сам не знав докладно. Тала, кульгаючи, ішов за ним цілу дорогу на трьох ногах.

Лікарі, оглядаючи рани Меквері, дивувалися з його терпеливості. Навіть лікарі часом дивуються, хоч і не показують того. Вони погоджувались взяти його до шпиталю, але без Тали. Псам не дозволялось навіть на подвір'ї бути.

— Пса мусимо вигнати, — сказали вони стрижієві овець, як він присів на краю ліжка.

Меквері нічого не сказав.

— Ми не можемо дозволити, щоб пес був тут, чоловіче, — сказав лікар голсніше, думаючи, що чоловік глухий.

— То прив'яжіть його на подвір'ї, коли так.

— Ні, його треба виганти геть.

Псам не дозволяється бути навіть на подвір'ї шпиталю.

Меквері піднявся помалу на ноги, зціпив зуби, з болем застібнув сорочку на зарослих грудях, надів піджака і по-малу пішов до кута, де лежав його похідний мішок.

— Що ти хочеш робити? — запитали вони.

— Не дозволите лишитися псові зі мною?

— Він зупинився й підняв клунка, але болі його взяли таки, що не зміг витримати і повалився на стіну.

— Іди, іди сюди, чоловіче, поки ще живий! — сказав нетерпляче лікар.

— Ти, певне, дурний. Ти ж знаєш, що ти не в стані тепер іти будь-куди.

— Дозволь санітарам роздягти тебе.

— Ні! — сказав Меквері. — Ні, — якщо не берете мого пса, то не беріть і мене. Він має поламану ногу, і я хочу, щоб йому її вилікували так само, як я хочу. Якщо я заслуговую на прийняття до шпиталю, то він заслуговує також, і навіть більше.

Він перервав на хвилинку, відітхнув з болем і продовжив:

— Цей — цей мій старий пес ходив вірно зі мною цих дванадцять тяжких, голодних літ. Він лиш, лиш одинокий, турбуватися, чи я живий, чи здоровий, чи впав мертвий і зогнив на цій проклятій дорозі.

Він відпочив знову, відтак продовжив: — Цей, цей ось пес виріс від щеняти на цій дорозі, — він сказав, ніби з сумною усмішкою.

— Я носив його місяцями в бляшанці до варення води, а потім, як підріс, на моєму клунку... А стара сука, його мати, йшла за мною зовсім задоволеною, пхала носа у бляшанку, щоб лише побачити, нюхала, щоб переконатися, що щеня було живе й здорове... Вона ходила вслід за мною, Бог знає скільки років. Вона ходила за мною, поки не осліпла, — їде один рік після того. Вона йшла за мною, поки забракло їй сил, і-і потім я вбив її, бо не хотів лишити її живою.

Він знову відітхнув.

— І ось цей старий пес, — продовжував він, дотикаючи піднятого носа Тали своїми крючкуватими пальцями, — ось цей старий пес ходив за мною десять, десять років, крізь повені й посухи, крізь добрі часи і, і тяжкі — в більшості тяжкі часи, і розважав мене, щоб я не здурів, коли не було в мене ні колиби ні грошей на скучній самотній дорозі; і дглядав мене тижнями, поки я був п'яним-перепитим і отруєним по тих чортівських корчмах; і не раз врятував мені життя, за що часто діставав штовхана в подяку, і все те мені простив, і бився за мене. Він одинокий з живих істот заступився за мене, коли злюща гурма напалась на мене за корчмою-і він покусав декого з них також; так само, як і я.

Він знову передихнув.

Потім вдихнув глибоко повітря, від болю зціпив зуби, закинув клунка на плечі, рушив, став у дверях і поглянув навколо.

Пес вийшов, кульгаючи з куточка, і поглянув нетерпляче.

— Ось цей пес, — сказав Меквері до шпитальної обслуги, — є ліпшим псом, ніж я людиною або ви, задеться, також —

і він є ліпшим християнином. Я ніколи не був таким приятелем до будь-якої людини чи будь-яка людина до мене, як він, він доглядав мене; охоронив кілька разів від пограбування мене; бився за мене; врятував моє життя, прийняв не одного п'яного штовхана, і прокльони, замість подяк — і пробачив мені. Він був завжди відданим, щирим, чесним і вірним моїм приятелем — і я не думаю залишити його тепер. Я не можу викинути його на вулицю із зламаною ногою. Я — ой, Боже мій! Моя спина!

Він охкав і, хитаючись, відходив, але вони зловили його, скинули клунка з його плечей і поклали в ліжко.

За півгодини після того стрижіві овець зробили все, що було потрібне.

— Де мій пес? — запитав він, прийшовши до свідомости.

— Ах, з псом усе гаразд, — сказала медсестра з поспіхом, ніби щоб відчепитися. — Не турбуйся. Доктор складає його ногу на подвір'ї.

З англійської мови переклав Ст. Радіон.

Н. Яхненко

ЗНАК

Світлої пам'яті Лізи Крук

— Такий нечесний, такий підлий вчинок!... Як він наважився так повестися?... І з такою жінкою, як ти...

Від щирого обурення Софія мало не плакала. Ліда не відповідала. Вона сиділа перед розкритою скринькою, повною листів, паперів і папірчиків. Перед її очима ще не зникла картина сьогоднішньої події: шлюб її нареченого з іншою жінкою. Із свого місця в юрбі цікавих вона добре бачила шлюбну пару. Молода, висока, поставна, в ясному костюмі, з обличчям, яке було б гарне в вульгарний спосіб, якби не стяте підборіддя. Рум'янець, свіжість, чорні брови і чорне волосся. Самовпевнена в кожному русі, вона, не оглядаючись, ішла твердими кроками до таксівки, певна, що він поспішає за нею. Його знайома постать, хоч і в новому костюмі, здавалася звичайною й буденною.

— Проміняти тебе на таку гоп-Марину — бідкалася вірна товаришка. Гоп-Марина? Має гарну фігуру, поставна... Чи

в мужчин це переважає над усе? Ах, правда: має гроші, маєток... Що тепер з того маєтку? Яку він ціну має під час нескінченної війни? Проте, Михайло якраз належить до тих, що люблять іти на готове, а не здобувати.

Отак закінчилися її семилітні заручини з Михайлом. Це ж шмат часу, можна було сподіватися тривалости. Як видно, вона будувала свої надії на фальшивих підставах. Адже за сім літ можна відчутти, які потуття має людина до тебе й на чому йому залежить.

Поки вірна товаришка лементувала, Ліда думала своє. Тепер, коли все було скінчене, вона, нарешті, призналася сама собі в тому, в чому досі боялася і не хотіла признаватися: вона не могла не знати, що він її не любить, але завжди старалася закрити на те очі. Вона числила на його едячність. Щодо неї самої, вона готова була любити його. Але як можна полюбити людину, яка обертається до тебе пласкою поверхнею, як стіна. Проте, вона завжди сподівалася пробудити в ньому почуття у відповідь на своє приязнання, на свої турботи.

— І скільки грошей він тобі коштував! Твоїх тяжко зароблених грошей! — Донóсилася до неї літанія Софії.

Це була правда. Довгі роки вона помагала йому утримуватися в університеті. Взяла із скриньки свою ощадну книжку. Ось тут витяги: сто золотих тоді, сто п'ятдесят тоді... Оплата за науку, порядне убрання... вона всього вже й не пам'ятас. Ось іще й ще... Але й тут не залишила їй доля жалю, бо всі ці її тяжкі ощадності й так були б пропали, націоналізовані під час російсько-більшовицької окупації.

Тут і листи його, всі обережні, писані з думкою не заангажуватися задалеко, не дати ніяких зобов'язань на письмі.

Все те знайомство, включаючи й заручини, були тільки спробою умови раціонального характеру. Він мав їй дати соціальне становище й матеріальну базу для створення родини. Вона йому готова була заплатити відданістю, а коли б він захотів того, то й любов'ю. Якби не прийшла війна, то воно б так і сталося. Війна перемішала все, всі соціальні умовності розсипалися. Кожний став робити, що йому хочеться, бо ніхто не знає, що буде завтра. Високий зріст і чорні брови на свіжому, хоч і вульгарному обличчі — ось що йому потрібно. Та ще «воли та корови», дім на Замарстинові, крамниця для фольксдойчерів.

— Ти забудь за нього, він тебе не вартий, — переконувала товаришка — не впадай у розпач.

— Дорогенька, я й не думаю, — нарешті відповіла Ліда своїй товаришці, стурбованій її упертою мовчанкою. — Слава Богу, що ми не побралися: було б одним розводом більше.

Ліді було гірко, але вона знала, що переживе розчарування і зранену амбіцію. Товаришка дивилася на неї короткозорими очима відданого пса. Була трохи заскочена таким раціональним підходом. Чекала розпачу й сліз. Тепер стало легше, коли зрозуміла, щ осліз не буде.

— Ти мусиш чимсь зайняти себе, — дораджувала приятелька з помітною полегшею.

— Ти мені кажеш! Чи в мене не досить роботи? — Знизала плечима Ліда.

Це була суцзя правда. Її час був завжди наповнений до меж можливості, не тільки тепер, але ще й перед війною. Тоді вона працювала секретаркою найбільшої політичної партії в краю, крім того, віддано працювала на громадській роботі. Вона належала до багатьох товариств: до опіки над молоддю, до опіки над політичними в'язнями, брала участь у вуличних збірках, тощо... Тепер, від початку війни і з приходом німецьких окупантів, робота мала трохи інший характер, та все її було так само багато, а, може, ще й більше. В колах жінок, що працювали на громадській роботі, її знали й цінували.

Хоч вірна товаришка пішла додому трохи потішена щодо духового стану Ліди, але справді Ліда не почувала себе ані такою спокійною, ані такою холодною, як удавала.

«Так, — думала вона, готуючи собі на газовій плитці чай, — це все повинно було так, а не інакше скінчитися. Нема чого плакати над розлитим молоком. Спробую вернутися до нормального життя».

Легко було сказати «до нормального життя». Хіба то нормально, що вона, тридцятип'ятилітня жінка, не мала своєї пари. Шлюб з Михайлом був її останньою надією улаштувати собі родинне життя, бути господинею дому, мати дітей — те що й є нормальним жіночим життям. І тепер, коли на неї напали хвилини суму, то не за ним, не за його особою, а за тим, що могло бути, за чим вона тужила всім своїм еством. Досягнути того надіялася у парі з Михайлом, тому затуляла вуха й очі, щоб не помічати дисонансів.

Найбільше їй боліло, що він змарнував сім літ її життя. Не було навіть чим особливим згадати ці сім років. Вони жили в різних містах, вона працювала у Львові, він жив

в університетському місті. Зустрічалися коли-не-коли, і зустрічі їхні були небагаті змістом чи почуваннями.

Очевидно, із карт будувала дімок свій, і він оце завалився. Починати знову від початку Ліда не почувала себе в силі. Не мала великих можливостей вибору ще й молодою, а історія з Михайлом постаріла її на дальших сім літ. Оцінювала себе як пересічну і не була дуже певна себе. Багато чоловіків її генерації щезло з виднокола під час окупації одних, потім других ворогів: російських комуністів, потім німців. Покликані до польського війська, покликані до советського війська, вивезені, заарештовані, на роботах у Німеччині, в підпіллі, в партизанах, у таборах військовополонених, у Великій Україні, у Дивізії. Які не загинули, були розкидані далеко. Тим часом підросли кадри молодих дівчат — жадібних споживання життя, агресивних і рішених дістати собі чоловіка. Вони не цуралися чорного ринку і спекуляції та різних комбінацій по установах, де працювали, щоб здобути грошей на елегантне вбрання. Вони не зупинялися перед пригодами, шукали їх, певні себе й того, що все скінчиться для них добре — здобудуть собі чоловіка. Вони не дивилися на вік чоловіки і хапали на 15 і 20 років старших. І такі мали перевагу — молодість. Конкурувати Ліді з ними було безнадійно, а ще більше гидко.

Ясно, що якби не війна й не прихід одних, а потім других окупантів, суспільні умови й угоди залишалися непорушні, Михайло під тиском правил, в яких його виховали, мусів би оженитися з нею. Тепер же Ліда бачила, що програла свій останній шанс. Надія на родинне життя втрачена.

Проте, коли вона бачила передчасно перекуїтле обличчя своєї відданої товаришки Софії, згадувала її повсякчасну готовість до сліз, її не зовсім натуральну, занадто запопадливу релігійність, на неї нападав страх, що й вона може стати такою. В душі постановила старою панною не бути, відтепер поводити своє життя так, як нежонаті й матеріально незалежні чоловіки.

В крутіжі приходу й відходу військових частин, чорного ринку, облав на робочу силу для Німеччини, ловами на жидівське населення і багато інших моментів, які позбавили життя стабільності мирних часів, українські громадяни Львова знайшли собі оазу, якою був театр опери, балету й драми. Від советського театру лишилися деякі добрі сили: балерина Переяславець, співачка Черних. З чужини повернувся бас Могилянський. В завірюсі війни актор і режисер

Блавацький здійснював заповітну мрію свого життя — поставити на українській сцені і виконати головну роль «Гамлета». Вистави йшли альтернативно: окремо для німців і українців, але ті ж самі. В красі опери й балету Ліда знаходила забуття. О, стихійне кохання японки, що виливалося божественними мелодіями! Як буденно виглядав її зв'язок з Михайлом в порівнянні з цим. Також, була зачарована норвезькими танками в балеті «Пер Гінт», де пізніше покинута Сольвейг-Переяславець танцювала танок надії та чекання. «І не Сольвейг я», думала Ліда, «нема в мене навіть волоцюги Гінта, мені нема на кого чекати». Найкраще було Офелії — завітчана квітами, в забутті, даному божевіллям, забулася, заспокоїлась, пішла вниз за водою. «І це не для мене, — думала, — я заздорова, завитривала, заприземна. Я не втечу від себе самої ні в божевілля, ні в самогубство».

Була ще одна причина, чому вона так упивалася невиданими декораціями, пишними постановками, гарними танцями, прекрасним співом: цю красу, цю пишноту творили люди, свої люди, яких ще недавно не допускали творити. Нарешті — і яка іронія долі — талант її народу, триманий досі під каменем, рвався розгорнутися, заблищати, показати свої сили... під п'ятою іншого ворога.

У перервах між актами, коли роз'яснювалося світло, Ліда виходила в затемнене фойє, спостерігала. Довкола неї було повно пар, справді, вона тільки їх і помічала. Все той самий образ в безконечному повторенні: блискучі очі, жваві обличчя, променисті усміхи уст, які вимовляли нібито звичайні слова, але повні особливого значення для обох. І чоловіки — в подиві, заслухані, шукаючи дотику... Одвічний танок кохання — кружляння й наближування, відбувався, незважаючи на війну, на холодну зиму, на непевний заробіток, на нетверду політичну ситуацію і на невизначне завтра. І скільки було таких пар, що гналися тільки за невловним, що зветься «досконале кохання», не думаючи про наслідки, про зобов'язання, взагалі про практичний бік справ. Тільки екстаза, за всяку ціну! А ці дівчатка такі молоді, вони ризикують багато чим... «А чим же я ризикую? Я вже все втратила».

Сіла в крісло у кутку фойє. Якраз напроти неї, в протилежному кінці якась жінка так круто обернулася, що поділ її плисованої спіднички широко майнув у повітрі, її партнер поспішив за нею. Ліда побачила лице, на якому маса косметичної пудри утворювала грубий шар тинку. Косметика заламу-

валася на зморшках знищеної шкіри, а уста кричали мертвою цеглястою фарбою. Жінка була, певно, не така стара, як зношена. «І така знайшла собі, а я дурна...» Подумала про себе.

«Що цей німець тут робить на українській виставі?» Раптом її думка перейшла на інші рейки. Німець в уніформі інженерних частин, з подовгастим обличчям і шіллерівським носом з горбинкою ходив самотно, розглядаючи стіни, сходи, статуї і публіку. Погляд його сковзнув по Лідиній постаті, пішов далі, потім повернувся до неї і знов пішов далі, ніби промінь прожектора.

Тоді таких були сотні у Львові проїздом з України або в Україну — «Райхскомісаріят України», в номенклатурі гітлерівської Німеччини.

Звук дзвінка примусив усіх поспішити до залі. Коли після наступного акту Ліда пішла до буфету, він уже був там. Верхи на стільчику, з соломиною в роті, потягав з високої шклянки напій і обсервував з-під лоба усіх, хто підходив до буфету. Погляд його знову задумливо зупинився на Ліді, зустрівся з її поглядом, завагався, але не був відштовхнутий. Він випустив з рота соломинку.

— Ця вистава дуже гарна. Чи ви завжди маєте такі культурні вистави у вашому місті? — Запитав по-німецькому з ввічливою усмішкою.

Ліда так само тягла свій повний сахарини напій через соломинку. Це їй давало час надуми. Оце, нарешті, зустріла вона пригоду. Цілком залежить від неї прийняти чи ні.

Силкувалася оцінити його на підставі зовнішності. Лице шіллерівського типу блондина було приємне. В погляді, який він послав до Ліді, блиснула іскра гумору. Він поставив шклянку, витяг з кишені чисту хусточку й обтер губи — їх повнота й лінія рисунку показували добру вдачу. В манерах його не було нічого на показ, нічого нахабного. Руку мав сухорляву, пальці довгі: рука людини, що все робить доладу, може, навіть, музики. Якраз такі руки Ліда любить.

Її відповідь була така ж ввічлива, але стримана, як його запитання.

— Чи дозволите пройти з вами по фойє? — Він вів наступ далі, але з усмішкою на устах, готовий до відступу в разі потреби. — Я самотний в цьому гарному місті. Відчуваю брак товариства.

Приймаючи виклик, Ліда відповіла в тон йому.

— Дякую. Мені буде дуже приємно.

Виявилося, що з ним дуже легко було підтримувати розмову. Він оповів їй, що дійсно належить до організації Тодт, що він затримається на якийсь час у Львові та що сам він віденець, а не німець з Райху, що Ліді було приємно.

Після антракту він пересів на вільне місце коло Ліді, і вони розмовляли, аж поки згасло світло. Він дивився на сцену уважно, плескав у долоні захоплено, часто звертався до Ліді за поясненнями. Це їй подобалося. Після вистави одержав з гардероби її пальто, відпровадив її до спеціального нічного «театрального» трамвая. Прощаючись, він поцілував їй руку, подякував за приємно проведений вечір і просив дозволу відвідати її колись при нагоді. Вона дала йому свою адресу.

Була певна, що він прийде якнайшвидше, за день, за два. Однак вже минув тиждень, а його не було. В суботу Ліда, як завжди, одягла стару сукню, пов'язала голову хустинкою і стала ретельно прибирати мешкання.

Ліда була горда за своє мешкання. Це цілком модерна так звана «кавалерка», яка складалася з великої кімнати з альковом для сну, газової кухні й ванно-туалетної. Містилася на другому поверсі невеликого приватного будинку, де було взагалі тільки три мешкання. Два других займав господар. Ліді воно дісталось тільки завдяки страху господаря перед реквізицією, з одного боку, і девальвації грошей, — з другого.

Вона тількищо скінчила велику кімнату, як задзвонив дзвоник. Ліда відчинила двері й зникла: це прийшов Франц. Заходилася перепрошувати його за свій вигляд, та він спинив її.

— Навпаки, це мені подобається. Я бачу, що ви добра господиня, крім того, ви мені нагадуєте мою сестру, яка так само завжди пов'язувала голову, коли робила в хаті порядки.

Ліда розсміялася. Він дійсно умів знайти в кожній ситуації.

Так він почав ходити до неї, і так почалася їхня «афера». Цього негарного слова Ліда вживала навмисно. Тим хотіла собі постійно нагадувати, що цей зв'язок долею призначений буде короткотривалим: рано чи пізно він буде відкликаний в інше місце і вона знову залишиться ні при чому. «Якщо я постійно собі про це нагадуватиму, то уникну багатьох неприємних хвилин пізніше», — думала вона.

Від своєї вірної товаришки Софії не крилася з новим знайомством. Навпаки, вона хвалилася перед нею скарбом, який відкрила в ньому.

— Це все добре, — відповідала та, — але він все таки не твій. Він правдоподібно, має жінку й дітей вдома. Правда чи ні?

Ліда притакнула.

— Ну, отже, який би він не був найкращий, він у тебе гість. І це ти мусиш пам'ятати кожної хвилини. Що буде з тобою, як ти прив'янешся до нього?

— Я не прив'яжусь. Сама думка, що він мені не належить, охороняє від прив'язання.

— Але що ти з того будеш мати? Ясно що він має від тебе. Але що ти?

Ліда помовчала. Вона дивилася на цю нервову стару панну, повсякчасно готову до легких сліз і повну головних болів. Посміхнулася.

— Я маю від нього те саме, що й він від мене — ні більше, ні менше.

— Я хотіла б у це вірити, — стояла на своєму Софія. — Направду, повір мені, я б дуже хотіла, щоб так було. Тільки ж мені здається, що ти не той тип. Ти і я, як багато інших, не можемо собі дозволити на такого роду гру. Ми просто не з тієї породи. Для нас або все, або нічого. З нас рекрутуються або першорядні, віддані, готові на всяку жертву жінки-дружини, або ми лишаємося безкомпромісовими старими паннами.

— Я сама так перше думала, але доля не дає мені стати тим першим, отже я йду на компроміс, бо не хочу стати тим другим. Я обмежу свої взаємини з мужчиною тільки до того, що він від мене хоче.

— Слухай, — зупинила вона товаришку, що рухом руки намагалася протестувати, — в наш час урбанізації та вимог до високого стандарту матеріального життя нікому не секрет, що по великих містах розмножився тип чоловіків, які, хоч не можуть зовсім обійтися без жінки, проте, намагаються уникати, в першу чергу, яких би то не було зобов'язань і нічого не хочуть вкласти у взаємини з нею, крім фізичної сторони і трохи дуже поверхової чемності. Тому що на світі приблизно рівне число одних і других, а тепер, під час війни жінок більше, при такому стані речей жінкам, позбавленим партнерів для одруження, нічого більше не залиша-

ється, як іти тією ж самою дорогою. Може, я навчуся бути однією з них.

— Це не для тебе. Ле гарсон — це особливий тип. Гетери були завжди, але ти? Ти не витримаєш і заангажуєшся глибше.

— Ні, зрозумій мене: як уже не можна інакше, то такий половинчастий стан має свої переваги. Наприклад, ти можеш надати йому форми святковості. Я не ділю, бачиш, з ним своїх турбот, своїх грошових клопотів, своїх національних аспірацій... Я не рошу й не виховую з ним спільних дітей, я не будую спільно з ним матеріального добробуту. Ми зустрічаємося тільки по-святочному, чисто вимиті, в найліпшому убранні, показуючи одно одному найприємніше лице. В ґрунті речей ми лишаємося чужі. Виключно взаємне товариство і послуга.

Ліда так захопилася, що й сама вірила в те, що говорила.

— Лідо, — перервала Софія, — як довго це тягнеться?

— Що? А... Яких три місяці...

— Три місяці, — Софія ніби зважувала, — я б сказала: досить. Побавилася й буде. Не грайся з вогнем. Я боюся за тебе, справді...

— Не бійся, я буду тверда, — із сміхом сказала Ліда.

Ідилія протягалася. За третім місяцем пішов четвертий, п'ятий. Ліда була якнайкраще вдоволена із свого партнера. Вечори, наповнені приємними розмовами в затишку Лідиного мешкання, розглядання фот, спогади, розповіді при шклянці чаю або кави. Він помагав їй німецькими харчовими картками, вона варила йому різні страви, стараючись догодити віденському смакові. Він їй приносив книжки, вона його обводила по місцях Львова, вартих оглядин. Одного разу він приніс скрипку і залишив у неї. Потім часто гарно грав. Ліда починала дивитися на Франца із захопленням. Така людина могла дати другій багато й багато. З ним ніколи не було нудно. Його культура, його делікатність були надзвичайні. Якою щасливою повинна почуватися його жінка, яку повноту життя він їй дає.

Часто ходили разом до театру, бо обое любили музику. Одного разу Ліда довідалася, що проїздом через Львів на свою рідну Буковину дасть концерт Руснак, соліст Мюнхенської опери. Вона дістала квитки для себе й для Франца. Концерт почався з релігійних пісень Генделя та інших, які Ліда слухала з належною пошаною, але без захоплення. В другій частині Руснак співав арії українських компози-

торів. Вже пристрасно-гужливий зойк першої арії «Гетьмани» стиснув її за горло. Насторожено слухала вона кожної пісні, а при «Ой, Дніпре, мій Дніпре» була вся слух, ловила кожне слово. «Багато поніс ти козацької крові...» — співав чудовий тенор. І це так відповідало моментові. Розчулена, вона ледве встигала давати пояснення Францові, для якого всі ці речі були незнайомі. У третьому розділі, підбадьорений оглушливими оплесками, співак досяг тріумфу. Чисто й вільно, без найменшої, здавалося, напруги нісся його голос, подаючи одну оперову арію за другою в бездоганному «бель-конто». Тут настала черга Францові бути захопленим, він повторював «вундершен» і безупину плескав аж до останньої, мало у нас співаної, арії «Листоноша із Льонжюмо».

Концерт скінчився не пізно, і вони пішли пішки вгору на Личаків. Повні вражень, пережитих разом, вони цілу дорогу говорили про концерт. Вулиці були порожні й лункі, бо мало хто відважувався ходити по Львові вечорами: польські та українські боївки зводили часто свої порахунки.

Франц повторював: «Що за школа! Що за виконання, яке панування над засобами!»

— Ти кажеш, Лідо, що він співає в Мюнхенській опері?

— Та що тут неймовірного? — Майже образилася Ліда, — Ти мусиш знати, що наш маленький закуток України, ця Галичина з її трьома мільйонами населення, постійно постачає співаків першої міри на європейські сцени. До Швеції, Австрії, Німеччини, Литви, Італії... Саломея Крушельницька в Ля Скаля, Менцінський в Стокгольмі, Могильницький у Відні... Та, мало того, як парадокс, ніколи Варшава не мала кращого Йонтка в «Гальці», як «русин» Мишуга, божище Варшави.

Того вечора Франц зайшов на хвилинку і так засидівся, що вже не пішов додому. Ліда вийшла до кухні, і коли за якийсь час повернулася, він уже спав на канапі одягнений, як був. Ліда була з того вдоволена. Вона відчувала потребу побути сама з собою. Це був чудовий вечір. Не тільки сам концерт, хоч Руснак співав чудово, і вона була горда за свого земляка перед цим європейцем. Ще більш раділа вона з того, що сьогодні Франц був самим собою, як ніколи до того. У думках, у вражіннях вони були одно. Щезли всі межі. Сьогодні він був цілком тим, чого прагнула Ліда від чоловіка: товаришем, другом — і це прийшло само.

Вона затінила лямпку, щоб світло не розбудило його і роздивлялася якусь мить на нього чорними очима. Це високе

чоло, цей сухий подовгастих ніс з горбинкою, ці повні, але не заповні уста, з доброю вдачею і вродженою шляхетністю, вкресленими в їх лінію. Ці риси його обличчя завжди були приємні, але сьогодні вони стали милі, близькі, свої. Вона нерішуче простягла руку, ніби хотіла попестити це лице, яке стало дорогим, але її рука завмерла в дорозі. Проте, вона не могла затримати руху уст, які склалися самі й вишептали слова: «Іх лібе... діх...»

Вона схаменулася перелякана, навіть, оглянулася навколо, ніби хтось її міг почути. Але всі знайомі предмети стояли на своїх місцях, неясно освітлені заабажуреною лямпою. Все дихало затишком і спокоєм. І сама заспокоєна вона повторила вже по-українському: «Я тебе кохаю», прислухаючись із зачудованням до звуку власних слів. Тоді замовкла й задумалася. Їй було сумно й добре. Нарешті, вона зазнала кохання, того солодкого й болючого почуття. Болючого тому, що воно нікому не було потрібне, засуджене на потоптання. Але сьогодні воно її ошчасливило — почуття, про яке ніхто ніколи не довідається. І так в думках Ліда просиділа до світанку.

Минуло три тижні після цієї ночі, і Франц не прийшов в умовлений день. Ані день після того, ані тиждень... ніколи. Прийшло те, чого вона увесь час чекала: він був переведений в інше місце, післаний на фронт або виїхав додому. Ліда нікуди не ходила довідуватися.

Знала, що рано чи пізно буде покинена, розумово була приготована до того. Але... тепер боляче відчувала його відсутність. Більше не ходила до театру й на концерти, бо їй бракувало його коментарів і звуку його голосу. Не ходила до церкви Св. Юра, щоб не слухати хору питомців семінарії, яким він захоплювався. Їй боліло серце, коли проходила коло Ставропігії, про древню славу якої вона йому оповідала. Як на могилу, сходила на Замкову Гору і дивилася звідти на неохайне передмістя, що розляглося в підніжжі гори. Далі Схід, безмежна далечинь, відкіля давно-давно колись насувалися могутні полки Хмельницького... Мабуть туди, слідом за германськими полчищами подався і Франц... зник безслідно, розтанув в далечині.

Але чому не написав хоч слова? Так вона сказала й до Софії, що прийшла потішити її. Не згадуючи своїх зловісних попереджень, товаришка тепер сама вигадувала різні припущення.

— Зрозумій, Лідо, в наші часи все може трапитися: нагло вистраний, згубив твою адресу. А може нещасний випадок — упав з потяга чи забитий польськими партизанами. Все можливо.

Даремні слова. Ліда все глибше й глибше поринала в тугу. Їй бракувало його, вона переживала втрату всією глибиною ества. І без надії колинебудь повернути. Тепер зрозуміла значення слова «любов». Любити значило зробитись частиною когось, злитися з ним душею. Їй його бракувало вічно, не до витримки, туга за ним смоктала серце вдень і вночі, як п'явка, як вампир. Даремно вона старалася шукати розради. Тільки інтенсивна праця рятувала її від остаточного відчаю і занепаду. Вона спробувала ще раз піти до театру. Надгрірна музика сповивала її бездонною й гіркою солоднечою, а кінець мадам Баттерфляй підсував їй спочатку несміливо, а далі більш настирливо підступну, але привабливу думку: відібрати собі життя. Це було б так просто. Проте, Лідина релігійність цього не дозволяла, а релігійною вона була все своє життя. Релігія вчила, що кожне людське життя має своє призначення і призначення треба виконувати до кінця. Ліда вагалася, не ходила до церкви, боячись своїх власних думок.

Та одної неділі її зачепила на сходах господиня.

— Я вас виглядала, — сказала вона.

Ліда завважила, що ця звичайно дуже зрівноважена й холоднувата жінка чимось схвильована.

— Ви щось давно не були в церкві, а варто б піти, саме сьогодні наш йогомоство має виголосити заклик до парафіян.

— Що за заклик? — Питала Ліда без цікавості.

— А ось підете й почуете самі. — Більш вона не хотіла нічого сказати.

Ліда пішла. Не тому, щоб почути заклик, а тому, що давно не була в церкві і треба було хоч показатися. Людей було більше, як звичайно, і панувало помітне пожвавлення. Одначе, Ліда не звертала ні на що уваги. Замішана поміж ряди молящих вона зверталася до Вищої Сили з своїм питанням: чи дозволить Він і чи буде гніватись, як вона відбере собі життя? Бо вона була банкрут, зайва, без мети в житті.

— Боже! — зверталася вона до Вищої Сили, — чому Ти сповнив мене таким сильним бажанням кохання і злиття з любою людиною? Чому я не маю чоловіка, до якого я могла б прикласти все те, що я вмію почувати: опіку, ніжність, відданість, уміння зрозуміти, материнське почуття

— все, що складає зміст жіночости? Чому це нікому непотрібне від мене? Мос особисте життя скінчене, зламане. Поза тим у мене тільки знеохочення до навколишнього: насильства, масові мордерства, гибіль невинних, здичавіння й себелюбство... Я не маю сили боротися й перемагати це. Мене бере гідь до життя взагалі й не хочеться продовжувати власного... Мені хочеться скінчити — з усім і з собою.

У своєму діялозі з Творцем вона майже не чула служби Божої, очуняла вже коли люди заворушилися і закашляли. Священик в білій мантилі пробирався до казальниці, склавши руки на наперсному хресті.

Ліда перехрестилася і, вже приготівлюючи свою увагу, послала ще одну швидку молитву.

— Чи Ти, Боже, вважаєш, що мені ще не час, чи вже час вмирати? І чи від власної руки? Дай мені знак, молю Тебе...

Священик стояв на проповідниці й чекав, поки люди відкашляються.

— Браття й сестри во Христі, — зачав він, як і завжди, — Сьогодні я приношу вам дуже важке повідомлення, постараюся висловити його коротко. Всі ви знаєте, в якому положенні перебувають наші полонені, бувші вояки червоної армії, до якої вони не пішли з власної волі, тільки були змобілізовані. Вони перебувають в концентраційних лагерах і ці лагери страшні. Наші брати вмирають там, як мухи, голодовою смертю. Хоч вони в більшості походять із Східної України і мали іншу державну приналежність, але вони говорять тією самою мовою, що й ми, і є нашими єдинокровними братами. — Він помовчав і обтер хусточкою спітніле обличчя. — Тепер наш Громадський Комітет на чолі з професором Кубійовичем давно робить заходи, щоб урятувати життя цих людей, синів нашого народу. Він звернувся до найвищих інстанцій у Берліні з проською відпустити на волю цих невинних страдальців, які є жертвою комунізму, і дозволити їм вернутися на батьківщину, до своїх родин.

Для переконання вони вжили найважчого аргументу, який був під рукою, а саме: німецькі війська переможно перемаршували вже всю Україну, залишивши за собою поля з багатющим цьогорічним урожаєм, який не буде зібраний, бо немає робочих рук. Німецьке правительство, переконане тим аргументом, згодилось нарешті відпустити всіх військовополонених, які походять із Правобережної України.

Він підніс руку, коли церква стиха загула, почекав і продовжував:

— Браття й сестри, це тут приходить той пункт, де ми всі мусимо допомогти. Ці люди виснажені голодом докраю, багато з них хорі. Правительство зайняте війною, не може дати ані помочі, ані транспорту. Ми, українське громадянство, все беремо на себе. Чи так?

Церква загула притакуючи .

— Наші сільські громади достачать фіри від села до села і нічліг. Але цього мало — їх треба прокормити. На заклик нашого Митрополита Андрея і нашого Громадського Комітету я звертаюся до вас: вздовж всієї дороги від Сяну на Броди будуть зорганізовані пункти харчувальні, але ви, українські господині, варіть і несіть на ці пункти все, що можете: фасоляну й картопляну зупу і все, що легко зварити й перенести хочби у відрах. Тут у нас на Личакові харчовий пункт буде під номером сто п'ятдесят шість.

Вже на другий день Ліда, повертаючись із праці, побачила перших відпущених полонених. Вони йшли Городецькою вулицею поодиноці й подвоє важким хитливим кроком вкрай виснаженої людини. На головах у них були шпичасті шапки червоної армії з розпущеними навислими навушниками. Довгі сірі шинелі були без поясів і гудзиків — люди спали в них місяцями. І всі, як один, несли неголені щетини на землистого кольору обличчях. Вони пробували дістатися до трамваїв, щоб переїхати на другий бік міста до Личаківської рогатки, пасажери шарахалися від них, а часто, коли то були поляки, ставилися до них вороже й викидали з трамваїв. І, певно, вони трусили з себе воші купами.

«О Боже, — думала Ліда, — яка біда, яка безодня мізерії і приниження. Наші хлопці, наші брати... Як я могла?... Як я могла займатися своїми жалюгідними стражданнями перед лицем такої безодні горя?»

І вона з головою поринула в працю жіночої служби опіки.

Одного разу вона затрималася на роботі, коли верталася додому, вже западали сутінки. Раптом в одній із кам'яних брам вона помітила купу лахміття, що мала людську форму. Підійшла ближче, побачила людину в характерній шпичастій шапці з вухами і сірій до лахміття зношеній шинелі. Людина сиділа в незвичайній позі на кам'яній цементовій долівці, відкинувши голову до цегляної стіни. Обличчя було того ж самого кольору, що й шинеля. Гострими канчастими горбами випиналися обтягнуті пересохлою землистою шкірою кістки носа й вилиць. Порепані губи в гримасі страждання оголювали зуби, глибоко запалі очі були заплющені.

Ліда стояла над ним вагаючись.

— Добродію, — нарешті промовила, — що з вами?

Він з явним зусиллям підніс повіки в провалених очолах, і в щілинах їхніх блиснули хоробливим блиском очі. Його губи ворухнулися, але Ліда не чула ні слова. Вона нахилилась і наставила вухо близько до його уст.

— Український Комітет, — невиразно прохрипів він, — харчовий пункт...

Ясно, що він був скерований на Личаківський харчовий пункт і не потрапив туди. Тепер уже було запізно, пункт замкнений. Ліда швидко розмірковувала. Лишити цього полоненого тут, на вулиці, коли вже западала ніч, не можна було. Він або сконав би до ранку від холоду, або патруль німецької жандармерії, наскочивши на нього, пристрелив би. Її власна хата була тут недалеко за рогом. І Ліда зважилась.

— Пане добродію, — швидко заговорила вона, знову нахилиючись до його вуха, — чи ви можете йти? Зробіть зусилля, спробуйте... Я вас заберу до своєї хати. Спробуйте...

Ті майже мертві очі уставилися на неї, а язик швидко оббіг по пересохлих губах. Він зробив зусилля сісти просто. Ліда вчепилася в його рукав... Так черепашим кроком запровадила його до своїх воріт, майже падаючи сама. Знайомий швець із сусідньої кам'яниці вибіг і поміг їй втягти його на сходи. Нарешті, він сидів на останній площині сходів, знову безучасний, спершись головою на балюстраду.

— Нічого, нічого, — підбадьорювала Ліда, — ми вже дома. Завтра усе буде добре. — Вставляючи ключ у патентований замок, вона кидала слова. — Ви посидьте тут спокійно пару хвилин, я зараз...

Вона побігла до кухні, знайшла в горнятку каву, залишену від раня і поставила її грітися. Тимчасом швидко вскочила у лазничку і пустила гарячу воду, витягла із скрині на брудну білизну простирадло, постелила на підлозі. Тоді принесла полоненому кави, напоїла його.

— Полежте у теплій воді, відмокніть, — сказала, помагаючи цьому кістякові влізти до ванни, — я зараз вернуся й змию вам голову.

Вийшла, швиденько збрала чотири кінці простирадла над купою лахміття, що її стягла тількищо з нього. «Воші» — думала, — «плямистий тиф». Вона засунула клунок до голляндської печі й запалила. Тоді постелила на тахті й вернулася до ванної.

Потоки мильної піни переливалися через Лідині руки. Знову й знову вона спускала брудну та напускала чистої води. Терла цю бідну, потемнілу від голоду шкіру, ці випнуті кістки і думала про те, як легко обернути міцного мужчину в мару. Яке хитке й непевне наше життя і якими розкішними являються емоційні страждання в порівнянні із стражданнями тіла.

Нарешті, він лежав у Францовій піжамі на застеленій свіжими простирадлами тахті. Ліда вкривала його теплою ковдрою в чистій підпінці.

— Як гарно, — прошепотів він, глядячи худими, почорнілими пальцями край ковдри, — Як в раю.

Раптом його очі розширилися, він піднявся на ліктях.

— Мої речі... що ви з мене зробили?.. Спаліть.

— Знаю, не турбуйтеся, вже спалила. — Заспокоювала Ліда.

— Там воші, — слабим голосом, з передихом, але уперто твердив він, — ви собі не уявляєте, в яких умовах тримали нас прокляті німці. В таборі дизентерія, плямистий тиф... Яке щастя, що я його мав дитиною...

Його язик плутався, поволі слова звелися до невиразного бурмотіння. Він уже не міг перемогти тягару своїх повік, голова нахилилася до плеча, і він заснув.

Ліда дезинфікувала лінолеум у передпокої, потім ванну і думала про те, який вузький час відділяє людську істоту від загибелі... від переходу в ніщо. Тільки одно наше тіло — а воно ж таке крихке. Вона скинула полотняний халат, який була накинула для роботи, готова стати під душ. Щось кюльнуло її біля ключиці, і вона відрухово піднесла руку, щоб почухати те місце, але вчасно схаменулася. Підійшла натомість до стінного люстра й побачила в тому місці огидного інсекта, подовгастого з численними лапками, воно з усієї сили вп'ялося до ніжної шкіри, трохи навіть піднявши шпичастий зад.

— Воша. Ось тобі маєш. — Була її перша реакція.

Кусником туалетного паперу згребла вошу і вкинула в туалет, спустивши воду. Тоді знайшла вату, денатурований спирт та йодину. Терла вкушене місце. Ще оглянула своє тіло, зупиняючи увагу на кількох червоних плямках, походження яких могло бути різне. Викупалася, вдягла чисту нічну сорочку й оксамитовий шляфрок і пройшла до кімнати.

Її несподіваний квартирант спав міцним сном. Лідине хазяйське око сковзнуло по білій м'якій подушці, на якій спо-

чивала його голова. Вона поправила звисаючий кінець ковдри, вирівняла пару капців на килимку. Вдивлялася в обличчя, жадібна прочитати на ньому якісь дані щодо характеру, інтелігенції, ступення цивілізації. Але даремне: це все ще була тільки маска, вирізьблена й узагальнена стражданням. По ній Ліда вимірювала глибину свого завдання. Її наповнив спокій і певність, що вона його врятує.

— Ціле щастя, що ти мав тиф у дитинстві, — прошепотіла з усміхом.

Повернула абажур, щоб затінити обличчя заснулого. Ще раз припекла йодиною зловісну ранку, тоді сіла навпроти люстра і, запаливши сигарету, завела сама з собою нечутну розмову.

— Бачиш, дурненька Лідо, — промовляла до свого відбиття в люстрі. — Бачиш? Чого хвилюватися, стерилізувати, шукати виходу і боятися виходу? Не тільки подумано про тебе, якраз коли ти не сподівалася, але тобі поставлено завдання, яке, можливо, є метою всього того твого існування. Отже, першим ділом урятуй це життя, бо йому написано бути тобою урятованим. Тоді побачимо. В давні часи бував вогонь, часами вода... Для тебе цим разом буде воша.

Погасивши сигарету, засміялася дрібним негучним сміхом. Тоді згасила світло, затягла в своїм алькові занавісу й лягла спати.

Життя для Ліди набрало нового змісту. З бюра вона поспішала додому, роблячи закупи по дорозі. Вона згадувала й придумувала різні поживні страви. Рано-вранці варила й міряла і лишала все в кухні з інструкціями, коли й як їсти, щоб не пошкодити ще слабого шлунку. На праці обговорювала з товаришками перевагу картопляного пюре над молочною манною кашею або обраховувала кальорійність перлового супу на телячих костях. Вона захоплено слідувала, як із шкіри, врятованої нею людини, з години на годину уступає землистий колір, реєструвала кожну ямку й заглибину, яка заповнювалася на його обличчі, шиї, руках. Мучницький вигляд його зникав, і очі не були вже такі запалі. Волосся на голові виростало й набирало живого відблиску. Вона, словом, почувала себе артистом-малярем, який щодня витягає полотно портрета, помічає і зважує накладені мазки і робить пляни на завтра.

Клопоти в постачанні продуктів в цей тяжкий воєнний час були для неї насолодою. Вони обідали вдвох, по-родинному, і він старався помагати їй, як міг. Зробивши лад у кухні,

вони переходили до покою, сідали у вигідні крісла, затягалися сигаретами і заводили розмову. Він оповідав про себе, що був агрономом. Не так давно скінчив, працював у земвідділі, любив свій фах. Одружений? Самозрозуміло. В його краю люди одружуються з молоком на устах, ще будучи студентами, не чекають по сім років, як Ліда, бо однаково не було надії на легше життя. Там життя було суцільною боротьбою, то, може, легше було впері ставити чоло проти всіх бід. Вона змушувала його оповідати про жінку, і її зворушувало, коли при згадці про жінку на його обличчі виступала м'якість. Він описував, як того хотіла Ліда, вигляд, очі, зріст, косу, звички, вдачу своєї дружини. Оповідав пережите за студентських часів: злидні, недоїдання, небезпеку від НКВД. Ліду дивувало і приємно було, як вдячно він згадував усе, з тією молодого жінкою спільно пережите, часто уживаючи займенника «моя». Після оповідань він згадував, що її доля йому тепер невідома, обличчя його хмурилося, і він починав ловити на малому радіоапараті політичні новини. Тоді Ліда сиділа сама, потонувши в думках і зачудовано-зворушена: її інстинкт не обманював, коли тужила за чимсь ліпшим у взаєминах з чоловіком, ніж їй до цього часу підсовувала доля. І вона тоді кількома бадьорими реченнями намагалася розбити його турботу і підсилити надію в його душі.

Її власні дні тепер були такі повні, що хоч було їх небагато, вони утворювали довгий визначний період. Але цей чоловік, яким вона опікувалася, поправлявся швидко, дуже швидко і рвався додому так, що Ліда почала шукати okazji, яка б скоротила йому кількасоткілометрів марш на Київщину. І нарешті лишився всього один день його перебування в Ліди, бо випадково авто могло підвезти його аж до міста Рівного на Волині.

Цього дня Ліда не пішла на роботу. Вона заздалегідь випрала й випрасувала все, що він мав з одягу й білизни, назбираних по знайомих, і старанно запакувала все до наплечника. Потім взялася до куховарства. «Дивно, яка в мене сьогодні ясна голова і як вільно біжать думки», — зауважила сама про себе, готуючи смачні страви, потім святочно накриваючи стіл білою адамашковою скатертиною. Свіжі квіти, карафка горілки і темна пляшка вина здивували Петра.

Ліда зникла у ванній кімнаті і виринула звідти в гарній суконці з короткими рукавами, в тонких шовкових панчонах і найкращих своїх черевиках. Зрання закручене волос-

ся, тепер розчесане, високими кучерями обрамляло овал обличчя. Темні брови й очі не потребували фарби. Тільки злегка провела пушком із пудрою — і сама здивувалася на свою відбитку в люстрі: виглядала свіжо, рожево, а очі блищали, як ніколи.

Петро стояв біля столу, ніби щось роздумував.

— Панно Лідо, — промовив, — і нащо ви робите собі стільки клопоту?

— Я хочу зробити цей обід пам'ятним для вас і для себе, — бо ви не вертаєтеся додому на свято, а я не лишаюся тут для розкоші й забав. Завтра, післязавтра ми обое вертаємося до сірих, тяжких і непевних буднів нарівно. Війна ще йде, і хто знає, як вона скінчиться. Я хочу, щоб цей обід був укоронованням вашого перебування в мене. Прошу сідати до столу.

На її прохання причепурений теж, в пристійній сорочці і новій краватці, чорнявий і сіроокий, стрункий і високий, він був тип українця з тієї далекої вимріяної України, якій тут, під польською владою, вона хотіла присвятити своє життя.

— За нашим звичаєм, по закускі треба випити порілки. А тоді візьмемося до борщу.

Петро слухняно нахилив пляшку над чарками, і Ліда з приємністю спостерігала, як прозора рідина стала вщерть з вінцями.

— За ваше здоров'я, — підніс тост Петро.

— Ні, за ваше, — погравила Ліда, — це ви йдете в далеку дорогу. Дай Боже, щасливо дійти і застати всіх в доброму здоров'ї.

Петро помітно повжавішав після чарки. Він їв, жартував, підкладав Ліді найліпші куски. Де подівся брудний, в лахмітті, неголений червоноармієць — в цивілізованих умовах йому повернулися його добрі манери. Він приведений знову до людського стану — і це все була її робота. Що буде далі, не лежало в її руках, але своє завдання щодо нього вона виконала добре.

Засміялася, простягаючи до нього свою порожню чарку, він наливав старанно не зовсім твердими вже руками і, затримавши чарку, подивився на неї особливим поглядом.

— Ви так чудово сьогодні виглядаєте, Лідо. Як ця сукня личить вам, що за панчішки, що за черевички... і які в них маленькі ніжки...

Вона мовчала. Бачила новий вираз в його очах і не відібрала своєї руки, коли він поцілував.

— Лідо, знаєте, — задумливо казав він, — я порівнюю те, що бачу сам, з тим що ви мені оповідали. Я не можу зрозуміти, як така добра і симпатична жінка, як ви, не знайшла собі пари між своїх мужчин. Ні, навіть не те. Як така жінка не була схоплена якимось мужчиною з подякою і захватом?

Лідина голова здавалась їй сьогодні надзвичайно ясною, ніби скляна. Їй було приємно слухати його слова, але вони в її мозку дзвеніли дрібним дзвоном. Вона зробила над собою зусилля й усміхнулася.

— Гарно з вашого боку казати це, але я ніколи не була високої думки про себе, особливо як про жінку.

— Що ви таке говорите, — обурився він, — ви чудова, ви надзвичайна. Ви добра, жінотна, ви маєте мудрість життя, ви чудова господиня... ви розумієте чоловіка...

— Ось тільки негарна. — Перебила Ліда.

Він так обурився, що аж підвівся із стільця.

— Хто сказав таке? Певно, не фільмова артистка, але ви приваблива, у вас є те найважливіше — материнськість...

— Нашим львівським мужчинам цих кваліфікацій, очевидно, не треба.

— То ваші мужчини, вибачте, нічого не розуміють в жінках, махніть на них рукою, Лідо, їдьте до нас, до Києва, там кожен чоловік буде вас цінувати, наперебій хотітимуть мати вас за дружину...

— Гарно... Зробила б так, але ж війна...

— Так... війна...

Змовкли обоє, заохолоджені тим словом, та Ліда розбила мовчанку.

— Після війни напевне поїду туди, до вас, ви ж мені лишаєте адресу. Залишусь у вас в Україні назавжди. — Вона налила свою і його чарку знову і піднесла тост:

— За щасливе закінчення війни і за наше побачення в Україні.

Ліда принесла чорну каву, і вони попивали її маленькими ковтками.

— Я вас ніколи не забуду, Лідо, — продовжував Петро, — я не знаю, чи я там дома кого застану... Як застану... як матиму колись доньку, назову її вашим ім'ям. — Він раптом обернувся і взяв її руки в свої, — ви ж розумієте, що ви зробили для мене?

«Розумію», — думала Ліда, — ти вертаєшся до своєї жінки, молодій та закоханій. Я повертаю тебе їй поправленого та цілого». Але вона не сказала цього вголос, тільки засміялася.

— Чого ви так дивно смієтесь? — Стривожився Петро, — Чи, може, я вам смішний?

«Ні, не смішний, — подумала Ліда, — ти поїдеш, а я знову лишаюся сама. Цікаво, що буде далі?». Вона знову відчувала те дивне почуття, ніби плаває в повітрі. «А, може, я хора? Це не подібне до оп'яніння».

— Так, я дарую вас вашій жінці. — Ліда встала, взяла його голову в свої руки і поцілувала. Тоді зачала збирати посуд.

Коли він встав на світанку наступного дня, Ліда вже готувала сніданок, пересуваючись отяжілою ходою по хаті. Він зібрався дуже швидко. Вони обнялися на прощання, але Ліда вже відчувала його стремління з цієї хати. Для нього Ліда була вже в минулому. Не дивно: він ішов додому.

Проводжаючи його до дверей, попросила вкинути картку в поштову скриньку на вулиці. Почулася сирена авто, він збіг по сходах.

Ліда помахала з балкона білою хусткою і вернулася до хати. Вона провела язиком по пересохлих губах, торкнулася долонею чола. Голову розсаджував тупий біль. Тоді підійшла до ліжка, сіла й узяла термометр. Коли за хвилину піднесла його до затьмарених очей, нитка живого срібла підбігала понад цифру сорок.

Долізла до дверей, відбезпечила патентований замок. Тоді вернулася в кімнату й повалилася на ліжко.

Щойно на другий день прибігла її вірна подруга, заалармована карткою. Софія з жахом дивилася на розпалене лице Лідине, її спраглі губи і швидке дихання, поки тримала її за руку і рахувала частий і нерівний пульс.

— Як довго ти вже хвора? — із зростаючим неспокоєм запитала товаришка.

— Пару днів. — прошепотіла Ліда.

— І ти гадаєш...?

— Це напевне сипняк. — У Лідиному голосі не було ні паїки, ні страху. Скорше, якась діловитість.

Софія не могла зрозуміти цього спокою. Її охоплював страх за Ліду. Тільки однієї хвороби боялися тоді у Львові — плямистого тифу.

— Тебе не можна залишати тут без догляду, — крикнула вона з розпачу.

— Зрозуміло, не хочу тут умирати сама одна, у шпиталі працюють зараз наші... І лежать хворі: Ціпановська, Світлана Редько... Відвези мене до шпиталю.

Вона стомлено обернулася обличчям до стіни і вже більше не говорила.

Софія побігла по допомогу, викликала карету. Коли повернулася, Ліда здавалася непритомною. З розпачем у серці допомгла санітарам забрати її на носі, замкнула хату. Коли санітари засували носі до карети швидкої допомоги, Ліда від свіжого повітря очуняла. Софія схилилася над нею з плачем.

— Чого плачеш, дурна, — промовила хрипко та з трудом, — ти не заразишся, бо то була лише одна воша, — по її запалених устах пробігло щось, як усмішка, — бачиш, даремно я журилася. Там було все подумано... Знак... Воша розсудить... Але я сподіваюся ласки: не жити.

Її гарячкові очі дивилися повз похилену над нею Софію просто в небо.

★

Через тиждень Софія стояла в коридорі, слухала слова молодого лікаря і гірко плакала.

— Я сам дивуюся, — казав лікар, дивлячись на неї серйозними очима крізь окуляри, — організм дуже здоровий і міцний. Світлана значно слабша, а вийшла з того. У Ліди скрайня апатія і брак волі до життя були децидуючими факторами.

К. Гіммельрайх

МАРИВО

Намагаючись думати про щось інше, Андрій розглядав порепану стелю камери черга 17. Спочатку це була просто собі брудна стеля з більшими й меншими тріщинами на ній. Але чим довше й уважніше він їх розглядав, тим більше відходив у думках від дійсності, і щось знайоме, до болю знайоме, проглядало з цих тріщин.

Ось ця довга — немов би дитячою рукою накреслений знак запитання з якимсь хвостом угорі. Вона поволі збільшується, грубішає і розливається в кутку темною плямою. Ціла мережа великих і менших тріщин і тріщинок збігалися з країв до центру в цю основну провідну лінію.

Під сліпучим світлом, що било від лампи, вмонтованої в стіні над дверима, різкість рисунку почала зникати. Лінії ставали ширшими, розливалися, росли в далину. Так ніби замкнутість камери зникала, не існувало стін і панорама не була обмежена тісністю площі.

Наче з безвісті розглядав Андрій дивне мереживо і раптом прищулився. Що це? Береги тріщин розступилися, створюючи простір, наповнений чимось мерехтливо блискучим, що невпинно спливало в чорну пляму й безслідно зникало в ній. І так в кожній лінії, в кожній окремії рисочці щось рухалося, переливалось, іскрилося...

Та цеж Дніпро! А он і Київ. Ось за Трухановим островом блищить вода на Чорторії і світлою стрічкою, обполіскуючи Миколаївську Слобідку, вливається перед ланцюговим мостом у Дніпро. Річкою плывуть пароплави, катери, човни. Увагу Андрієву приковує до себе маленький човен.

Злегка похитуючись під туго напнутим вітрилом душогубка, розтинаючи баранці хвиль, проскочила під мостом і, набравши ще більше вітру, прискорила біг. За провою аж пінилося. Стерничий, напруживши м'язи, наліг на весло, а двоє сіли на підвітряний борт.

Обличчя були розсміяні, волосся розмаїє, а бронзові тіла мокрі від бризок, що відбивалися бортом душогубки, переганяючи хвилю.

— Алло! Алло, впадеш!

Алла, обійнявши коліньми щоглу, майже лежала за бортом на кучерях хвиль, полощучи свої коси в Дніпровій піні.

Сміх, вітер і бризки огортали човен, і він швидше й швидше летів Дніпром, зникаючи в далечині.

Зникли.

Мариво-спогад зблідло. Відійшло. Андріїв погляд здивовано блукав порепаними стінами камери.

ЕКСПЕДИЦІЯ В ПУСТЕЛЮ *)

Розділ 5

15 серпня 1954. Управитель нам показав місце на шпилі. Весною на цьому кам'яному горбі робітники стрижуть овець. Тут збудована величезна комора для вовни, комірка для інструменту й машин, зроблена квадратова загородка для овець і праворуч за водогонним вітряком стояла з дерев'яним дахом житлова будова. Ми розмістилися в довгому коробчатому бараці. Чуємося, як дома: простора кухня і довгасті з одним вікном кімнати. Вітряк поруч. Води ніхто не контролює, і ми вживаємо її над міру. Дощової води в резервуарі теж досить, але ми її беремо лише для варива. Про дрова теж не думаємо, вони лежать високою горою над кручею.

Другого дня начальник з дванадцятьма експедиційними виїхав у район Колабона шукати кістяк депрододонта.

20 серпня. Я був вільний від усяких обов'язків. Взяв дрібнокаліберку й пішов на полювання, вірніше не на полювання, а полазити по горах. Гори починаються від нашого шпиля. Я вибираю найвищі верхи гір і простую до них. Дорогою стає жарко. Хоч гори й не стрімкі, але зійти на них не прогулянка. Зійшовши на гору, я скидаю піджак, кладу на землю рушницю і сідаю на камінь. День теплий. Я під легким прозорим небом; як протилежність до кольору неба, навкруги мене стирчать рудаві шпилі гір. Цей контраст нагонить меланхолію. Я згадую квітучу Україну, потім моє село... Як на полотнищі екрана пересуваються листаві левади, білі очеретяні хати, яблуневі сади, тини з глечиками; виблискує в соняшних реях став. На горі, на вигоні, в персні листавих дерев стоїть кам'яна з великими білими колонами церква. Вона збудована в стилі собору Апостола Павла в Римі. Тепер її немає. Большевики під час антирелігійної кампанії красу села зруйнували.

Я люблю своє село, бо я родився і виріс в ньому. Улюблена річка Хорол, берести, листава зелень, горять квітами квітники, шумлять духмяним запахом сади, а за селом, куди око гляне, морем грають хвилясті жита і луги.

Як же його не любити, коли там передзвонювалась моя юність, коли там квітла моя молодість, коли мое село — курорт. Та чи зрівняється вся разом взята Австралія з моїм селом; де в нелюдській праці загартовуються з малиновими устами смугляві дівчата моєї Батьківщини, де мужніють на заводах, фабриках і нивах до майбутніх боїв сини мого народу... Люба приятелько, Маріє!... Де ти?... Чи ти й досі по-матроському плаваєш у тихих водах Хоролу?... Я чув, що тебе розстріляли большевики...

Щерех падаючого каменя мене зрушив. Я встав і підійшов до каменя, звідки долинув звук. Стрімким спуском поміж камінням вниз біг дінго. Я приклав до плеча рушницю і вистрілив. Дінго став бігти до мене. Я трохи злякався. Мені розказували мисливці, що дінго нападає на людей. Я швидко заклав набій й знову вистрілив. Дінго повернувся назад. Я стріляю ще раз. Тоді він звернув у бік і став дряпатися на гору. Гора була стрімка. Поміж камінням його червонувата спина то зникала, то показувалась. Я закладав набой і стріляв. Раптом дінго став крутитись і хапати хвіст. Я зрозумів, що він був ранений. Я виломив палицю й, тримаючи її поперед себе, підійшов до нього. Дінго схопив палицю зубами. Я тяг, волочив дінго поміж каміння, але він палиці не випустив; з лівої задньої ноги стікала липка червона кров. Тримаючи у зціплених зубах палицю, дінго сконав.

Зійшовши на іншу гору, я побачив у підніжжі гори мисливця Пірі. Він сидів і курив. Збоку лежали рушниця і пантронташ.

Я підійшов і привітався.

— Сьогодні пусто, — після привітання сказав Пірі.

— А я забив дінго.

— Будь з ним обережний. Коли схопить у зуби, не випустить

— Я сьогодні переконався, не випустив палиці, доки не сконав.

— Ви знаєте, що Блекі минулого тижня звів бій з кенгуру й одержав перше хрещення пса-мисливця. Його схопила кенгуру.

— Кенгуру? — перепитав я.

— Так. Перелякався бідний песик. Вже вечоріло. Я повертався додому, коли — рудіє. Я підійшов ближче. Кенгуру було трое, третє — немовля. Вони спокійно паслися в куті огорожі. Коли я з Блекі наблизився, вони нас поба-

чили, але дорога була перетята. Блекі гавкав. Злякані кенгуру бігали в куті. Коли я був од них не більше сімдесяти метрів, рудий кенгуру кинувся на Блекі. Одна мить, і Блекі був в передніх лапах кенгуру. Я вистрілив. Кенгуру кинувся тікати. Я його не переслідував. Я поспішив до Блекі. Блекі стояв і кліпав очима. Він почував себе ніяково. На морді в нього була кров. Тепер Блекі, якщо побачить кенгуру, гавкає й тікає.

Дорогою нам знову попалися кенгуру. Одного ранили. Це був рудий самець. Він простяг шию і дивився. З кожним подихом із його горла хлюпала кров; куля перебила йому горло. Зелені очі благали зменшити йому біль. Рігі сказав: — Гарна шкіра.

Коли ми прийшли додому, начальник з людьми вернувся назад. У долині Колабона глибокі піски — лише на верблюдах можна порушувати спокій пустелі.

...Ми приїхали до хати пастухів. Була обідня година. Тамара наскоро зварила обід. Пообідавши, ми взяли харчі, воду і відїхали в котловину Колабона. Тамара з Тадеком залишилася в хаті. Їхали швидко. Незабаром почалися піски. З кожною милою їхати ставало тяжче. Їдемо 3-5 миль на годину. Нестерпно пече сонце. Ми поскидали сорочки. Котиться піт. Все частіше й частіше витягаємо з піску автомашину. Ми вже не сідаємо в автомашину, а йдемо. Всі вибилися з сил; ноги грузнуть у пісок, наче в сніг. Сонце сліпить очі, і вони від блиску болять. В горлі нестерпна спрага, але воду бережемо, бо замало взяли. Раптом в автомашині зупинився мотор. Шофер намагався стартувати, але не міг; тоді він виліз з кабіни і сказав, що зіпсувався мотор. По моєму тілі пробіг струм переляку. «В пустелі без транспорту.» Ми зійшлися в гурт на пораду. По довгих суперечках вирішили лишити автомашину в пісках і пішки вертатися додому. Іліяс вніс пропозицію повечеряти. Була восьма година вечора. Я пішої ходи боявся. Я був між ними найстарішим, крім того, я чув себе уже стомленим, а до хати лежить 35 миль.

Ми взяли з собою воду й харчі. Спереду йшов Іліяс, заднім — я. Сутеніло. Зійшов місяць, він байдуже кинув бліде світло на постаті людей. Я зовсім вибився із сил. Я ледве-ледве витягав ноги з піску. На половині шляху я сказав, що далі не йду і безсилий упав на пісок. Мої подорожні теж зупинились. Хтось із стогоном теж упав на пісок. Всі мандрівники були змучені. Начальник у цю хвилину

виявив себе безавторитетним. Ні від кого було чекати духової підтримки, а спереду лежав на двадцять миль глибокий пісок, по якому нам треба було йти. Тяжко проходити останні милі. «Бачите пухлі і в пузирях ноги» і пан Кеньдо показав рукою на ноги.

23 серпня. Група з десяти смільчаків виїхала до Колабоні на автомашинах «Скавт» і «Голден», враховуючи, що автомашини «Скавт» (на «Скавті» намети, інструмент, харчі, вода, бензина) їхатимуть до пункту можливої їзди, там отаборюються й звідти їдучи на «Голдені», шукатимуть кістяк депрододонта. «Принаймні, треба знайти стоянку американців,» — говорить Іліяс. Минулого року в Колабоні американська експедиція знайшла кістяк депрододонта.

27. серпня. Група відважних шукачів повернулася увечорі. По дорозі їх зустрів управитель і переконав, що без дозволу — даремна праця. За кістяк експедиція грошей не одержить (Константинов не мав дозволу на розшук кістяка).

25 серпня. Після сніданку між начальником і шофером Франком була серйозна сутичка. Франко кинувся на начальника з ножем. З цього дня в таборі перестав існувати будь-який лад, ящко можна було рахувати до сьогодні таборову розперезаність ладом.

По обіді Франко Вуд і Гарц виїхали до міста Лий Крік. (180 миль від табору) за дозволом на розшуки кістяка депрододонта.

Табір вирує. Увечорі між мною і начальником була розмова на тему дозволів. У розмові виявилось, що Константинов не має ніяких дозволів від уряду.

— А чому ж ви казали в Сіднеї, що дозвіл маєте: і на розшук кістяка, і на полювання, і на проїзд на терен аборигенів Аргем Ленд?

Константинов дивився на мене риб'ячими очима. На його обличчі не здригнув ні один м'яз совісти. Моя віра до нього остаточно похитнулася. Я хотів йому висловити мій накіпільний біль, але промовчав, бо від цього експедиційна справа не покращає, а я від нього почую купу вульгарних і непристойних слів. Я вийшов од начальника з безнадійними перспективами на покращання стану в таборі. Довго лежав у ліжку і роздумував. Я бачив повний крах експедиції. Пущене начальником експедиції колесо анархії закрутилося з диявольською швидкістю, і його вже ніхто не зупинить. Що робити? У кого питати поради? Де шукати допомоги? ... Було шкода часу і грошей. Є українська при-

повідка: «До суду далеко, а до Бога високо.» Так і мені. Начальник виявився непорядною людиною, а з пересвареними експедиційниками до єдності дійти не можна, щоб поставити конкретно питання: або їхати далі і працювати, або розв'язати експедицію, а начальника експедиції за шахрайство віддати до суду. Я вирішив триматися неутралітету.

26-30 серпня. Дні йшли напружені. Табір клекотів. Балаканина лялася, як вода у млині на лотоках. Кожний член експедиції висловлював: критикував усіх, лаяв усіх і давав свої «мудрі» поради. Іліяс кожному доводив бездарність і брехливість начальника, Кеньдьо кричав про шахрайство начальника, Серб Микола грозив перерізати начальника горло. Глов'як ходив і збирав по таборі голоси, щоб з табору вигнати італійців.

1 вересня. Із Лий Крік приїхали посланці. Уряд не дав дозволу. Можна без дозволу робити розшуки кістяка, навіть якщо пощастить знайти кістяк депрододонта, то можна його фотографувати і фільмувати. Але за нього експедиція грошей не одержить, а кістяк переходить до музею.

Та надії на щастя Константинов не кидав: — Поїдемо розшукувати без дозволу, якщо знайдемо, запросимо з музею знавців, і гроші попливуть до наших кишень. Адже ж люди знаходять золото, брилянти, уран, то чому ж ми не можемо знайти кістяк, — казав він.

Таке легковажне ставлення начальника до серйозних справ мене бісило. Крім цього, автомашинам потрібний хоч профілактичний ремонт. З такими розтріпаними автомашинами боязко виїжджати в дорогу. Чи начальник навмисне це робить, щоб десь у пісках загинули. Чи не розуміється на справах?

Увечорі були бурхливі збори. Ухвалили звернутися до господаря Моловатани, щоб дав автомашину для розшуку депрододонта. Цього ж вечора начальник з Тамарою й Вудом поїхав до господаря. Вони були в господаря довго, коли приїхали, була ніч. Господар прохання задовольнив і подарував барана. Ми баранові були раді, бо кенгуру трапляється дуже рідко.

2 вересня. О сьомій годині ранку приїхав господар. Ми ще спали. Ні Вуд, ні начальник, ні Тамара не вийшли привітати господаря. Я слідкував за ним, і мені було боляче. Він був здивований такою зустріччю. Адже ж він приїхав не в своїй справі, а в нашій. Господар хвилину постояв, сів у автомашину і відїхав.

Через годину господар знову приїхав. Начальник був у каравані, експедиційники сновигали по подвір'ю: дехто вмивався, дехто прав білизну. Чи ми були культурно бідні, чи чогось іншого нам бракувало, але факт фактом. Ми не виявили теплоти до господаря. Після сніданку начальник з господарем (на автомашині останнього) і з трьома експедиційниками від'їхав до Колабони.

3 вересня. В таборі хмари згущуються. Ой буде гроза! ... Що з того вийде? ...

Начальникові таки не пощастило. Він не знайшов кістяка. Франко назвав розшуки начальника ідіотизмом.

Коли господар від'їжджав від нас, він зніяковіло прощався. Неначе він був винний в тому, що ми не знайшли кістяка, в тому, що немає в нас організованості і керівництва і в тому, що експедиція не є експедицією.

4 вересня. З Моловатани від'їхали з невеселим настроєм. Кожний експедиційник відчув напружену атмосферу, що ось-ось вилетіть в якусь подію. Пекло сонце. Дорога була важка. Вона йшла урвищами, то зигзаками, то рівчакми, то змінювалася на гострий щербень. На шостій милі в «Доджі» поспувався мотор. Ми на швидку руку переклали всі речі на інші автомашини, а «Додж» залишили в горах. В долині Крік ми побачили оселю господаря Моловатани. Але його не було вдома. Ми відчепили від автомашини «Скавт». Караван і Рігі поїхали Скавтом узяти на буксир «Додж».

Я, скориставшись нагодою, пішов полазити по горах. Гори тут невисокі й опуклуваті. Перша гора вкрита солончаковою травою, інші — голі. Я переходжу з шапки на шапку. Сполохані генгуру, яких досить багато, боязко тікають у гори.

Фліндер Рендж — гори кам'яні, з рудавим відтінком кольору. Вони починаються біля Моловатани й тягнуться широким пасмом, майже квадратом до станції Марі. Місцями вони голі. Позбавлені всякої рослинності місцями, запусивши коріння глибоко поміж камінь, ростуть дерева-карлики й кущі солончакової трави.

По трьох годинах приїхав Рігі. Він не притяг «Доджа», бо в ньому лопнула задня вісь. Вирішили лишити зіпсоване авто в горах і їхати далі. Шофер Франко поїхав автомашинною Голден вперед, щоб у першій мехмайстерні зробити вісь і якнайшвидше вернутися й забрати «Додж». Від'їжджаємо. Дорога йде ярами, вона густо порізана рівчакми. Ідемо 5-10 миль на годину. «Скавт» колихається, як пароплав

на морі. У ньому сидять десять осіб. Вони сидять, як статуї. Вже не вдивляються вперед, як було в перші дні подорожі.

Обличчя похмурі й насуплені; в декого під очима побрилися мішки. Сонце викочується вище. Пора вже снідати. В мене смоче в грудях під ложечкою, бо хочеться їсти. Гарц дістає з мішка цибулину, вона велика, як яблуко, він її чистить, потім відрізує кусники й кидає їх у рот. Я сліdkую, ось він останній шматок кидає, чомусь дивиться на присутніх, наливає склянку води й двома ковтками випиває. Цибулина напевно була гірка, бо він випиває ще одну склянку води.

В причепі лопнула камера. Заклали нову. Характерно, що спритні комерсанти і в пустелі знайшли прибутки; вони по дорозі розставили різного розміру опони. Я спочатку не розумів, що за опони, для чого вони і чому вони пофарбовані в білий колір. Проїхавши десятки миль, я зрозумів, що в цих яругах часто тріскається гума на опонах. Отож компанія постаралася забезпечити опонами недосвідчених подорожників, а щоб врятований від біди подорожник не втік од оплати, комерсанти всі опони пофарбували в білий колір. З білими опонами від агента не сховатися. У мене починає все дужче й дужче смоктати в грудях. Я стягую поясом туго живіт і ковтаю часто слину. Дехто нарікає. Куди ми поспішаємо? Чому не зробимо на годину зупинки, щоб зварити, хоч смердючий суп? В блакитному глибокому небі пекуче сонце. Навкрути пісок і камінь. Гарц витягає з скриньки великі банки помідорового соку й роздає кожному по одній. Кожний хутко відкриває кислу рідину і з жадобою п'є. На хвилю голод зупинено.

Скавт котиться далі. На обрії показується оселя. Ми всі радіємо — будемо варити обід. Шофер Франко газує. Нарешті оселя. Вуд іде в оселю прохати води й дозволу отаборитися біля оселі. По хвилині він повертається з негативними наслідками: фермер води не дав. Це перший раз відмовлено нам брати воду. Вода в північній Астралії ціниться на вагу золота. Мешканці її беруть з рік. А де річок немає, користаються дощовою водою, що під час дощів стікає з даху до бляшаних або до бетонних резервуарів. Там, де випадає мало дощів або зовсім немає, свердлять колодязі; глибина їх буває від 15 до 500 метрів. Воду з колодязів дістають вітряними млинами. Вода з них терпка на смак або солонувата, місцями прісна. Кеньдьо

не витримує голоду й, не звертаючись ні до кого, починає лаяти Раду Комітету. Я підтримую його — доки ж їхати?! Одинадцята година вечора. Коли ж будемо варити вечерю? На нічліг зупинилися серед пісків. Вечері не варили — не було води. Гарц роздав м'ясні консерви. Я ліг, не вечерявши. М'ясна консерва для мого шлунка — мука. Вночі дошкуляв ревматизм. Ранком Гарц дав по маленькій скибці хліба. Кожний обережно тримає в руці хліб, який хутко зникає в голодних ротах. Знову збираємося їхати. Настрій пригнічений. Їдемо з похмурими обличчями. Дорога йде пісками і яругами. Колона розтягнута. Шофери не дотримуються дистанції. Вітрить. Дорогою настрій покращав. Навіть старий Кеньдьо сміється і час од часу кидає дотепи. Пополудні зірвався пісок. Блакитне небо вкрилося піськовою заслоною. Вітер дме із швидкістю 75-80 миль на годину. Сонця не видно: воно крізь сіру поволоку піску блідне, як місяць. Раптом стало темно — це піскова буря. Всі наділи окуляри. Рігі зупинив «Скавт» — спереду нічого не видно. В автомашині повно піскової пилюки; у людей теж пісок: у ніздрях, у роті; він тріщить під зубами і від тріску по тілі пробігає неприємне подразнення. Всі тяжко дихають. Я приклав до носа хустинку, інші теж хустинами затулили носи.

До мого мозку рине оповідь господаря Моловатани. «То було п'ять років тому. Він з робітниками повертався з Лий Крік. Всі були підпилі та веселий настрій зупинила буря. Від піскових хмар зробилася темрява. Господар засвітив з автомашини світла, але дороги від піскової бурі не видно. Тоді він зупинив автомашину. Робітники покрили одягом голови. Буря лютувала із страшною силою. В кабіні тяжко було дихати.

Коли я вийшов із кабіни, задні скати автомашини були занесені піском, а скло бокового вікна густо вкрите крапками. Хто пережив у пустелі пісковий шторм, той пам'ятатиме довго.»

Смуга піскового спаду пройшла. Але вітер не вщухав. Була третя година дня. Гарц роздав по скибці хліба і по пів консерви. Я консерву віддаю італійцеві Едвардові, а від скибки хліба відламую кусники й кидаю до рота. Я бачу, з яким вовчим голодом експедиційники кинулись до їжі. Я нарікаю на себе, що поїхав з виразкою шлунка в таку тяжку подорож.

Увечері доїхали до залізничної станції. Не зупиняємо-

ся, бо фармер дає тільки п'ять відер води. Фармер нам порадив їхати до міста Лий Крік. Там досить води, і можемо зробити автомашинам ремонт.

До Лий Крік приїхали пізно вночі. Кожний відчував голод і сон. Дув вітер. Морозило. Про вечерю нічого було й думати. Всі готувалися спати. Я поставив ліжко в рівчаку між чагарником. Хоч і голодний, але не буду мерзнути. Вночі я прокинувся. Над головою висів місяць; було видно, як удень. Я підвівся і сів. «От через що я неспокійно спав і прокинувся. Світло місяця падало в обличчя». Я хотів лягати, та раптом у мене піднявся на голові чуб і в моїх жилах застигла кров, а в горлі підступив клубок, що не давав дихати. З ліжка звисала гадюка. Я не рухався і сидів наче паралізований. Мої очі з жахом дивилися на гадюку... Ще мить, і вона полізла в чагарник. Я відчув, що важко дихаю і що в мене шалено стукає серце. Я встав, трохи постояв і переніс ліжко в інше місце. До ранку вже не міг заснути.

*) У травні місяці 1954 року із Сіднею виїхала на Північ експедиція.

Головна її мета була: перейти пустелю «Мертве Серце», зокрема терен Арнґем Ланд, і зробити фільм із життя аборигенів.

Експедиція складалася з 28 осіб: з них 4 австралійці й 24 новоавстралійці. До групи новоавстралійців входили голландці, італійці, німці, поляки, росіяни, серби, чехи, українці й французи.

Засоби експедиції склалися з сум, внесених кожним учасником експедиції, вартістю 10 500 фунтів. Експедиційна група мала 1 легкову автомашину, 1 скавт, 1 «додж», 1 джип, 1 ляндровер, 1 мотоциклет, 1 караван, 1 моторовий човен, декілька причепів, 1 весловий човен, 3 радіовисильних станцій, модерні препарати до шукання урану та золота, 1 модерний кінофільмовий апарат й багато іншого приладдя й майна.

Начальником експедиції був росіянин Іван Константинов. Склад експедиції був наелектризований великим оптимізмом і вірив у перемогу. Але через сварки, інтриги та через відсутність досвідченого керівництва (відсутність фахівців та науковців) експедиція в дорозі втратила весь транспорт, зазнала великих поневірянь, не виконавши намічених завдань. Перша частина щоденника була друкована в першому числі «Нового обрія», 1954 року.

БАЙКА ПРО КЕНГУРУ

То було ще тоді, коли старий бог-Зевс доживав віку. Він не був дуже ретельним богом, любив бенкетувати, веселитися, не дуже то доглядав за порядком на світі. Часом зробив щось, але так недбало, що й сам не знав, що зробив. А то й таке бувало, що він був не певен, чи зробив він те, чи інше. Та й так сталося, що інші боги скинули його з урядування, а сами почали правити. Прийшлося старому тяжко. Забули його... Ніхто і не навідається... Сидить він одного разу в садочку, нудьгує, коли дивиться — іде щось до нього. Зрадів старий! Придивляється... Іде щось таке велике, жовте, плямисте, шия довжелезна, ніби голівка маленька, передні ноги довгі, задні короткі; таке незграбне. А Зевс сміхун був, як побачив таке опудало — ну сміятися! А та тварина стала, дивиться на нього так жалібно. А тоді озвалася, каже:

«Всі з мене сміються... ох і бідна ж я... А ти, дідусю, не смійся з мене, а скажи мені, будь ласка, де тут живе старий Зевс».

Зевс перестав сміятися, питає:

«А тобі чого до Зевса?»

«Та, — каже тварина, — створив ото мене колись Зевс, пустив по світі ходити такою незграбою. А з мене всі звірі сміються, жирафою прозивають... Та й правда — жирафа! Так оце я прийшла просити Зевса, щоб змінив мене на якусь зграбнішу».

«Е-е-е... — каже Зевс, — залізно прийшла. Зевс тепер не урядует. Інші боги тепер світом правлять, до них іди».

Жиrafa в сльози: «Ходила вже я, дідусю! Сміються й вони з мене, а допомогти не хочуть. Кажуть — іди до того, хто тебе такою створив...»

Розсердився Зевс: — Бач, які! — каже — зігнали мене з уряду, а сами робити не хочуть.

То тепер вже й жирафа розсердилася, та в крик:

— А ти сякий-такий! То ти й є сам Зевс? Та й не признаєшся? Ще й глузуєш з мене! Зараз же зміни мене, зараз!

— Та, голубонько, — проситься Зевс, — я тепер нічого не можу. Вігме не можу! Та й навіщо тобі перероблятися, ти й

так гарна! З такою довгою шиєю на яку хочеш сторону світу можеш заглядати...

А жирафа шиєю крутить, ногами тупає, наступає на нього...

— Не вмовляй мене, — кричить, — змінюй мене таки зараз! Он в Парижі вийшла мода на зграбні шиї, короткі ноги. По всіх степах, по всіх джунглях звірі моди дотримуються, а з мене сміються... Зміни мене! Зараз же зміни!

Зевс і злякався вже. Сам не знає, що робити. Але подумав, бороду поскубав, та й каже: — Знаєш що, жирафко? Отак ні сіло — ні впало я не можу тебе перемінити. Нема в мене ні потрібного знаряддя, ні матеріялу. Інші боги все від мене позабирали... Але допомогти якось треба. То й поможу, зажди хвилинку! Та й метнувся до печери, витяг звідти старого ровера, подає його жирафі й каже: — На ось тобі цю машинку. Сідай, голубонько, та й катай! Задніми ногами працюватимеш — то вони тобі подовшають, передні триматимеш без діла на стерні — то вони тобі покоротшають. Шию, щоб зручніше було дорогу оглядати, пригинатимеш додолю — то вона тобі теж вкоротиться. Та й якось то іншої форми набудеш...

Зрадила жирафа! Скоріше моститься на ровера сідати. Та питає: — А довго ж мені ото їздити треба буде, дідусю?

— Та, — каже Зевс, — як кругом землі об'їдеш, то вже й добре буде.

— Ой, — бідкається жирафа, — та ж то дуже довга дорога... А ще ж дорогою треба злізти, потрапитися...

Знову пішов Зевс до печери, виніс звідти торбу, подає їй, каже: — Ось у цій торбі таке зеренце, що як з'їси жменьку, то й три дні не хотітимеш їсти. Бери її з собою, донцю!

Жиrafa торбу вхопила, крутнула та й поїхала...

А Зевс радий, що здихався халепи, зітхнув легенько, ліг під вербою та й заснув. Проспався, встав, заходився метеликів ловити і не згадує про жирафу. Та й зовсім забув про неї. Та й минуло чимало часу, може й рік...

Сидить якось Зевс знову, дрімає... Аж гульк — котить щось до нього. Приклав руку дашком над очима, приглядається, не пізнає ніяк, що воно таке.

Коли підіхало, скочило з ровера, та до нього, та одразу з криком...

— А ти старий крутію! То ти такий? Так помагав? Дивись, що ти з мене зробив!

Зевс руками одмахується, назад відступає, каже: — Чого ти кричиш? Чого мене ласш? Я тебе вперше бачу. Хто ти така?

— Не знаєш мене? — репетує гостя, — а ровера цього знаєш? А придивись добре... Та ти ж ото взявся мені допомогти, фігню мені змінити, а й бач, що з мене зробилося?

Дивиться Зевс — цупка звірина! Але чудна якась... Задні ноги — довгі, міцні, передні — короткі, слабенькі. Хвостисько такий, що на ньому й сидіти можна. На череві — торба з власної шкіри. Дивна звірина... Він і не вгадає, що воно таке. Каже: — Таки тебе не знаю...

— Що? Не знаєш? Як то не знаєш? — кричить та, — а жирафу ту, що їй цього ровера дав, знаєш?

Згадав Зевс жирафу, питає: — А що з нею сталося?

— Та оце ж і сталося, що бачиш! — гукає гостя, — оце ж а й є та сама жирафа...

— Ти, ти! — і собі сердиться Зевс, — ти мене не мороч! подібна ти на жирафу, як цвях на яечко... Іди собі, не турбуй мене!

— Е ні, — гукає та, — бач який... Зробив з мене потороччя ще гірше, як перед тим була, а тепер проганяєш... Як не тямий тварину зробити — не берися! Та до нього приступає, з торбини паличку виймає, бити старого наміряється. Він злякався, за деревину сховався та вже звідти тихенько озивається: — Та чого ж ти репетуєш, заспокойся. Чого від мене хочеш? Кажу толком, спокійно. Поясни все до ладу»...

То вона ломачку кинула, лапками очі затулила та ну плакати! Та крізь сльози, тяжко зітхаючи, отаке оповідає: — Була я порядною жирафою... Та недогода мені була, паризької моди захотілося... Прийшла до тебе, як до доброго, просила, щоб переробив мене трохи. А ти мені ровера й торбу дав та й вислав мене навколо світу їхати, щоб я собі довгі, стрункі ноги виробила. Поїхала я... Лишенько ж моє! Ровер той — старої конструкції, педалі крутяться без упину і гальма нема. А дорога довкола світу, сам знаєш яка, з гори та на гору... Іду, передні ноги не можу з керма зняти — боюся впасти; задні ноги з педалями крутяться — не можу звільнити. Та й як, чим маю ту торбу тримати? Послинила її, притиснула до черева, а вона... бач, приросла мені... Гальма нема, як з гори їду — от-от впаду! То почала я хвостом землі досягати та гальмувати. Та й он що з нього зробилося! Ціла колода вигналася... І знову всі звірі з мене сміються! Кажуть — кенгура ти! Та й правда — кенгура...

У Зевса й вуса обвисли, як почув отаке. Думає: — оце наробив собі лиха...

А кенгуру поплакала, позітхала, а тоді знову до нього: — перетвори мене зараз же на таку, як я була! Не хочу бути кенгурою! Ліпше вже жирафою ходитиму.

А Зевс і, справді, не знає, як його тепер лихові зарадити. І боїться, що та кенгуру битиме. То він задки, задки, та й сховався. А тут мавпи набігли, купою на дереві посідали, та й давай сміятися з кенгуру, та ломаччям кидати на неї. Бачить кенгуру — нема рятунку... Сіла на ровера та й подалася світ-за-очі.

Їхала, їхала, і заїхала в таку землю, що її ще й не бачила. Втопившись злізла з ровера та сіла відпочити. Коли це чує, з дерева над нею, озивається хтось.

— Добридень, красуне!

Аж підскочила кенгуру! Здивувалася, що не сміються з неї, а ще й красунею називають. Глянула, а на дереві сидить великий, білий птах, з чубчиком на голові. Вона ї собі привіталася та питає його, хто він такий. А він каже:

— Я какаду! Я — старший науковий дорадник в тутешньому царстві. Власне, зараз я виконую надзвичайне доручення уряду. Шукаю підходячого кандидата на короля чи королеву.

— Хіба у вас тут нема короля? — питає кенгуру.

— Та є, але не дуже відповідний... — каже какаду, — королем у нас зараз Емю. Але він не дуже оригінальний, якась подоба струся. А ми хочемо мати короля, чи королеву, щоб був єдиний у цілому світі, ні на кого не подібний».

— А як називається ця країна? — питає кенгуру. І всілася собі зручно, ще й голівку підняла, лапками торбу розправляє. Якось вільніше почувалася. А какаду не відповідає їй нічого. Задумався. А тоді заходився літати навколо неї, оглядає її з усіх боків. Знову кенгуру зніяковіла, знітилась... Вже хотіла сідати на ровера та їхати далі. Аж тут какаду затріпав щосили крилами, розправив хвоста віялом, розпустив чубчика і заговорив:

— Пані! Країна ця — Австралія. Це найкраща і найоригінальніша країна на світі! А ви, пані! Ви найбільша оригінальність! Я певен, що ніде на світі нема більше нічого подібного! З такими ногами, хвостом, торбою... Ви зробите кар'єру! Яке щастя, що я вас зустрів! Прощу вас, лягайте

отут, відпочивайте. А я полечу, повідомлю свій уряд, звірів і птахів про ваш приїзд. Всі будуть захоплені вами. Ручаюсь вам, пані, що вас одноголосно виберуть на королеву. І полетів. А кенгуру запишалася... Її визнано красунею, оригінальною! Вона так зраділа, що зараз же поламала ровер на тріски, порозкидала їх, тричі підскочила і сказала: — Це, дійсно, чудова країна! Залишуся тут назавжди!

І залишилася, та й живе тут досі.

Зоя Когут

КУЛЬТУРНІ АРАБЕСКИ

або

«ОЙ ЗАГРАЙ МІ, ЦИГАНЕ»

Забуті Богом і людьми
десь там жили вони самі
в сусідстві з будяками,
роками...
Часами хтось до них «упав»,
часами хтось їм лист прислав
або у скриньці поштової
лежав рахунок вже новий.
Часами...

Вони обов'язки публічні
з запізненням сповняли.
Жили спокійно й симпатично:
пили, робили, їли, спали...
На церкву і на Дім давали
(коли їх добре притискали),
але на зборах не бували,
де реформаторські уми
мотлошаться безплатно.
А як сварились, то приватно.

Отак собі жили вони.
Платили борг, як мали змогу
(а хто між нами без борга?),
та користь світові загальна
була з них дуже мінімальна,
(чи й взагалі якась була?).
Мовляв, ані то свічка Богу,
ані то чорту кочерга...
І світ би їх забути міг,
та випадок один поміг.

Є в нас мужі, що розпинають
себе на громадських хрестах,
вони зі скромністю страждають
на самовибраних постах.
За це вони не вимагають
ні лаврів, гімнів, ні вінків:
їм вистачає подив світу
і точне функції ім'я,
щоб знали всі, хто є цей «Я»,
і щоб колись надгробна плита
гласила: «Тут лежить Макар —
достойний муж і секретар.
Він посвятив життя ідеї,
і жив він, і живився нею,
писав листи, складав горою,
поки й помер від геморою.
Тож спи спокійно в небесах,
ми підем по твоїх стопах!»

Ось ті мужі, у спільній праці
вогнем палаючи святим,
узірили брак цивілізацій
своїх овець. І поза тим
ще й деякі культурні шпари
в ідеології отари.
То й почали думки плести,
як мораль люду піднести.
А що виховує народ,
окрім церковного подвір'я?
«Річ ясна — джерело моралі
лежить у танцювальній залі!
Тож зробимо, щоб люд гуляв,
дамо народові забав!»
Дали... Пливе народ в екстазі
з околиць, міста, передмість.
Спішать добути ліпших місць,
та й показати всім, до речі,
свої алябастрові плечі.
Чи свій новий костюм англійський,
фасоном суперіталійський...

Цокочуть об паркет обцаси,
цілують ручки ловеласи,

з пляшок позичено «еспріт».
Діяч з метеликом сіяє:
«Отак культура виглядає!».

Недарма вкладено зусиль
і метушіння без угаву —
вже навкруги десятка миль
почули люди про забаву.
Прийшла й в околицю далеку
ця вістка в передлітню спеку —
схопилась господня хати:
«Ми теж там мусим побувати!
Чи ми старі? Чи я погана?
Чи не смарую я щорана,
а часом навіть перед сном,
обличчя свіжим огірком?
А як обвину стан шовками,
від злоти збліднуть інші дами!
Побачиш!» — гордо закінчила
і перед зеркалом задком
самозахоплено крутила.

Часм відчищені всі плями
з убрання з білими пасками,
блищать пастовані штиблети,
біліють випрані манжети,
краватки делікатний взір
чарує серце, тішить зір...
Мозолі зрізані докладно
і руки вимиті порядно,
геть зник увесь і пил, і бруд.
Нехай роззявить рота люд,
хай знайде трішечки пошани,
бо перед ним є образ пана!
Герої наші на таксівці
(щоб показати свій стандарт)
смерком з'явилися в домівці.
Який тут рух! Який тут гвалт!
Вони з квитками у кишені
по залі гордовито йдуть,
як матадори по арені...

За ними голоси гудуть:
— Хто то? А звідки? Авто мають?

А телевізію? Теж ні?
Чого ж так груди випинають?

— Чи та, що з ним, його дружина?
Ну, брате, й туша! Сто чортів!
Нівроку, добра половина!
Не даром він отак змарнів!

— Ви бачили її суконку?
Який покрій?! Яка коронка?!
— Ах, що то за дикунський смак!
Чи ж їй не звісно, що по моді
вже бедра носяться насподі,
ще з того літа. Вже не так,
як нам належить по природі.
То забуваймо, що бувало —
тепер пластичність власних форм
для світу річ цілком відстала.

Вони ж не чули пересуду,
а серед гомону і гуду,
не обертаючись навколо,
швиденько пхалися до столу.
Назустріч — радість привітань,
блиск імітацій та убрань.
— Цілую ручки! Добрий вечір!
— Галло! Це ви? Який сюрприз!
Чи ви вже бачили, до речі,
мій двадцятиконеви́й віз? ...
— Вітання вам в Народнім Домі!
Сідайте, просим. Ви знайомі?
Це панна Ксеня Зачуприна,
що студіює медицину,
це пан інженер і дружина,
тут пан Шинкарик і правник ...
Дозвольте, це пан доктор Пшик
й шановна пані докторова.

— Чи ви, випадком, не зі Львова?
— Я? Ні ... Ах, прошу вас, даруйте
і рук мені ви не цілуйте —
не можу звикнути до того ...
— Ага! То ви із інших зон ...

Привчайтесь, — чемність і фасон...
Ну, так сідайте. Це нічого...
— Та вже б і випити щось час.
Що ви на це, шановне панство?
Є в нас вино, лікер, коньяк...
— Але ж і віз мій — кадиляк!
Кажу тобі, то віз на славу...
— Були в мої часи забави!
Ех, я своє відтанцював...

Тісним півколом за столами,
що аж угнулися під пляшками,
сидить еліта еміграцій...
Хлюпоцуть хвилі конверсацій.
А з стін на лисини й обличчя
так сумно дивляться сторіччя.
То свідки вславлених часів:
Шевченко, Леся і Хмельницький,
Франко, Петлюра і Шептицький...
Питають очі їх без слів:
«Хто ви? Скажіть нам, ради Бога!
І що між нами є спільного?»

Забава йде. Народ гуляє —
танцює, п'є і розмовляє.

— Один гальон?! Та ще й олива?!
Ну, це коштовна перспектива!...
— А-а, що там — я гоню дві зміни,
на вікенд маю овертайм,
зате вже вільної хвилини,
куди б не виїхав Степан —
Селепки всі ковтають слину!
Так, так. Степан тепер вже пан.
— Я не могла попросту спати,
аж доки, пані, Тосьо мій
не виложив карпетом хати...
— Я вірю, пані, те самій
мені прийшлося пережити —
без килимів не можу жити...

— Прийшов я, значить, на ті збори
І чую, як реве той хам.

Не витримав, підвівся сам...
Залив йому я поза шкіру!
Кажу я: «Пане! Знайте міру!
Не забувайте, де ви є —
це ж сіті вам, не Копичинці!!!

— Я на своїй поштовій скринці
поставив так: «Магістер Шпак».
Не просто Шпак — щоб знала маса,
що в домі цім є інша кляса,
а не Селепко із села!
Бо як інакше би пізнали,
що ми є інтелектуали?

— Ну, як Грицько? Уже здоров?...
— Що та оркестра грає знов?
Гей! Вальчик просим! Просим вальця!
— ... а торт у неї був з закальцем...
— Ну, випийте! я вас так прошу...
— ... я завжди цю обручку ношу,
люблю, ви знаєте, опали...

Крутилися пари, танцювали.
Музики грали, грали, грали...

— Хто то з монрівськими боками
в розмові з паном Кобзарем?
— Де?

— Справа, просто перед вами...
— Ах, там... То пані Чорнозем.
— Ну що за баба апетитна!
Вона мужатка чи самотна?
— Хе-хе... дивись, наш брат палає,
А що як жіночка дізнає?...
Фокстрот тріщав.

— Даю вам слово,
що ви танцюєте чудово!
Ах, Ніна! Золоте ім'я.
Чи можу так вас звати я?
(схиляється обличчя нижче)
Я мрію вас пізнати ближче...
(Під довгим носом піт стікає).
— А що як чоловік дізнає?

А збоку пан хвалився далі
про успіхи свої в війні:
Дивлюсь: ідуть більшовики!
— ... І цілий яр, як на долоні.
Я їх відразу — на штики!
Цілу компанію з розгону!
Взяв сорок хлопців до полону,
а сорок перший з ляку втік...

— Ви, як розумний чоловік,
скажіть: що є життя? Обман?
— Ні, ні. Життя, кохана пані,
є фі-зіо-логічний стан...

— Ти, Грицю, (гик!) чи чуєш, брате?
Підлий нам (гик!). Підлий вина...
— Та звідки маю підливати,
як ти вже видудлив до дна?
— Хто? Я? Свиня! Ти є свиня!
Тебе не хочу більше знати...

— Таких, як він, нам, власне, й треба:
активний, пильний і стійкий.
Він, знаєте, за хист такий
колись дістанеться до неба!
— В такому разі я б сказав,
що вже волю в пеклі бути,
щоб там його промов не чути,
на котрих тут я завжди спав...

— О, бой! Ви справді дуже фані...
Як буде це по-українськи?
бо між студентами кручуся.
Я все вогорю по-англійськи,
— Ви студіюєте?

— О, шур!
Вже другий рік, як шити вчуся...

— Чи ви щось Шереха читали?
Повірте, він прекрасний критик,
і психолог, і аналітик!
А чули ви, що він зробив?
Він породив значіння звуків:

«Чи-чи», «Сю-сю», «Бе-бе», «Му-му».
Прийшло би в голову кому
в тім бачити нову науку?
Тут, пане, справді глибина!
Як я сказав би вам «свиня»,
Тут геніяльність пахне зразу!
бо у сполуці «ес» і «ня»
ви ніжність бачите відразу.

— Галло, Андрію! Як там, куме?
Скінчив будову?

— А, чортма!
Схотілось бабі три бедруми,
та звідки взять — грошей нема...

— Ця пляшка (гик!) н-на моє конто...
— Мій тип є Генрі Беляфонте.
Чи ви його каліпси чули?
Які уста! Які мускули!!!
Почую спів його — конаю...

— Ой лишенько! Я знаю, знаю,
ми теж на шифі бідували...
А як зрацали! Як зрацали...

— Тутошні? А-а, це темні маси.
Ментальну вищість нашої расі
усі вони признати мусять.
І я не падаю на дусі,
одному вже я показав:
зчепились ми на темі «его».
Я делікатно так почав:
«Твое є „его” до нічого...»
І ще багато поясняв,
та він нічого не второпав.
Ні. Це, мій пане, не Европа,
і я сюди приїхав здуру...

— Конечно. Где уж здесь культура?!...
— Долі, доль. Май рокен-роль!
Данс віс мі, тірім-бім-бі...
Ах, Мері, що то за забава?
Дурна, стара, нудна і млява.
Ходім за двері на хвилинку.
Та спершу добре витри шмінку...

— Збирайся, жінко, час додому,
нас тут застане білий день...
Я аж тепер відчув утому
від віскі, танців і пісень...

Надворі справді вже сіріло,
на сході небо проясніло
і віяв ранній вітерець.

— Ходім, забаві вже кінець,
вже нагулялися досхочу...
— Ні, я додому ще не хочу...

І він подумав: «От потвора!
вона удома вічно хвора,
все щось болить, все щось бракує,
а тут — подумаєш — дівиця!
Приспівує і дженджуриться,
хоч, певно, теж вже ніг не чує.
А є тут... Ох, яка кубіта!
Як цілий оберемок літа!
Горить в руках... Мені здавалось
вона до мене притискалась...
хе-хе... лише б я забажав...

І жінка в мрії поринала:
«Ах, скільки літ я змарнувала!
Ні, він мене не розуміє,
від мого чару не п'яніє...
А інші... О, чужі п'яніли!
Які слова мені казали!
В танку як ніжно притискали,
аж мені лиця паленіли!...
Та хоч які солодкі мрії,
хоч як там серце шаленіє,
як поривається кохати,
але вже час — пора до хати.

І з того дня життя змінилось,
попросту випхалось з орбіт,
хоч зовнішньо усе крутилось,
як перед виїздом у світ,
Тепер на гулянки народні

вони летіли стрімголов.
Вона втискалась в сукні модні,
а в нім — приємно грала кров.

І сталась з ним ґрунтовна зміна:
носив штани він по коліна,
краватку з флорою Гаїті, —
і всі знайомі в світському світі
казали: «Ах, який прогрес!».
Її ж оновлення процес
відбувся теж: навчилась пити,
по-панські тонко говорити,
і вже без внутрішньої муки
до поцілунку пхала руки.

Тож маємо фактичні дані,
що при старанні і бажанні
культуру можна прищепити.

АМАТОРИ

(Комедія на 1 дію)

Дієві особи:

Заповідач

Режисер

Шибавий — герой любовник

Ганкуся Гичка — героїня

Іван Гичка — її чоловік

Суслик

*Дія ведеться на сцені під час проби аматорського гуртка.
Місце дії на еміграції.*

Заповідач: (виходить перед завісу). Дорогі глядачі! Уявіть собі, що вас тут нема і зала порожня. За хвилинку відбудеться проба аматорського драматичного гуртка. Борони Боже, не сіднейського ні мельбурнського, ні навіть не виссаного з пальця уявою автора, а такого пересічного, яких було у нас чимало дома, опісля по таборах і яких не бракує зараз на еміграції. Дія на такій пробі ведеться не лише на сцені, але і на залі, тому і тут не буде інакше. В зв'язку з тим, я просив би шановних глядачів не розбивати собі уваги, сидіти спокійно на своїх місцях і в ніякім випадку не ставати на крісла чи втручатися до дії. Ручаюся, що не дійде тут до бійки, бо це театр, а не забава, і по закінченні вистави вийдете звідсіль у такому стані, в якому прийшли сюди. Тому, що ми в Австралії, вже силою самого факту проба цього гуртка не буде в Америці чи Канаді, хоч властиво могла би бути навіть і в Аргентині. Все ж мушу шановних глядачів запевнити, що ця проба рішучо не є пробою нашого драматичного гуртка. Заповідач вийшов і відкривається завіса. Бачимо пересічну театральну сцену. Справа кусок нутра хати з вікном, зліва в глибині сцени під стіною стоїть лавка. Сцена і перед залі освітлені. Режисер сидить на лавці і

перелистовує н'єсу. Раз-у-раз дивиться неспокійно на годинник. Врешті, не витримує, встає, закурює цигарку і починає нервово проходжуватися по сцені. На залі скрипнули двері. Режисер підвівся. Входить Шибавий, гарний мужчина під тридцятку. Він іде через усю залу і вже з середини здоровкається з режисером).

Шибавий: Добрий вечір, пане режисере! Ще нікого нема?

Режисер: Доброго здоров'я! Ні, ви перший. (*Шибавий підійшов до сцени, вискакує нагору і подає замашисто режисерові руку*). Ну, як там, ролю вже вивчили?

Шибавий: З тим то біди нема. Я не маю трєми. Трохи щось підучивсь, трохи ще підучу, а решта піде за вухом.

Режисер: Як за вухом?

Шибавий: Ну, від суфлера. Ми в таборі завжди так грали, і було добре.

Режисер: А я все ж таки хотів би щоб ви грали без суфлера. Звичайно контролю на всякий випадок буде, але ролю треба кожному вміти напам'ять.

Шибавий: Ой, пане режисере, то не піде. Тяжко лізе в голову, бо то чоловік на тій голові не лише має ролю...

Режисер: А Ганнуса вивчила... Здібна жінка і якби так над собою попрацювала, могла би бути з неї добра акторка. Жінка з талантом.

Шибавий: Вишкребалася, А в таборі то таке тендітне було дівчинисько. Тепер то жінка і гарна до біса. Аж шкода для такого чоловіка. Не можу нічого злого сказати. Хлопчисько добрий, але знаєте, таке мняве. Тільки фабрика й хата. Поза тим нічого його не цікавить. Але... скажіть пане режисере, чому ви мені завжди даєте грати молодих? Тепер ось знову граю того Стодолу.

Режисер: Стодолу не Стодолу. Ви граєте Назара Стодолю.

Шибавий: Як звав так звав, але молодий. А я раз хотів би заграти такого старого, щоб мене ніхто не пізнав. Ось, колись тутка був я в кіні. Файний кавалок грали, як хороба. Знаєте, сидить собі такий старий панисько, в окулярах і ціптівковій краватці, а такий сухий і миршавий, ну просто — хрущ. І приходить до нього молодий, що то любився в його дочці. Кажу вам, хлописько, що тільки його до джекпіка заганяв у вотерборді. А той миршавий дідок поглянув на нього з-під лоба і навіть говорити з ним не хоче, лише пальцем пока-

зує на двері. Якби так на нашого натрапив, то так би йому заїхав, що й ногами накривбися і не було би навіть що збирати. І що ви скажете? Той хлописько лише вовком поглянув на нього і пішов, як збитий пес. О, такий кавалок показати нашим людям то мали би з чого сміятися!.. *(справа входить відразу на сцену Ганнуся і Суслик)*.

Ганнуся: Добрий вечір, пане режисере. Ага! Переказувала Стеха, тобто Бовдуничка, що сьогодні не буде на пробі, бо поїхала з чоловіком до кіна.

Режисер: То погано. А ви сьогодні теж спізнилися.

Ганнуся: Бачите, на нашій вулиці була публіка. Чепіга побив свою жінку німку.

Шибавий: А то за що?

Ганнуся: Бо мусів. І де він собі таке чудо надібав, то не знаю. Німки, звичайно, господарні, а та лише цілий день на ліжку, комікс в руках, на колінах цигарки і з губи робить комин. Кажу вам, не щоби обмовляти, але фактом правда — то бруд там по коліна. От Чепіга вертався з праці і зайшов до бару. Ну, звичайно, під охотою приходить до хати, а вечері нема. Слово по слові і перехрестив її буком, як то кажуть, вздовж і впоперек. Але добре її так. Не маєте поняття, що то за вредна баба. На нікім і нитки сухої не лишить.

А потім, по дорозі здибала мене Буличенкова, Наталка і... Ви чули? Параска Шурик буде мати...

Шибавий: Та що ти кажеш? І хто б то сподівався... Вісім років не було нічого.

Суслик: А я все кажу, що то всьо робить австралійський клімат.

Режисер: *(з усмішкою)* А тепер, мабуть, на вас черга, пані Ганнусю.

Ганнуся: *(стрівала руками)* О, ні, ні, ні. Спершу треба сплатити фрідж і вошмашину, а тоді щойно можна подумати про дитину.

Суслик: Пане режисере *(чухає голову)*, то може буде-мо починати. І так нікого більше вже не буде. Свати мають овертайм, а Гнат вже третій день в ліжку. Щось йому влізло в крижі...

Режисер: Ов! То дуже погано. Стехи нема, Гната нема, сватів нема, то що ж нам сьогодні робити? Чекайте! *(задумався на хвилину)*. Ось що: перейдемо всі лю-

бовні сцени. Вони у вас виходять все ще неприродно. Прошу, пічнемо з першої дії, як Галя кидається батькові до ніг. (Режисер зіскочив зі сцени і пішов кілька кроків на залю. Аматори відтворюють бажану сцену).

Пані Ганнусю, прошу лише кінцеві слова. А ви, Суслик, чого затиснули п'ястуки?

Суслик: Бо я маю бути злосним.

Режисер: Та хіба до того треба затискати п'ястуки?

Суслик: То вже така моя звичка.

Режисер: Алеж ви не граєте Суслика, а Хому.

Суслик: Але чоло зморщити ж можу? Звідки люди будуть знати, що я злий, хіба по голосі. (до Ганнусі) та лапайте вже мене за ноги, так є по книжці.

Ганнуся: «... защо хочете мене убити? Хіба ж я не дочка вапша?» (плаче).

Шибавий: «Камінь! Залізо!»

Режисер: Починайте зразу від «бідна»...

Шибавий: Ага! Добре. «Бідна, бідна! в тебе нема»...

Режисер: По другім «бідна» піднімаєте її. (Шибавий піднімає Ганнусю). Ой не так різко, Шибавий. Це ж не джек-пік а жінка. Повільніше, делікатно... (піднімає знову) цього руху не робіть. Ви не підкрадаєтеся. Просто підійдіть крок до неї і підойміть. Все.

Шибавий: (піднімає) Бідна...

Режисер: Нема бідної, Ви вже її підняли.

Шибавий: Ага! «В тебе нема батька, серденько моє...»

Режисер: Шибавий, дайте більше серця, з любов'ю... (Суслик оглянувся). А ви чого оглядаєтеся?

Суслик: Та... скучно так кілком стояти цілий час.

Режисер: Це ж проба.

Суслик: Та проба, але...

Режисер: Зробіть так під час вистави і змажете цілий образ.

Суслик: Е, на виставі не змажу.

Режисер: То не мажте і на пробі. (до Шибавого) Прошу, повторіть ще раз.

Суслик: Тож кажете не оглядатися.

Режисер: Я говорю до Шибавого.

Суслик: Ага!

Шибавий: Бідна...

Режисер: Не бідна, а бідненька.

Шибавий: Та хіба не все одно? Тут мені завжди плутається. «Бідненька, серденько моє, пташечко моя безпритомна!» (цілує).

Режисер: Зле (підходить до сцени). Погано. (Входить на сцену Іван Гичка. Він ніким не зауважений, розглянувся довкруги і стає за декорацією). Ви це робите так, наче б застукали дівчину в темнім кутку. Повторіть ще раз.

Ганнуся: Але без цілування!

Шибавий: Йой! Яка гонориста стала. Але в таборі, як ти йшла з водою в третім бльоці і я тебе поцілував, то було й овшім, тільки воду розлила.

Ганнуся: То було в таборі, а тут я замужня і не хочу.

Режисер: Шибавий, я вже стільки разів говорив, що в театрі ніхто на правду не цілує. Не забувайте, що на виставці будете мати грим. Прошу, повторіть поцілунок.

Шибавий: Бідненька...

Режисер: Лишіть бідненьку, цілуйте. (Шибавий знову поцілував по-справжньому).

Ганнуся: Свиня! (Шибавий сміється).

Режисер: Ні, це погано. Шибавий, ви не вмієте цілувати...

Шибавий: (ображено) Я не вмію цілувати? Пане режисере, та хіба ви знаєте скільки я вже дівчат перецілував у своєму житті?

Режисер: Можливо, не перечу. Але поцілунок в житті і на сцені це зовсім дві різні речі.

Суслик: Пане режисере, я йому покажу.

Шибавий: (здивовано, з посмішкою) ти?...

Режисер: Прошу, покажіть. (Суслик цілує з профіля і теж по-справжньому). Ні, Суслик. Це теж недобре. Цей поцілунок радше кіновий, розрахований на ефект. Але я вам вже показував, як треба цілувати. Чекайте, я вам ще раз покажу. (режисер вискочив на сцену). Дивіться добре, Шибавий. (підходить до Ганнусі, повертається спиною до Івана і показує поцілунок). Бачите? Так треба зробити. Прошу, повторіть. (Шибавий цілує, тим разом добре, але знову по-справжньому).

Ганнуся: (обурено) Ще раз поцілуєш, і дам по зубах!

Іван: (скорим кроком виходить зпоза декорації і піднесеним голосом). А я того всього маю досить! (підходить до Ганнусі і бере її за руку). Ганко, йдеш до дому!

Суслик: Іван!

Ганнуся: Івасю! А ти звідки тут взявся? А де ж овертайм?

Іван: Не було, той прийшов подивитися на твою пробу. Їм увидів. Файна проба, нема що казати. Трох зібрались!

на одну і роблять си прахтику ціловане. Та ше й си добирають, то так, а то сьак...

Режисер: Але ж, пане Гичка, це ж проба і в тому немає нічого злого...

Іван: Для вас, певно, що ні.

Режисер: Не тільки для мене. Це ж п'еса. І коли любовні сцени у них не виходять добре, то треба зробити пробу. Бачите, з професійними акторами не було б того клопоту, але, зрозумійте, що це аматори...

Іван: Так, аматори, але до чужих жінок, а я жінку маю для себе! І хочете знати, як цілуєсі жінку то вам покажу. (голосно цмокнув Ганнусю) О!... (погрожує Шибавому п'ястуком) А з тобов я си ше поговору другим разом!.. (Пішли. Хвилину мовчанка).

Суслик: Пане режисере, я біжу за ними. (побіг).

Режисер: (до Шибавого) А то все через вас, Шибавий. І говорив я вже вам стільки разів, що в театрі ніхто справді не цілує...

Шибавий: (чухає голову) Ой, пане режисере, театр — театром, але як це може бути так, щоби мати жінку в руках і то гарну жінку, та й не поцілувати? Та що ж вона подумала б собі про мене, що я патик або хлоп вже зовсім до нічого...

Режисер: (поглянув поблажливо на Шибавого, опісля з гіркою усмішкою) Ой, аматори, аматори!.. Коли б ви знали, як вам далеко до справжнього театру...

Завіса

НАШІ ЗНАЙОМІ

(Дружні шаржі)

Л. ДАЛЕКА (Чорнобицька)

(авторка збірки «Легіт і бризи»).

Далеко живе десь Далека,
В садку має повно квіток;
Побачить — летить десь лелека,
І пише враз вірш для діток.
Набридли їй Леготи й бризи,
Нових виглядає вітрів.
Та вітру нема, тільки сизий
Від моря туман у дворі.
Тож, раджу, ідіть Ви до моря,
На березі день походить,
Й роман напишіть, ніби з горя,
На чистій морській воді.

Дмитро ЧУБ

А Чуб Дмитро — надії повний
(Не любить він партійних чвар)
Він пише знов роман любовний
З життя мельбурнських кукабар.

Іван СТОЦЬКИЙ (автор книги
«Потолочені хліба». Учасник експедиції до Центральної Австралії)

Дались йому туризми
В пустелю, в Аліс Спрінг,
Тепер із ревматизмом
Халепу має він.
Лишивши геть позаду

«Толочені хліба»,
Наш Стоцький із досади
У Квінслянд пострибав.
Купив ділянку хащів
В кен'ур чи давунів,
І крокодилів пащі
Йому вже не страшні.
Бо він будує хату
Подалі від річок,
Проте, коли йде спати,
Бере міцний дрючок.

Лідія ГАСВСЬКА - ДЕНЕС
(авторка збірки «Казки та опові-
дання», де в одному оповіданні го-
вориться про пса Боска).

Написала казочку про Боска,
Як пригод усяких він шукав.
Як він часом курить «папіроску»,
Й під дощем сидить і не тіка.
Написала б ще казок немало,
Та прийшла недобрая пора —
То весна його, мабуть, злапала:
Втік вночі той песик із двора.
— Не журіться, Лідочко, не треба...
— Вірю, в нього пройде ще весняний чад.
— Ще пригріє сонечко із неба,
І Ваш Боско вернеться назад.

Євген ГАРАН (одружився
з французенкою).

Далеко живе десь Далека,
Ще далі письменник Гаран;
Спіткала його небезпека:
«Читає» французький роман.
Що ж буде? — побачимо, друзі,
Як там заживуть Гарани.
Чи піде в полон до французів,
Чи буде й свого боронить.

Василь ОНУФРІЄНКО (автор поеми
«Сталін у пеклі»).

А наш Василь такий запеклий,
Дивіться, як він розгулявся!
Він копнув Сталіна у пеклі
І на Хрущова нахвалявся.
А вірші пише він такі ліричні,
Немов стрілою в серце поціля...
Хто до них хоч трішечки незвичний,
То реве від віршів, мов теля.

Степан РАДІОН (автор книги
«Новий похід» про УПА).

Понад яром скрізь пасуться вівці,
Лісостеп кругом, в ярку — вода...
Пише він новелі про упівців
Й на корів з віконця погляда.
Колись жито на Волині сіяв...
І летить думками звідціль.
Про новий він похід часто мріє,
Щоб розбити ката-москаля...

В. ШУМСЬКИЙ та АВСТРАЛЮК
(Вільна Думка)

А Влодко Шумський також жук,
Бо він в пісок ховає носа,
А щоб дати комусь чосу,
То виступає Австралюк.
Багато шкоди натворили
Оті лихі Австралюки,
Он. Демидюк, кажуть, безсило
Стискає сильні п'ястуки.
Ні-ні, лишити так не можна —
До мене, пане інженер,
Хай буде крові крапля кожна
Вже підрахована тепер.
А я раніш, як рак той свисне,
Дістану десь залізний крюк,
І за ребро на нім повисне
І Влодко цей, і Австралюк.

Співаки: Галина ЧИРКО
та Мик. ЄВСЕВСЬКИЙ

У Мельбурні їх двойко:
Пан Євсевський і Чирко.
У них спілка дійова:
Всяк танцює і співа.
У Галини ж — особливо,
Голосочок — просто диво!
Коли виступить в концерті,
Всі серця наші роздерті.
А поглянете на залю —
Всі закохані у Галю.

Оксана ТАРНАВСЬКА
(відкрила власну музичну школу)

— Я худенька й невеличка,
Та у пласті — я сестричка.
— Маю я музичні вуха,
Хто не вірить, хай послуха.
— Є пластунська в мене сила:
Школу музики відкрила,
А як ще побуду тут,
То відкрию й інститут.

Б. ШЕМЕТ (недавній голова СУОА)

Ну, як же можна, у часи модерні
Вибирати в СУОА таких «хлоп'ят»?
Освіта, правда, в нього інженерна,
Так вуса носить — трохи не до п'ят!
Чи ви не чуєте доби нової?
Йдіть у ногу з часом, поспішіть!
Краще ви прийдіть у купалевім строї,
Але вуса — дома залишіть!
В нім заслуги немалі —
ПУП він нашої землі.
На всіх зборах, де бува,
Скрізь він завжди голова.
Він активний невимовно,

Навантажень бере повно.
Та й до нього є жалі: —
Кажуть... наслідки малі...

Осип НАГІРНИЙ (голова УГВ)

Пан Нагірний — всім нам знаний,
Вип'є чарку — і не п'яний.
Але чув я між панями,
Що ту чарку чуть тижнями.
Але це чийсь «кавалки»,
Це плете чиясь свекруха,
Знаю Йосипа я змалку,
Що не п'є він і не нюха.
Тож не даром і на зборах,
Де Яськевич «плакав сльозно»,
Головою став він скоро:
Він пройшов одноголосно.

Яр. БУЛКА

Хто не знає Булки, інженера?
Де ще є у нас такі «хлопи»?
Кажуть, він така страшна химера,
Як його, хоч трішки, зачепи.
Ніби раз з Богданом він побився,
Та в бою на крок не відступав.
Коли б він у Львові залишився,
То пішов напавно б до УПА.
Гопака чудово він танцює,
Танцюриста кращого нема...
Я із ним частенько дискутую,
Та мені ребер не поламав.

Мирослав ШЕГЕДИН

В Сант Албансі він один,
Зветься Мірко Шегедин;
Хлоп — завзята голова:
Був головою в СУОА.
А тепер лишив усе,
В Сант Албансі мух пасе.
Має бізнес і хатину:
Шле пачки він в Україну.

СУЧАСНА РОМАНТИКА

О ніч божественна! О дивний фірмамент!¹⁾
О подих вічності в моїх гарячих грудях!
(І мрії в серці — де б знайти хоч цент
І знову не жебрачити по людях.)

Під тихим кроком шелестить трава
Весінний вітер в деревах зідхає...
(Ми банку винні місяців за два
і за дорогу — також час минає!)

Сріблястим сяйвом місяць з висоти
Казкові види на землі чарує!
О тиша! Спокій! Блага самоти!
(А син нові вже мешти потребує.)

Нічна мелодія із шелесту й зідхань,
Із слів неказаних, зворушених бажань...
Блищить роса... ясніє фірмамент...
(А думка далі: де б знайти той цент?)

¹⁾ Фірмамент — небо.

Остан Зірчастий.

ОДА НА ЧЕСТЬ ВАРЕНИКІВ

(або вітамін кохання)

Йдуть віки в минуле за віками,
Все вкриває старости луска,
Та вареник все живе між нами,
Переможно йде він по мисках.

Бо в варениках сидить магічна сила:
Хоч ти з'їв всього їх, може, з п'ять,

А вже чуєш — виростають крила,
Чиєсь серце хочеш пригортати.
Ось вареник соняшний підносиш,
У сметані, з маслом на кінцях,
А з дівчат уже очей не зводиш,
З їхніх уст, із ніжного лиця.

А як ще вареник розсмакуєш,
Серце просто обертом іде...
Ніби гарну дівчину цілуєш,
Її личко гарне, молоде.

Тому хлопці всі такі охочі
Споживать вареники смачні,
Бо ліпили ж пальчики дівочі,
Пильнували очі чарівні.

І тому скажу я без вагання
(Кожен бачить доказів сліди)
У варенику є вітамін кохання,
Тому хай живе він назавжди!

Йдуть віки в минуле за віками,
Все вкриває старости луска...
Та вареник житиме між нами,
Переможно йтиме по мисках!

(Цей вірш автор присвячує Зіні
Чуйко, організаторці й господині
студентської вечірки, де сен-
сацією були вареники.

Мельбурн, липень, 1959 р.)

ЛИСТ ДО С. ЛОМАЧКИ.

Одинока, сумна я, зажурена
По дорогах блукаю чужих.
Десь стоять хмарочоси закурені,
Ти ж, коханий, ще вище від них.

Твоїм образом мрія збентежена!
О, якби ми зустрілись! Якби!
Знов душа в фантастичне мереживо
заплітає туман голубий.

Ти б напевно побачив, що краля я,
покохав мене палко, без меж,
та далеко з Канади в Австралію,
Ти ніколи сюди не прийдеш...

І кохання, на світ ненароджене,
розпливється в серпанку оман...
Нам кордонами путь загороджена,
межи нами шумить океан...

Не втамую жалі нерозвіяні,
не відчую тепла Твоїх рук...
Дише втомою осінь заміряна,
в'яне зранене серце від мук...

Лу Кія.

П. Людмила ОНІШКО (голова СУА)
очима делегатів 6-го З'їзду СУОА.

Повновида, білолиця,
дуже гарна молодиця.
А як ближче придивиться —
справжній гетьман у спідниці.

Лу Кія.

ВОЛИНЯКИ.

— Радіон наш — волиняк.
— Не второпаю ніяк:
у Торонті ж Волиняк.
— Це не той, що у Торонті,
Радіон на іншому фронті,
але також волиняк,
тільки цей... географічно.

Він з Іриною Хом'як
щогодинно, денно, річно
в думках-мріях на Волині.
Кожен з них душею лине
до підгір'я і долин,
на зелений беріг Ікви,
на майдани Кременця...

— І говорять про Волинь
без початку й без кінця.

Лу Кія.

ГОЛОС ПРАПРАДІДА ДО П. ВАКУЛЕНКА

— Ти ж нащадок ВАКУЛИ!
Не пиши про акулу,
не малюй кукабари.

Я, твій пращур з Диканьки,
мав колись забаганки:
підіймався над хмари,

Бо шукав черевички.
Ти тепер маєш звичку
все купляти в крамниці, —

Але звийся над хмари,
роздивись на примари
і зфільмуй блискавиці.

Пропливи океани,
загорнися в тумани,
ілюструй фантастичні
стратосферні романи.

Лу Кія.

ТЕЛЕФОННА РОЗМОВА

(підслухана з одного кінця).

Чуб дзвонить зрана:

— Галло, Євгене!
Бонжур, Гаране!
Озвись до мене,
ти друг недобрий,
забув про «Обрій».

— ???

— «Новий» наш «Обрій»,
число вже друге.
Прошу як друга:
давай новелю...
Вина і хмелю,
кохання й зради...

— ???

— О, Бога ради!
Нема новелі?
Це справа гірша.

Хоч гумореску,
лише не вірші —
тих маю досить:
Василь, он, просить
листків з десяток,
а мушу взяти
ще від Остапа,
Лукії й Зої...
Вже мені вірші,
як ті мозолі...
А далі гірше —
поетів більше.
Одна Далека
притихла в спеку.
То як же буде?
Напишеш, друже?
Вік не забуду,
прохаю дуже...

— ???

— Напишеш, кажеш?!

Аж три новелі?!

Оце так діло!!!

Редактор скаче
під саму стелю —
такий зраділий.

Підслухала Чорнява.

К. Каздоба

ВІДПЛАТА

Спогад про селянські повстання на Херсонщині

Соціальна демагогія большевиків повела за собою деяку частину сільського населення нашої країни, зокрема виразно протигромадський його елемент. Першою жертвою здійснення відомого гасла «Грабуй награбоване» були поміщики: їх маєтки на Херсонщині, моїй вужчій батьківщині, були розграбовані вже на початку 1919 року. Потім прийшла черга на заможніше селянство. Останнє вчинило опір, і дійшло до виступів проти большевицької влади «на місцях».

В такі непокірливі села спішив з міста Вознесенське невеликий кінний каральний загін під командою Підвального, якого люди часто називали «начальником червоних партизанів». Цей загін підлягав Вознесенській Чека і звичайним місцем його постою було згадане місто. Але часто цей «загін смерти», як його звали мій батько і наші сусіди, стояв у селі Скаржинка, в маєтку поміщика Скаржина, за сім верств від нашого хутора. Маєток, оточений високим муром, як пригадую, мав велике подвір'я і сад і був тоді, звичайно, вже спустошений і сплюндрований.

Кожен виїзд «карательного отряда» в те чи інше село або хутір залишав по собі пролиту людську кров. Коли до нашого хутора доходила вістка про розстріл, що мав місце там чи там, на мене, одинадцятирічного хлопця, на старших братів і сестру нападав невимовний страх. На обличчях батька і матері з'являвся вираз суму, тривоги і пригноблення.

Ці страшні вістки приносили нам сусіди. Одного дня до нашої хати зайшов Савка Жук, теж наш сусід. Так звали його по-місцевому, а справжнє прізвище його було Соколов. Він був, здавалося, переляканий і кілька секунд стояв мовчки. Потім, тяжко зідхнувши, він схвильовано сказав до мого батька:

— Прохоре, мій Гарасим уже не живе. Убив його Підвальний!

По цих словах він прихилився до стіни і тихо заплакав. А я злякано дивився на нього і не міг збагнути, як міг перестати жити Гарасим і як може плакати Савка Жук, фізично найсильніший мужчина на нашому хуторі.

Гарасим був його найстаршим сином і жив окремо від батька, в селі Арбузинка, за 15 верст від нас. Йому було років 28-30, він мав дружину і двох дочок; старшій з них було років вісім. Ми добре знали і його, і всю його родину, бо вони приїжджали в гості до старих Жуків.

Підвальний розстріляв Гарасима на вулиці в селі Арбузинка.

А потім «карательний отряд» розстріляв молодого сина Жекоби з Каміного Потоку і з ним ще двох (їх прізвищ я вже не пам'ятаю). Але вістка про вбивство Баздеря і його молодого сина-одинака Миколи принесла в нашу хату не тільки жах, а і розпач. Баздер був приятелем моему батькові. Він ходив по хаті і ламав руки. Мати гірко плакала. Сестра Оксиня вийшла в другу половину хати і заголосила.

Баздер, заможний селянин, жив у селі Сергіївка, за сімнадцять верст від нашого хутора. Підвальний з своїм загonom приїхали до його двору пізньої ночі. Батька та сина заарештували і повезли в містечко Братське, за верст дванадцять від Сергіївки. Але до містечка не довезли, а розстріляли в Глиняному проваллі, за верст дві від села. Їх знайшли там другого дня. На їх голих тілах були сліди побоїв; голови в обох були прострілені кількома кулями.

Оксиня ще довго плакала. Микола Баздер іноді бував у нас і проводив час з нею і старшим моїм братом Михайлом.

Мій батько і деякі наші хуторяни ходили в страху, кожного дня дожидаючи наскоку карального загону. Бо вони були або почували себе учасниками повстання проти большевиків у 1918 році.

*

Настав березень. Батько готувався до весняних польових робіт, барті Михайло та Полікарп допомагали йому. Я ходив услід за батьком і не зводив очей з його засмученого обличчя.

Одного туманного березневого вечора батько і старші брати поралися на подвір'ї; я трохи помагав їм. Понапували

худобу, дали їй їсти, позачиняли повітки та хліви і вже збиралися заходити до хати.

Враз наші собаки загавкали і побігли на город, зникши за скиртами сіна й соломи. До нас почав долітати глухий кінський тупіт. Супроводжений гавкотом собак, він ставав дедалі виразнішим. Тато затривожено поглянув на нас і тихо сказав:

— Хто б це міг їхати кіньми в подвір'я через город?

З вечірнього туману виринув вершник. Він мчав на нас...

— Хома, як ти мене налякав! — озвався до нього батько. — Я думав, що це отрядовці їдуть.

Хома Максютенко, селянин з сусіднього хутора, скочив з коня і, не вітаючись, промовив до батька:

— Прохоре, маю до тебе важливу справу.

За плечима у Хоми Максютенка висіла гвинтівка, а на поясі — револьвер і кілька гранат. На той час це було добре озброєння.

Хома залишив коня біля нас і відійшов з татом набік. Нам не було чути, про що вони розмовляли; але ми були певні, що йдеться про нове повстання проти большевиків.

Потім тато звелів на трьом іти до хати. Згодом прийшов і сам і наказав усій родині нікому ніде не говорити, що до нас приїздив Максютенко. Потім знову вийшов; вслід за ним подалася мати. Коли вона повернулась, обличчя її було дуже схвильоване. Ми полягали спати. Батько ще два рази заходив у темну хату і знову виходив на подвір'я...

Другого дня перед обідом до нашої хати почали заходити сусіди, поспішаючи розповісти новину: вчора Хома Максютенко з трьома своїми синами та двома робітниками розбив загін Підвального. Між отрядовцями є убиті і поранені. Але Хому все ж убито, а його сини попали в полон. Сусіди і батько, всі хвалили Хому за його подвиг.

Почувши, що Хома Максютенко загинув, я, збуджений, побіг на подвір'я до братів, які поралися коло худоби, і розповів їм про смерть сміливця. Але мої слова ані трохи не схвилювали братів. Михайло пильно подивився на мене і стиха сказав:

— Неправда, Максютенко сидить у нас в коморі на горіщі. Сини його в полон не попали. А що вони вчора розбили карательний отряд у себе на подвір'ї, це правда.

Потім Михайло суворо наказав мені нікому не говорити про почуте і навіть заборонив мені виходити з дому.

Хома Максютенко жив від нас за п'ять верств на північний схід, на хуторі між селом Миколаївка і поміщиком Тонгавором. Його подвір'я обсажене тополями, з добрими будівлями, стояло серед степу, а поруч нього було ще тільки одно подвір'я — його молодшого брата Івана. Хутір так і звався — Максютенків. Ще три брати Хоми, Корній, Семен та Тиміш, жили на хуторі Шкурлатів, також за верств п'ять від нас, але на захід. Вони теж були заможні люди і теж свідомі українці. Я часто чув від батьків, що всі Максютенки — добрі люди і добрі господарі.

Я знав усю родину Хоми Максютенка. Найстарший його син, Степан, був уже жонатий. Як і батько, він був росту нижчого, ніж середній. Другий син, Мусій, ще не одружений, мав тоді двадцять три роки. Був міцної будови, і мої батьки говорили, що він пішов у матір. Третій син, Микола, гарний і стрункий юнак років вісімнадцяти, вчився у Вознесенській гімназії. В той неспокійний час він був не в місті, а коло батьків.

Цілий день я ходив по подвір'ю і крадькома поглядав на нашу комору. Мені так хотілося побачити того, хто моїй хлоп'ячій уяві здавався найбільшим вояком у світі. Але чому він, весь обвішаний зброєю, сидить, весь час на темному горищі?

Ввечорі у нас знову зішлись сусіди. Вони знали вже точніше про все, що сталося на подвір'ї Хоми Максютенка. А розповідали вони так: вчора над вечір большевики під'їхали до двору Максютенка і почали стукати у ворота, щоб їм відчинили; але ніхто не озивався. «Отрядовці» відчинили ворота силою і заїхали на подвір'я. Ще не встигли всі злізти з коней, як по них почали стріляти з вікон та горища. Крім того, з горища полетіли на них гранати. «Отрядовці» розбіглися («як руді миші» — говорили сусіди), лишивши на подвір'ї вбитих і поранених коней. Були поранені і серед «отрядовців»; вони втекли з усіма іншими. Але вночі приїхала на Максютенкове подвір'я більша кількість «отрядовців». Нікого вони не знайшли, бо всі втекли здому заздалегідь. Тепер каральний загін роз'їжджає по родичах Максютенка і шукає членів відважної родини.

Сусіди розійшлися, ми полягали спати. Збуджений, я довго не міг заснути і чув, що не сплять і батьки.

★

Десять за тиждень розійшлася чутка, що каральному загоні пощастило ввійти дружину Хоми Максютенка і що

вона сидить у Вознесенській Чека. Мама плакала, а батько пішов у комору, зачинив за собою двері і довго не виходив.

Минув ще тиждень, і Чека розліпила по селах і хуторах відозву, в якій говорилося, що вона готова звільнити Максютенкову жінку — під умовою, якщо в заміну прийде до Чека Хома або котрийсь із двох старших його синів.

Ця зловісна відозва з'явилася і в нашому хуторі; пригадую, що вона була наліплена на стіні хати Гната Кулика.

Того дня ввечері тата в хаті не було. Ми вже й спати полягали, але він не повертався. Десь пізно вночі я прокинувся. В другій кімнаті світилося. Крізь чималу щілину в дверях я побачив там батька, маму і Хому Максютенка. Обличчя нашого гостя було бліде і сумне. Я почав прислухатися до тихої розмови. Хома говорив, що має йти до Чека Мусій, бо Степан має родину, а Микола ще занадто молодий.

— Для матері Мусій, я певен, це зробить... Вона теж стріляла на тих бандитів через вікно, поруч мене, — додав Хома.

Потім Максютенко просив тата, щоб той кудись поїхав і розшукав якусь людину. Не все з їх розмови долітало до моїх вух. З дальшого її ходу я зрозумів, що Хома поїде від нас. Прощання було сердечне, батько цілувався з Хомою, як з рідним братом. Мою маму Максютенко довго тримав за руку і поцілував її в чоло. Мені вчувалося, що всі троє плачуть. Потім батько і Хома вийшли з хати. Незабаром тато повернувся, тяжко зідхнув і мовив до матері:

— Слава Богу, обійшлося все добре. Хома вже поїхав, і хай йому Бог допоможе! Треба лягати та відпочити, бо завтра і мені дорога.

Цілий другий день тата вдома не було. Повернувся вже ввечері, коли ми полягали. Був сумний і мовчазний.

Продовж двох тижнів батько кудись їздив, перебуваючи поза домом день або два. А потім перестав відлучатись і працював на полі разом з Михайлом і Полікарпом.

Одного разу мама подивилась мені в очі і спитала:

— Кузьма, чи ти теж так шануєш мене, як Мусій свою матір?

Мамині очі налилися слізми. Вона розплакалась, обняла мою голову. Її сльози падали мені на обличчя.

А, переплакавшись, мама розповіла мені, що кілька днів тому Мусій добровільно пішов у Вознесенське до Чека виручати свою матір.

Посидівши в задумі, мама сказала — не стільки до мене, скільки до себе самої:

— Може статися так, що Максютенчиху випустять, а Мусія розстріляють.

*

Минуло ще кілька днів, може, тиждень. Тривога стояла в обличчях тата і мами. Нервозний настрій передався і моїй сестрі, восьмирічній Ліді. Як тільки надворі починали гавкати собаки, вона перелякано кричала на всю хату: «Мамо, отрядовці їдуть!» — і блискавично ховалася в темному кутку під ліжку.

А потім якийсь чоловік (я й по сьогодні не знаю, хто це був) привіз жахливу вістку, що по приході Мусія до Чека його матір тієї ж ночі розстріляли в т. зв. «Мар'їних рощах» (це був фактично великий чагарник недалеко від Вознесенського, в напрямі до села Олександрівки; в ньому Чека звичайно розстрілювала свої жертви. А Мусія чекісти збивали у льосі, щоб він сказав, де його батько і обидва брати.

Ця вістка дуже прибила нашу родину. Батько ходив похмурий і задуманий, в очах матері часто з'являлися сльози. Кожного дня приходили до нас сусід Петро Медвинський з жінкою Одаркою і сином, юнаком Левком, і сумували разом з нашою родиною. Мати і тітка Одарка все плакали. Мабуть, передчували матері долю своїх дітей. Через 10 років вони опинилися в комуністичних концтаборах російської півночі, Сибіру та Казахстану, щоб тягнути там ляму каторжників, і декого з них спіткала там смерть...

Так пройшло тижнів три-чотири; наскільки пригадую, кінчався травень.

Ніч була дуже темна, падав дрібний дощ. Уже було недалеко до ранку, як у дворі загавкали пси, побудивши всіх нас. По їх гавканню можна було догадатися, що хтось підходить до хати. Почувся стукіт у вікно і чийсь чоловічий голос:

— Дядьку Прохоре, одчиніть, я Мусій Максютенко...

Тато пошепки наказав усім нам мовчати, а сам стояв побіч вікна.

— Дядьку Прохоре, вам же сповістили, що я маю до вас прийти. Одчиніть бо, я весь мокрий і стомлений.

Невідомий просився і просився до хати, але тато мовчав, і з ним мовчали і ми.

Ледве чутно дійшли до наших ушей останні слова нічного приходня:

— Я піду, дядьку Прохоре, у повітку та ляжу до коней в ясла.

Гавкання собак, віддаляючись, дало нам знати, що невідомий відійшов від вікна і, справді, подався до повітки...

Тато сказав, що це не був Мусіїв голос, отже відчиняти було небезпечно. Пізніше, ставши дорослим, я прийшов до думки, що батько не відчиняв також тому, що міг рахуватися з провокацією.

Ніхто з нас після цього, звичайно, вже не спав, а як тільки настав ранок, тато, Михайло і Полікарп пішли до повітки. Я поспішив за ними.

З ясел піднявся нам назустріч якийсь чоловік. Обличчя його, покрите заростом, мало сліди побоїв. Не встиг він наблизитися до дверей, коло яких ми стояли, як тато майже скрикнув:

— Мусій!

Відразу батько почав перепрошувати молодого Максютенка, що не пустив його вночі до хати. Не було нічого дивного в тому, що батько не впізнав його голосу після всього того, що цей пережив. Тут же, в повітці Мусій розповів, що вчора ввечері він утік з тюремної лікарні. Помогла йому в цьому одна молода жінка. Далі він розповів про тяжкі побої, що їх він зазнав від чекістів на допитах, а наприкінці сказав, що, віддавши себе в руки Чека, він не допоміг матері; навпаки, це тільки прискорило її розстріл. Коли Мусій говорив про матір, в його очах стояли сльози...

Тижнів три він пробув у нас. Сидів на горищі в коморі, де побував і його батько. Потім перейшов на наше поле і ховався в озимині, в невеликій, спеціально викопаній ямі. Харчі йому носив крадькома мій батько.

На широких Херсонських полях уже починали жовтіти хліба. В щедрому соняшному промінні вони здавалися позолоченими. Наближався час жнив, але селянам було не до них. Вони підіймали нове повстання проти влади ненавистних зайд з півночі.

Одного вечора на наше подвір'я заїхав верхи, на доброму коні Мусій Максютенко. За його плечима висіла зброя. Мого тата вдома вже не було: як учасник повстанського загону, він разом з Мусієвими дядьками вигонив із сіл большевицькі банди. Мусій тепло подякував матері за переховання та до-

помогу і йому, і його батькові. Попращався з усіма нами, скочив на коня і наостанку промовив:

— Їду заплатити бандитам за смерть матері!

Кінь вихором виніс Мусія з нашого двору, але ще довго доносились до нас удари копит об суху дорогу...

П. Міхрат

В ПАЗУРЯХ ОКУПАНТА

(Уривок із спогадів)

Готувався транспорт. Втретє вже фотографували, робили відтиски пальців, «Клавіші». Спершу сортували за ви́роками, опісля за статтю, знову за віком, а потім впустили всіх на невелике подвір'я і, без порядку відділюючи по 36, веліли стати в групи. Кожна група зокрема була попереджена, що в разі спроби утечі будуть стріляти. За кожного одного втікача буде десять розстріляно.

Широка незабудована рівнина, перетята залізничними рейками, на яких стоять порожні товарові вагони. «Чорні ворони» під'їжджають аж під вагони.

— Бистрей! Бистрей!» — наглять «хоронителі». Кожна група — один вагон. Довкола сторожа з вовкоподібними великими псами. Вечоріє...

«Прощай, дороге місто Князя Льва! Прощай, люба Галичино! Прощайте, рідні поля і стріхи! Прощай, кохана Геню! Прощайте, миленькі матусю й татку, любі брати і сестри! Прощайте всі знайомі! Прощай Україно!!...» Гіркі сльози разом з тяжкими думками закрутились в очах Петра.

Ешелон, що вміщав 1 200 в'язнів — самої «контрреволюції», рушив з місця.

«Тарнопіль, Підволочиське, Збруч, Волочиське, Богданівці» — щоразу повідомляє груповий, якому вдалося знайти маленьку щілину коло дверей. Раптом зупинка в чистому полі. Перевірка. А потім їдемо далі... Хвастів, Козятин...

Пронизливий свист паротяга раптом заглушує всіх, що з великою увагою сліdkували за кожним словом і рухом

групового. Сильний поштовх повалив з ніг всіх стоячих. Паротят засичав і зупинився. Постріл, другий, третій. Крик, метушня. «Напевно, хтось утікав», — майнуло в голові Петра. Знову тиша, тільки чути вартових.

— Повертаємо назад, — інформусе обсерватор, — перетягають по кілька вагонів на другі тори... Понесли когось в уніформі... Начальника ешелону, — додає Івась, якому пощастило теж одним оком заглянути на світ Божий. — Я пізнаю його по чоботях та ясній уніформі, перешитій з польського...

Як виявилось пізніше, це, дійсно, був начальник, але убитий не в'язнями, як припускали ті, що бачили, як його несли, але дверима вагону. Один з вагонів, звільнившись з підкладеного під колесо клинця, поштовхнув другого, в дверях якого стояв начальник ешелону. Двері від раптового поштовху зачинилися, розчавивши виставлену голову. Лише надвечір переформовано поїзд і перетягнуто до Бердичева, де й закінчилась наша подорож. Вже заходило сонце, коли прийшла черга вивантажувати вагон, де були Петро з Іваном. Під сильною охороною міліціонерів та поліцейських собак цю групу впроваджено до нової тюремної твердині колишнього монастиря.

*

Наступного дня вивели всіх прибулих на велике тюремне подвір'я, де почалось нове сортування. На щастя, Петрові довелося потрапити на перший поверх з іншими 43-ма в'язнями «десятирічниками», де разом був і його приятель Іван.

Тут, виявилось, було багато гірше, ніж у львівських в'язницях. Похмура камера з цементовою підлогою, маленькі віконця з «щитами» давали мало світла й повітря, харчі також були гірші. Гнилі оселедці та гнилувата «тулька» були щоденною поживою в'язнів. Весняний переднівок з кожним разом почав відбиватися на харчуванні людей. Через тиждень почали вже годувати цвілим вівсом. Одночасно суворішала і дисципліна, а наплив «цуваксів» підтверджував здогад новоприбулих, що наближається війна.

«Війна» — страшне слово, що заповідає злидні, смерть, кров, жертви, сиріт, калік. Проте, це осоружне жакливе слово «війна» для в'язнів було приемним, бажаним, словом багатообіцяючим, очікуваним.

Почалися знову безнастанні виклики, нічні візити на чолі з комендантом тюрми, який, мабуть, ще в лоні матері

мав своє призначення бути катом. Один погляд його очей убивав людину: садизм, звірячість, жадоба крові — були головними ознаками його характеру. Щоденні десятихвилинні прогулянки було замінено безглуздим сортуванням в'язнів.

Тим часом надходила щоразу гарячіша пора, як у природі, так і в політиці. Одного дня на смужці синюватого неба, що його в'язні побачили крізь вікно, помітили незнані досі тут літаки з чорними хрестами. «Маневри», — догадувались деякі в'язні. Другого дня почули сильний обстріл зенітної артилерії, що струснув мурами тюрми. Він був ніби першим сигналом наступаючих подій. У смужку вікна видно один з чорнохрестих літаків, як він, роблячи велике коло і пускаючи дим за собою, падав на землю. «Це вже не маневри, а щось інше», — запевняли військові фахівці.

— Війна! — покотилось блискавкою через товсті мури колишнього монастиря. Тихі шепоти, променисті погляди, повні надії, відродили виголоднілих, похнюплених в'язнів, зробивши їх жвавішими і життєрадіснішими. Камера ніби ожила духово.

— Кто пускает панику! Каму хочетца вайни!? — голосом хижої гієни, з пістолем в руках, питав начальник, як тятива витягнутого старосту камери.

— У нас ніхто, — боронився староста.

— Знаємо! Костецький, Слівінський, Папіж... Вихади!! — гостро сказав начальник. Через кілька хвилин почулися постріли з пістоля. «Готові!» — не витримавши сказав хтось пошепки. «Значить і тут стіни вухаті», — подумав Петро, лякаючись власної думки.

Субота. Незабутня субота погідного червневого дня. Вже рано-вранці чути якийсь несамопитий рух в коридорах, щось носять, стукають. Вже надходить полудень, але ще не було ані раннього «кибловання», ані сніданку, ані перевірки. Дверей також ще не відкривали, як це було вчора при обіді. Якийсь острах і нетерплячість огортала всіх.

Та ось вдирається до камери через щілини сморід нафти. Могильна тиша і страх ще панували в камері якусь хвилину і ніби поєднувались із спокоєм назовні. Довгі, як вічність, хвилини очікування невідомого порушив різкий, смердючий дим, що ще більше пробивався до камери. Він викликав спочатку сльози, а далі харкотиння, а потім злився в якусь страшну задуху. Мариво страшної смерті війнуло над в'язнями. Ще момент і шалений крик розпуки і жаху,

що вибухнув в усіх камерах поверхів, створив пекельну симфонію, що в сто разів була вразливішою за Дантове пекло.

— Рятуйтесь! — першим опритомнів і гукнув молодий енергійний учитель, суджений за приналежність до ОУН.

Десяток молодих, здорових чоловіків всією силою натиснули на малі, ковані залізом двері. Одностайні удари ніг та кулаків у двері були ніби ударами соломинок по брилі каменю. Друга група на чолі з муляром, обливаючись потом, поралась біля печі, що була в куті. Почастило вже пазурами видерти першу цеглину, за нею другу, третю... Сильний струм вогню осмалив декому обличчя й голови. Малий отвір до коридору був зроблений. За хвилину вчитель був вже по другім боці стіни.

— Копи! Пальта! Сюди! — закричав він голосом божевільного. Панічний крик, молитва, прокльони накази вчителя — все зливалось в страшний лемент, творячи якусь ніколи й ніде нечувану страшну музичну композицію. Палаючі товсті хідники коридору, напоєні нафтовою ропю і автомобільною маззю, скоро були погашені. Обсмалені постаті рятівників із скривавленими і попеченими руками вже заходились біля дверей і печей сусідніх камер, люди яких ще не встигли самі звільнитись. Тепер працювати було багато легше, бо не горіло під ногами і менше стало диму. Десятки людей завзято працювали, розбиваючи двері і стіни з допомогою грубих, дубових ніжок стола, шматків ґрат, уламками сходових поручнів.

Петро з Іваном теж не марнували часу — вони були правою рукою вчителя, — де він, там і вони. Проте, Петро не міг до кінця триматися пари з Іваном — права штанина, що зайнялася була від палаючого хідника, так опекла йому ногу, що не можна було нею рухати.

На щастя, великі залізні двері, що відгороджували кожний поверх, були незамкнені. Певно, той, що підпалював тюрму, не встиг або забув у поспіхові це зорбити. За якийсь час камери всіх поверхів були розбиті і вогонь погашений. Із слюзою радості обнімалися одні з другими: чоловік з жінкою, брат з братом, товариш з товаришем. Двотисячний натовп чоловіків, жінок, дівчат, які ще так недавно сиділи в камерах, скуті безнадійністю, тепер рухались по коридорах, ніби напоєні силою і вірою в майбутнє.

— Ми вільні! Боже, яка радість, яке щастя вийти знову на волю, вернутись до рідних, до своїх!... — чути було слова звідусіль...

*

Вже вечоріло. Хтось знайшов ключ від задніх вихідних дверей, що вели на в'язничне подвір'я. Великим натовпом поспішали до дверей, кожен хотів першим вирватися на волю, щоб якнайшвидше втікти подалі від цієї проклятої труни для живих ще людей. Невідоме завтрішнього дня ще більше прискішувало цей рух — кожен пхався до виходу. Перша лава тиснула на другу і виривалась геть, як збіжжя з прорваного мішка. Але нещастя ще чатувало на людей. Ледве перші десятки мордованого люду вирвалися з дверей, як сальви націлених на двері скорострілів сипнули вогнем і смертю з-під муру. Десятки людей, що однією ногою ступили вже на волю і дихнули свіжим повітрям, падали один на одного, стогнали, корчилились, обливались кров'ю. Страшне пекло в одну мить створилось біля дверей в'язниці. Задні ще по інерції тиснули на передніх, яким назустріч плювали смертю енкаведистські кулемети.

Тільки після великих зусиль і втрат, хвиля натовпу стрималась, хитнулась назад, зачинивши за собою браму. Озвірілі енкаведисти почали кидати гранати через вікна. Пекельний жах і зойки повторились знову, як і тоді коли душилися від диму й полум'я. Опам'ятавшись, люди були на порозі божевілья; рвали волосся на голові, кликали Бога на поміч, проклинали катів, сивіли від жаху й паніки. Лише опівночі уцухли вибухи гранат. Розвідка донесла, що на подвір'ї нікого вже немає, брами відчинені.

Присівши під стіною, Петро з Іваном радились, що робити далі: лишитись до ранку, чи вирушати тепер. «Рушаємо», — сказав Іван, після тривалого вагання. Та ледве вийшли на подвір'я, як страшні вибухи стрясли повітрям, стінами в'язниці і всією землею. «Німецькі бомби» — сказав хтось із в'язнів, що йшли слідом за Іваном та Петром. Вибухи тим часом повторювались і сліпучі блискавки здавалося освітлювали все місто. Пізніше з'ясувалось, що німецькі винищувачі скинули бомби на арсенал зброї, що мстився не дуже далеко від тюрми. Слідом за тим, загорівся на залізничній станції ешелон із зброєю. Сяйво від вибухів дозволяло бачити все, як удень. Поволі вибухи стали рідшими. Далі йти було небезпечно, і вони вирішили йти назад на подвір'я в'язниці. Незабаром почало світати. Денне світло прог-

нало нічний морок, і перед очима знов стала недавня страшна драма. Тут і там лежали трупи, стояли калюжі крові, валялись пальта, шапки, коци, де-не-де ще тліла підлога, пускаючи струмки їдкого диму.

Перехрестившись, два приятелі востаннє переступили поріг брами, ідучи назустріч майбутньому.

30. 9. 1948 року.

Г. Бажул

ГНАТ ХОТКЕВИЧ

Щоб писати спогади про таку багатогранну своєю діяльністю особу, якою був Гнат Мартинович Хоткевич, це треба було б написати не якусь солідну статтю, а цілу книгу.

Насамперед, як громадсько-політичний діяч дореволюційного часу Г. Хоткевич 1905 р. відіграв значну роль, очолюючи страйковий рух залізничників тодішнього «Півдня Росії», цебто України.

Ним було тоді оголошено Люботинську Республіку, і він же керував кількаденною збройною боротьбою робітників залізничних майстерень та депо, великого залізничного вузла станції Люботин біля м. Харкова.

Як і всі революційні виступи, так і цю боротьбу в 1905 році було придушено, тільки спеціально викликаними царським урядом козаками частинами з Дону.

Ще перед подіями 1905 року, одержавши в Харкові, вищу технічну освіту, Хоткевич дуже мало працював за своїм фахом як інженер паротяго-будівництва, бо змушений був часто міняти місце свого перебування, а після 1905 року виїхав за кордон.

З молодих літ віддавшись революційному зривові, що широко охопив в ті часи прогресивну частину інтелігенції, Хоткевич одночасно дуже любив музику, пісню, театральне мистецтво та мав нахил і всі дані, щоб бути добрим письменником.

В цих спогадах хочеться згадати лише одну сторінку діяльності Г. Хоткевича — як основоположника колективної (оркестрової) гри на бандурі.

Ще в 1902 році Г. Хоткевич після доповіді *, яку він прочитав на 12-му Археологічному з'їзді в Харкові, організував перед з'їздом виступ зібраних ним і підготовлених 14 осіб — 9 бандуристів, 3 скрипалів та 2-х лірників. Це були переважно сліпці рапсоди-кобзарі.

В 1903 році на 13-му археологічному з'їзді в Катеринославі він повторив цей виступ та добився від влади офіційного дозволу вживати бандури на відкриття концертів і в той спосіб витяг цей інструмент з закапелків кустарництва на арену дійсного мистецтва — на концертну сцену.

Цим своїм започаткуванням він привернув увагу суспільства до цього нашого національного інструменту й ним зацікавилися уже не тільки сліпці, а також і зрячі інтелігенти, які почали користуватись книжковим нотним репертуаром на відміну від раніш практикованої, словесної творчості та передавання один одному гри виключно на слух.

В 1907 році Хоткевич випустив у світ свій перший підручник гри на бандурі.

Найголовнішою заслугою Г. Хоткевича в кобзарському мистецтві є те, що він розробив і запровадив у життя зовсім новий, відмінний спосіб гри на бандурі.

Відомі до того, київсько-чернігівський чи полтавський способи він доповнив харківським, що набагато збагатило силу звучання та ставило цей інструмент в ряд інструментів інструменталових, а не тільки акомпануючих.

Крім того, він добився шляхом багаторічного експериментування удосконалення бандури хроматизмом, в той час, як інструмент настроєно діятонічно.

В додаток до всього ввів декілька типів інструментів відмінних як по тембру свого звуку, так і виглядом.

Написана й видрукувана його праця «Народні музичні інструменти на Україні» ставить автора в ряд великих знавців специфіки українських народніх інструментів, з широким діапазоном і обсягом щодо знання музичного мистецтва взагалі, народньої музики й пісні зокрема.

* Доповідь друковано українською мовою в «Літературно-науковім Віснику» за 1903 рік, а російською — в «Етнографическом обозрении».

Державне Видавництво України видало першу частину (теоретичну) підручника гри на бандурі Г. Хоткевича в 1928 році, а другу й третю частину видано в 1931 році.

Гнат Мартинович Хоткевич носився з думкою друку спеціального збірника для вжитку кобзарям з обробленими речами для бандури, але сувора советська дійсність унеможливила реалізацію цього задуму.

З літератури для бандури ним було написано ряд власних композицій на історичні та побутові теми, з яких на особливу згадку заслуговує «Байда», «Буря на Чорному морі», «Як там у небі», «У тієї Катерини хата на помості», «Невільничий ринок в Кафі».

З мелодекламацій «Рано спустились» та «Я знов один».

Крім бандури, де він був знавцем поза конкуренцією, Хоткевич мав свої обробки та аранжировки для хорів та фортепіано.

До всього того був диригентом мішаних хорів в дореволюційні часи.

Гнат Хоткевич, як виконавець на бандурі, був неперевершеним віртуозом. Не знаю, як скоро появиться ще хтось, хто міг би дорівнювати йому в цьому мистецтві. Можна лише напевно сказати, що по сьогоднішній день не було і немає йому рівного.

В його руках бандура плакала, сміялась, говорила, шелестіла і дзвеніла бойовим поривом. Коли ж до цього додати ще й повний, соковитий баритон, яким Г. Хоткевич володів досконало, то можна було, лише затаївши дихання, слухати, слухати й ще раз слухати.

Гнат Мартинович дуже любив бандуру, — він вклав у цей інструмент — всю свою душу.

Дарма, що весь час працював над удосконаленням її, він був проти того, аби бандура заміняла фортепіано, чим би, за його словами, стратила свою специфіку, своєрідну красу та оригінальність.

Він дуже беріг свою невеличку розміром бандуру, яка мала 4 баси та 20-ть приструнків. З цією бандурою він концертував за кордоном, на ній лишилось ще з тих часів дві струни басів, які він беріг, як зіницю ока. Крім того, він мав другу бандуру, яку йому зробив харківський майстер Горгуль, коряк цієї бандури був клеєний на зразок мандоліни, вона була з більшим набором струн, сильніша звуком, але Г. Хоткевич завжди віддавав перевагу своїй старій бандурі.

Останнім часом, уже почавши з 30-х років чи навіть раніше, Г. Хоткевич був під особливим наглядом. Як «неблагонадійному» елементові, тяжко було йому щось «пропхати» в друк. Його письменницька діяльність на кожному кроці гальмувалась, буржуазний націоналізм, ідеалізування сивої давнини та інші «великі гріхи» йому приписувались і стали на перешкоді нормальній праці обдарованої людини.

Всі ці обмеження та утиски тягли за собою матеріальні злидні, особливо після виключення з спілки письменників. Платня за викладання в Музичній Консерваторії, що була на Пушкінській вулиці в Харкові та в Харківському Музично-Драматичному Інституті по класі бандури не могла задоволити в достатній мірі утримання родини й тому Г. Хоткевич бідував, але ніколи про це не говорив.

Можна було лише дивуватися, аналізуючи побут його життя та його родини, з усіма тими «привілеями» щасливої країни соціалізму, які невідлучно, як тінь, переслідували цю родину останні роки перед його арештом, а також осиротілої родини після його арешту. Систематичне недоїдання, непалені кімнати в зимі, відсутність потрібного одягу та взуття, борги в податках, позички у своїх знайомих для потреб першої необхідності.

Одного разу довелось мені відвідати Гната Мартиновича після Різдвяних Свят і побачив таку різдвяну картину: в кутку його робочого кабінету стояла залізна піч, вся родина скупчилась в цій, лише одній опалюваній кімнаті, піч опалювалась сирим хмизом з гілля овочевого саду, їдкий дим в'їдався в очі, але Гнат Мартинович, сміючись, розповідав мені, як циган після Різдва, продавши кожуха, купив ятірину та, вистромивши пальця з ятірини, приказував до холодного вітру: — «дуй не дуй — не к Різдву йде, а к Великодню».

Принесена мною пляшка «спотикачу» була довгий час предметом розмови під час обіду. Гнат Мартинович говорив про того п'яного, який, спотикаючись, допитувався у перехожих, де, мовляв, та друга сторона вулиці. Коли йому вказували, що там, через вулицю, на протилежному хіднику, то здивовано відповідав: — там кажуть, що тут. Кому мовляв вірити?

Коли в 30-х роках в Харкові, як тодішній столиці України, назрівала потреба організації репрезентативної капелі бандуристів, то для тієї цілі було влаштовано перегляд всіх тогочасних кобзарських капелів та амсаблів, Цей перегляд відбувся в «Селянському Будинкові». На головного критика й

знавця кобзарського мистецтва було запрошено Г. Хоткевича. Хоткевич зупинив свою увагу й вибрав найкращу одиницю «Полтавську Капелю» в складі 12 осіб.

Після того нарком освіти запропонував Г. Хоткевичу, аби він, склавши відповідну умову з «Укрфілом» (Українська Державна філармонія), зайнявся з цією одиницею практично, зробивши з неї зразкову капелю.

Капеляни мали місце осідку в Полтаві, всі вони були з довголітньою практикою та добрими голосами, але все ж, коли «Укрфіл» взяв їх на повне утримання, то всі учасники були поділені на 3 категорії щодо оплати в 600, 450 та 300 крб. на м-ць. Праця їх відбувалась повних 6 робочих днів на тиждень в такий спосіб:

Один раз протягом тижня Хоткевич приїжджав з Харкова до Полтави (132 кілом.) та один раз серед тижня диригент капелі Володимир Андрійович Кабачок приїжджав до Харкова на консультацію з Хоткевичем.

Щойно після року часу такої впертої праці Хоткевич знайшов за можливе показати капелю перед музичними критиками та громадянством. Такий показовий концерт відбувся в Харкові в бібліотеці ім. Короленка. Заля, дарма що вступ був лише за особистими запрошеннями, була вщерть переповнена. В залі була вся «сметана» столиці. Бандуристи були одягнуті в звичайні, спеціально пошиті «Укрфілом» костюми, але доброго ґатунку. Сорочки ж були з українською вишивкою. Перед тим стояло питання про українські національні одяги, але організатори з «Укрфілу» побоюлися дати національну форму та одноразово прагнули наситити репертуар капелі соціалістичним змістом.

Весь концерт пройшов на дуже високому рівні, шедевром усього концерту був «Байда». Хоткевич лише на самому початку, в першій точці, був на підвищенні естради та, зробивши перший рух рукою, відійшов і сидів у першому ряді — капеля виконувала всю програму без диригента.

Після концерту для Хоткевича і капелян були словесні подяки, в пресі ж була лише невеличка замітка про цей концерт.

Далі почалось експлуатування капелі — треба було давати 18 концертів на місяць, будучи штатною одиницею Укрфілу.

Репертуар «просіяли» дуже уважно. Хоткевич після того не мав майже ніякого відношення до своїх виконавців. Характерно, що пізніше, навіть «Інтернаціонал», який Хоткевич

розробив для капелі, було заборонено до виконання, мабуть, і в цьому нашлись ідеологічну невитриманість.

Почавши з 1931 року, я не пригадую, щоб Хоткевич будь-де виступав з концертом. Його боялися запрошувати, щоб була щось не встругнув на концерті, а він — Хоткевич — мав не абияку вдачу, щоб самому напрошуватись.

Із своєї концертної подорожі за кордоном Хоткевич розповідав нам, учням, про один випадок в Швеції. «Заля з найбільш добірною аристократичною публікою, серед якої була також і королівська пара, чекала початку концерту. Моя настроєна бандура стояла в кутку розкішної гардероби. До початку лишилось 5-7 хвилин часу, але трапилась подія, завдяки якій концерт розпочався на 20 хвилин з запізненням.

Через необережність одного з присутніх з етажерки, яка стояла поруч бандури, упала невеличка статуетка й порвала біля 10 струн на бандурі. Характерним було те, що ніхто не залишив залі — всі терпляче чекали початку концерту. Це був один з моментів моєї сценічної діяльності, коли довелося трохи похвилюватись», — закінчив Гнат Хоткевич.

Пам'ятаю, як одного літнього дня, в неділю, 1932 р. ми, його учні, зібравшись поїхали на дачу до Гната Хоткевича, що була недалеко Харкова у виселку Високому. На схилі пологої гори, внизу якої була залізниця та гарні краєвиди, серед великого овочового саду стояв просторий, але старий дім, на 6-7 кімнат з великою густо затіненою хмелем верандою.

Застали Г. Мартиновича за столом в робочому кабінеті, за працею. Тут же стояло піаніно, на стіні висіла скрипка, його любима мала бандура, а друга, більша бандура, стояла в кутку кімнати. Одна стіна кімнати на всю свою ширину була заставлена багатоярусною етажеркою з книгами. В інших кімнатах було дуже мало речей, сама лише необхідна мебля. Кидалась в вічі велика кількість картин по стінах, деякі дуже старі невідомих малярів. В одній кімнаті, майже порожній, стояла велика скриня, в якій було повно до верху різних рукописів Г. Мартиновича.

Пообідали ми всі гуртом з родиною Г. Мартиновича дуже добре, бо, маючи на увазі «достатки» нашого батька, ми захопили з собою все потрібне для стола. Потім решту дня провели дуже всело в садку, сидячи та лежачи на траві. Треба зазначити, що Г. Хоткевич своєю вдачею був темпераментний, експансивний і, не зважаючи на свої роки та матеріальну нужду й убогість, він не губив гумору, веселости.

Він розказував нам чимало різних речей, не обминав і анекдотів, але уникав політичних тем, як видно, через обережність.

Червона Москва, за прийнятими нею звичаями, завжди використовує здобутки не тільки цілих поневолених націй, а також і окремих одиниць.

Одним з наочних прикладів можна взяти особу Хоткевича. Коли він ризикував життям в боротьбі проти царату, коли він був потрібний в галузі мистецтва чи деінде, то його використовували, хвалили, підносили. Коли ж він «виламався з отари», то в ньому одразу ж побачили велику націоналістичну небезпеку, прихованого ворога радянської влади та позбавили всіх елементарних прав і умов нормального фізичного існування. Творів його не друкували, із спілки письменників виключили, ніяких побічних заробітків він не міг мати через стан його здоров'я (хвора нога) та свій похилий вік, і тому, вже з 1932 року починаючи, він вів напівголодне існування, збуваючи різні домашні речі для придбання харчів для родини.

Найбільшого кульмінаційного пункту досягло це бідкування в 1933 р., коли він з родиною був позбавлений навіть хлібних карток, як особа, що не затrudнена на державній праці. Не допоміг йому (бо боявся за себе) навіть сам Всеукраїнський Староста Г. Петровський, до якого Хоткевич звертався, як до свого колишнього товариша по революційній співпраці.

Г. Хоткевич, не зважаючи на всі утиски й цькування, на всі злидні матеріального характеру, не кидав свого пера. Він безмежно любив Україну, український нарід, особливо уболівав за українським селом, як основою нації.

Будучи батьком 2-х дітей (друге одруження) він також дуже любив свою родину та піклувався в міру своїх можливостей, аби його діти дістали освіту, виховував їх додатково поза школою в християнському та суто національному дусі.

Не пригадую точно (я був в цей час сам також на засланні), як в кінці 1936 року в глуху ніч «чорний ворон» вивіз Хоткевича з виселку Високого до Харкова. Ніяких побачень, передач і прав на листування чи інших «привілеїв» він не мав і ніяких повідомлень про його долю родина не одержала, не зважаючи на використання всіх зв'язків.

Щойно по 2-ох роках його відсутности, неофіційним шляхом стало відомо, що запроторили Г. Мартиновича аж до Архангельська біля Білого Моря на півночі. Інкримінува-

лося йому, як і багатьом іншим, 54 ст. Жарного Кодексу УСРР з низкою підпунктів, а все те було прикрите ярликом «запеклого, буржуазного націоналіста-ворога народу».

Посмертна реабілітація, мало що допомогла людині, яка так багато зробила для своєї нації, вона лише зайвий раз показує і доказує підступність і холодну жорстокість нашого відвічного ворога-Москви.

Дмитро Чуб

ЧОГО ПЛАКАВ СОСЮРА?

(Уривок із спогадів «Підсоветська літературна дійсність 20-30 років»)

До залі книгозбірні ім. В. Короленка, що містилась на провулку його ж імені, я прийшов із деяким запізненням. Літературний вечір уже розпочався, і всі місця були зайняті. Протовпившись серед публіки, що стояла в проході, я став під стіною. Вступного слова, що його зробив якийсь критик про творчість учасників вечора, я теж не застав — на сцені саме стояв поет Володимир Сосюра. Вище середнього зросту, кремезнуватий, чорнявий, довгасте обличчя, міцний прямий ніс, пасма волосся спадали трохи на чоло. Очі всієї публіки були на ньому, коли він почав деклямувати свої поезії:

Пам'ятаю вишні доспівали,
Наливались сонцем у саду,
На прощання ти мені сказала:
— Де б не був, а я тебе знайду...

Він читав якось одноманітно, як кажуть, плаксивим тоном, але глибока ліричність його віршів, проста, але красиво сказана думка, торкала серце як слухача, так і читача:

І тепер знов вишні доспівують
У саду від сонця і тепла.
Як і завжди, я тебе шукаю,
Та мене ти й досі не знайшла.

Бурхливі хвилі оплесків здіймалися після кожного продеклямованого вірша. І, справді, Сосюра тоді був найулюбле-

нішим поетом в Україні, особливо серед молоді. Не даром за статистикою Бібліотечного колектору, в 1928 році В. Сосюра належав до авторів, яких найбільше читали по книгозбірнях. Крім Сосюри, до цієї щасливої трійки ще входив Володимир Винниченко та Остап Вишня.

З того часу я іноді бачив Сосюру у різних редакціях та видавництвах.

Якось познайомившись, я звернув увагу на те, що він був надзвичайно товариський, щирий і відвертий, ніби він був уже давно знайомий. Навесні 1930-го року я зустрів його випадково після праці біля ДВУ (Державне Видавництво, України).

— Може, до кіно підемо? — запитав я, привітавшись.

— Пішов би, та грошей немає, — відповів, посміхаючись, Сосюра.

— Та на це не багато треба, — кажу я, — не турбуйтеся, — і за кілька хвилин ми вже були в фойє кінотеатру на Сумській вулиці. Чекаючи закінчення попереднього сеансу, ми розмовляли про нові видання, про недавні літературні вечори. При тій нагоді я розпитував його, над чим він працює, коли почав писати вірші тощо. Він тоді працював саме над поемою «Мазепа». Дійсно, за кілька місяців уривок з його поеми був надрукований у «Літературному Ярмарку».

Коли Сосюра розповідав про початки своєї творчості, то справа торкнулася його перебування в арміях.

— А ви знаєте, — я ж і в Петлюри був, — сказав він з почуттям молодечого задоволення, ніби він побув на Січі.

— Я про це знаю, — кажу я.

— А звідки ви знаєте?

— Та ви ж писали, що пішли до Петлюри, бо у вас штанів не було...

Поет трохи схилив голову, спохмурнів, ніби йому зробилося соромно за нещирість, раптом виявлену у його творі. Щоб не робити павзи, я продовжував: — А також я читав ваші спогади у «Червоному шляху» за 1925 рік.

Цей деталь його, видно, зацікавив, він аж здивувався, що я й те читав, а я додав, що у 1928 році під час тижня української книжки я накупив багато старих видань, зокрема журналів, в яких познаходив чимало цікавого, навіть такого, що його тепер уже б не друкували. Тоді я прочитав і його спогади про перебування в арміях.

Зайшовши до залі кінотеатру, ми й далі більше розмовляли, ніж дивились на фільм.

Я тоді ще не мав жодної друкованої книжки, лише почав друкуватися по газетах та журналах, а Сосюра написав і видав уже низку книжок, а останнім часом вийшли з друку «Вибрані твори» в трьох чи чотирьох томах. Багато віршів Сосюри я знав напам'ять. Так, як в Олеса, в поезіях Сосюри, написаних без тиску влади, є своя краса. Мати від нього на пам'ятку книжку з його підписом — було моєю давньою мрією. Користуючись нагодою, я попросив подарувати мені якунебудь книжку.

— З дорогою душею, — сказав він, — але повірте, що майже всі 25 примірників кожної книжки я пороздаровував відразу по виході, а щоб купити, то у мене завжди бракує грошей...

— Та я сам можу купити, — похопився я, — ви тільки підпишіть. І вже, прощаючись, ми умовились, що зустрінемося наступного дня по праці в ДВУ. В умовлений час В. Сосюра зробив теплі підписи на двох томах його поезій, які я приніс із собою.

Після того я бачив Сосюру не раз, але ніколи не доводилося поговорити. А тим часом над Україною скупчувалися все більші хмари московського свавілля. Наступ на український культурний фронт ішов разом з наступом на українське село в формі колективізації, розкуркулювання й явного грабунку.

На видавничій ділянці цей крутий поворот збігався також з процесом СВУ. Почали дужче чіплятися до ідеології видаваних творів, різкішав поділ між письменниками на пролетарських і попутників. Вчорашнього всіма любленого Остапа Вишню починають цькувати, обляпувати болотом. В 1930-му році до ДВУ критик О. Полторацький навіть подає рукопис під глумливою назвою «Що таке Остап Вишня», де йому закидається націоналізм, міщанство, порнографію. Спершу цей рукопис потрапив до сектору масової літератури, де редактором працював комуніст Портнов, жид за національністю, з русотяпським духом. Тим часом в ДВУ почалась реорганізація, і рукопис за тематикою перейшов до сектору художньої літератури, куди редактором був призначений Михайло Яловий (Юліян Шпол), дуже поміркована й симпатична людина. Скоро пасквіль О. Полторацького був відхилений.

Іншою подією тих часів була конфіскація альманаха «Авангард», що його упорядкував Валер'ян Поліщук. Це видання було відразу гостро скритиковане й заборонене.

Головним об'єктом нападів були афоризми Поліщука. Запам'ятався один з них. Він звучав так: «У кінчиках твоїх пальчиків більше мудрости, як у самого Леніна». Кілька років пізніше за такий афоризм заарештували б відразу, але в 1930-му році ще обмежились критикою та конфіскацією. Поруч Поліщука дуже ганьбили і художника Єрмілова, що вмістив малюнок, який зображував ліжко, а під ним був підпис «Варстат». Це розглядалося як брудну порнографію. Але НКВД їм цього не простило — в пізніших роках їх теж було заарештовано, як і багатьох інших.

Та, мабуть, найсміливішим і найдошкульнішим виступом проти советської влади була поява книжки І. Багрянного «Аве Марія», яку відразу було skonфісковано. Вона була маленького формату, на газетному папері і видана коштом автора, а надрукували її за одну ніч в Охтирці підмогоричені друкарі тиражем 1 200 примірників. Але вже досить відкрити цю книжечку, як в перших рядках передмови, яку додав автор, стояло гостре обвинувачення проти советської дійсності. Ось кілька рядків: «Друже мій любий! Прошу — не називай мене поетом, бо це мене жорстоко ображає. Не іменуй поетом, друже мій, бо поети нині — це категорія злочинців, до якої я не належав і не хочу належати. Не іменуй же мене поетом, бо слово поет скорочено стало визначати: хамелеон, проститутка, спекулянт, авантюрник, ледар...» Таку характеристику дав Багрянний всім тим псевдопоетам, що писали брехні, вихваляючи своєюську дійсність. В 1932-му році, після гострої статті Правдюка в журналі «Критика», автора «Аве Марія» теж було заарештовано й вислано.

Такі арешти окремих письменників та конфіскації деяких творів траплялися рідше до осені 1931-го року, коли з'явився в пресі відомий зловісний лист Сталіна до журналу «Пролетарская революція». Це стало гаслом до широкого наступу на український культурний фронт, до перегляду ідеологічних позицій, а разом і до перегляду всього, що на той час було в друкарнях, готувалося до друку і того, що було вже в продажу,

Тоді сотні книг було повернуто з друкарень до видавництва на поновний перегляд і багато з них уже не побачило світу.

Під час цього погрому потрапила під вогонь і збірка Володимира Сосюри, що звалась «Серце». Вона була, здається, формату вісімки і мала біля 70-80 сторінок. Вийшли

ці поезії у В-ві «ЛіМ» (Література і Мистецтво, наприкінці 1931 чи на початку 1932-го року). Для В-ва це видання принесло чимало клопоту, а для автора було великим ударом. Книгу відразу заборонили, повертаючи всі примірники назад з крамниць до бази Укркнигоцентру. А щоб зробити належні висновки, то партійні організації письменників і В-ва скликали спільні відкриті збори, куди запрошувалось і безпартійних письменників та співробітників «ЛіМ»-у. Збори відбувалися у приміщенні В-ва.

Десь перед сьомою годиною почали сходитися. На лавку, що стояла під стіною, сів Сосюра, далі Наталя Забіла і т. д. Іван Микитенко, прийшовши, привітався за руку з Забілою та іншими, але Сосюру обминув. Крім згаданих, на збори прийшли: Іван Кириленко, О. Копиленко, М. Ірчан, Володимир Зорін, секретар партосередку В-ва Петро Кривенко, що іноді був і політредактором, С. Пилипенко та інші. Збори відкрив Іван Кириленко, заявивши, що тепер, після листа Сталіна, ми мусимо ще більше піднести ідеологічну пильність, бути ще більш непримиренними до чужих ідеологій, приділити ще більше уваги спрямованості наших творів. Далі він сказав, що сьогодні ми стоїмо перед фактом прикрих помилок, що потребують розгляду і відповідних висновків. Мова йде про збірку поезій В. Сосюри «Серце», що тількищо вийшла з друку — і він підняв і показав цю книжку присутнім, що сиділи чотирикутником попід стінами. Всі дивилися на книжку з білою обкладинкою, на якій червоним кольором стояла назва. Закінчуючи, Кириленко зазначив, що за такі провини, які зробив Сосюра, за теперішніх умов відбирається навіть партквиток.

За тим головуючий коментував низку цитат. У окремому вірші там Сосюра тонко висміяв «ортодоксального» критика Володимира Коряка, що стояв тоді на партійних позиціях і вважався непомильним. Справжнє прізвище Коряка було Блунштейн. Він був жилом з походження, ще давно до революції мав власну букіністичну крамничку і, як запевняли ті, на кого він нападав у своїх критичних статтях, що колись він видав невеличку книжку протикомуністичного змісту. Її ніби мав О. Копиленко. Далі Сосюрі закидали дрібнобуржуазний підхід у окремих поезіях та відсутність партійности в поглядах, що виявилась особливо в рядках: «Хто казав, що не можна любити те дівча, що не знало журби». Одночасно закидали йому й націоналізм.

Всі обвинувачення були, як бачимо, дрібні і не варті тої

колотнечі, але партійні промовці, між якими, певно, після дзвінків і наказів з ЦК КП(б)У, були вже розподілені ролі, галасували, що Сосюра, мовляв, втратив клясову чуйність до ворогів, став рупором націоналізму.

Володимир Сосюра був досить схвилюваний, коли йому дали слово для оборони та пояснень з приводу зроблених помилок. Він встав з якимсь циганським блиском в очах, на яких уже бриніли сльози. Він сказав, що перед друком книжку прочитали і підписали до друку і редактор сектору, і головний редактор, і політредактор, але ніхто з них не зробив йому ніяких закидів, а тепер обвинувачують тільки його самого. Він казав, що тоді, виходить, були інші принципи, а тепер за ці півроку зміст застарів, а також відбулися зміни в підході до оцінки матеріялу, то чи він може передбачати ті зміни і відповідати.

Проти виступив Микитенко, кажучи, що Сосюра вже не перший раз виходить за рамки партійної дисципліни, що він уже не один раз мав зауваження й догани по партійній лінії за грубі помилки, але з того не зробив належних висновків і т. д.

Микитенко умів красиво говорити як фаховий промовець, проте серед письменників він мав багато ворогів. Його не любили за його вислужництво перед владою. Він більшість своїх творів писав на партійне замовлення. Членські внески до Спілки Письменників сплачував з розрахунку трьох тисяч карбованців гонорару на місяць.

Колишня приятелька Сосюри Наталя Забіла теж сказала кілька слів на оборону, але їй небезпечно було дуже боронити, бо вона сама походила з родини багатого пана Забелло з-під Харкова, а соцпоходження в таких випадках партійний осередок не забуває.

Хтось із партійців знову обвинувачує, що Сосюра і в недавніх виданих творах вдається до натуралістичних картин, що межують з порнографією, і він наводить цитату:

Як це сталось, далека, що я

Своє щастя розбив, як дитина,

Ти сказала: Бери, я твоя,

Я ж, дурний, тільки гладив коліна...

— Хіба це поезія? — запитує критик.

— Коли б то не поезія, то ти б не запам'ятав! — кидає йому у відповідь один з молодих поетів, що сидів біля шафи з рукописами. — Таких зразків і ще кращих можеш досить знайти у відомих клясиків світової літератури.

Але критик не здається, попросивши головуючого, щоб йому не перебивали, він знову наводить строфу трохи гіршого змісту: — А це теж поезія? — запитує:

Ночі йшли похоронні, як дзвони,

Дні йшли, як ножі, як вогні...

Раз найшов я твої панталони...

Останнього рядка цієї строфи цютливому критикові не дали договорити до кінця. Кілька голосів з обуренням звернулися до головуючого, щоб із серйозної справи не робили балагану, як це пробує зробити товариш, наводячи випадкові рядки, великої давности, що не мають відношення до справи.

Ніби дочекавши слушного моменту, щоб розгромити всіх напасників, на оборону Сосюри ґрунтовно виступив Володимир Зорін. Високий, огрядний, плечистий, з буйною темною шевелюрою, циган з походження, батьки якого ще не так давно мандрували з циганським табором, автор повісти з циганського життя, що звалась «Ром», він був приятелем Сосюри, а тимчасово працював у В-ві редактором і добре володів українською мовою. Найперше він закинув партійній організації письменників, що вона зовсім не провадила виховної роботи серед своїх членів, що в ній творяться якісь воюючі групки, що осередок не цікавився, в яких умовах живе письменник. Так і з Сосюрою — на нього гостро нападають, але йому ніколи ніхто не спробував допомогти позбутися тих помилок. Тому й підхід до помилок, зроблених у книжці мусить бути інший: за них мусить відповідати також частково партійний осередок, а також всі ті, що читали й ухвалювали його книжку, бо на те вони тут працюють.

Далі Зорін зупинився на тому критикові, що наводив цитати. Критик з кількох томів Сосюри надряпав кілька невеликих рядків, але забув про тисячі прекрасних поетичних поезій В. Сосюри, якими гордиться наша література. Крім цього Зорін сказав, що він міг би навести з творчости російських поетів багато гірші рядки дійсної порнографії, але й за них там так гостро ніхто не критикує.

Відчувалося, що Зорін дуже поспував приготовані рішення осередку у справі Сосюри. Підбадьорений вдалим виступом Зоріна, слово знову забрав Сосюра. Ілюструючи слова Зоріна, Сосюра пригадав низку нетактовностей у ставленні до нього з боку окремих членів партії. Сосюра знав, що сьогодні тут вирішується його доля; або він втримається на своєму становищі, або покладе свій партквиток, а незабаром

опиниться на конвеєрах НКВД, а всі його твори будуть відразу вилучені. Із тону головуючого та членів партосередку поет відчуває, що вони мають готове рішення викинути його з партії, найпевніше, що то рішення Обкому чи ЦК партії, і він шукає порятунку. В його голосі чути напругу й хвилювання:

— Товариш Зорін, дуже добре підкреслив, яка атмосфера панує в осередку і в ставленні до мене. Ви сьогодні були свідками, як прийшов Іван Кіндратович, — говорить тремтливим голосом Сосюра, і слюзи котяться у нього по лиці, — він привітався за руку з усіма, що сиділи поруч мене, а мені руки не подав, ніби я який злочинець, а він же член бюро осередку, недавно й сам був секретарем. Чи можна після цього чекати від них допомоги чи дружньої поради?

Коли Сосюра закінчив, настала тривала павза. Ніхто вже не забирав слова, і головуючий ставить на голосування пропозицію президії виключити Сосюру з партії, але Зорін вносить свою пропозицію — записати лише догану. Здавалося, що перша пропозиція могла б цілком провалитися, але голосування показало, що рівно половина членів партії за першу пропозицію, а друга половина за другу. Це здивувало всіх, але й заінтригувало: що ж буде?

Зрозуміло що за виключення голосувало з обов'язку все бюро осередку та різні перестраховщики що боялися за свою власну шкуру. Тоді головуючий пропонує проголосувати ще раз, може, хто змінить своє рішення, враховуючи, що перша пропозиція — це пропозиція президії зборів, отже й осередку. Але й поновне голосування не дало змін. Тоді збори ухвалюють передати справу на вирішення Контрольної комісії Обкому чи ЦК партії. Лише за кілька тижнів стало відомо, що КК записало Сосюрі догану.

Подібні моральні катування письменників, а часом і редакторів були частим явищем в ті, а ще більше в пізніші часи, але багато з них відбувалося на закритих партійних зборах, і письменницький загальний цього не знав. Як ці цькування відбивалися на нервах і загалом на здоров'ї Сосюри, ми бачили з того, що протягом кількох років Сосюра аж тричі перебував у будинку для божевільних.

З МОЇХ СПОГАДІВ ПРО ПОЕТА ДМИТРА ЗАГУЛА

Село Іспас, де я народився, і село Миліїв, де народився Дмитро Загул, є сусідніми селами Вижницького (тоді) повіту на Буковині. Але ми не знали один одного, бо не було нагоди здібатися. Така нагода прийшла аж у 1903 році, коли ми, тринадцятилітні хлопці, одного понеділка, о четвертій годині вдосвіта, на початку вересня чи наприкінці серпня, поїхали разом до Чернівців складати іспити до першої класи гімназії. Перед цим ми обидва закінчили шестикласові народні школи з дуже добрим успіхом. Тож, як добрі учні, ми могли ще два роки тому, закінчивши чотири народні класи, перейти до гімназії, але ми обидва були з дуже бідних домів і не мали грошей на найпотрібніші видатки, як на доїзд поїздом до Чернівців і на оплату (вісім корон австрійських) вступного за іспит.

Він був сином бідної вдови Єфтіми Загул, а я — син бідного й хворого кушніра-полатайка Коця (Миколи) Винницького, що зараз же в першій половині лютого 1904 р. помер, маючи всього близько 59 літ. Але, на наше щастя, трапилися (хоч трохи пізно) добрі люди, що нами заопікувалися: мною — мій шкільний директор народної школи в Іспасі Антін Синюк, а в нього — його директор народної школи в Миліїві — Василь Завадюк. Мій Антін Синюк попросив нашого іспаського громадського писаря Едуарда Грубера заплатити за мене в Чернівцях таксу за вступний іспит до гімназії, а мене сповістив у неділю рано бути на вечір в Миліїві у пана директора Василя Завадюка, щоб вдосвіта їхати з ним до Чернівців. Я на швидку руку пішов до нашого пароха отця О. Константина Яворського по метрику народження, а маму попросив злагодити все на дорогу — одяжину, білля, постіль, бо кажу мамі: «Йду до Чернівців до гімназії». Мама ні словом не оперлася, тільки запакувала те все в простирало, взяла на плечі і попровадила мене увечорі аж до Милієва, яких 4 кілометрів до пана директора Василя Завадюка. В передпокою мама моя поставила клунок, попрощалася зі мною й пішла додому, а я сів на лаву й чекав, що то буде. Аж входить директор Василь Завадюк, глипнув на мене й тільки головою покрутив, що ще й мене звалили йому на

голову, бо грошей я не мав на дорогу, а він мусів платити. Так, сидючи на лаві, я перебув аж до світанку. Коли чуо йдуть з ліхтарем малий Дмитро Загул з своєю мамою. Так ми обидва поїхали в понеділок удосвіта з нашим директором Василем Завадюком до Чернівців. Завезли нас до української хлоп'ячої бурси, що тоді приміщувалась на партері українського народнього дому, а пізніше в новобудованій одноповерховій хлоп'ячій бурсі імени буковинського поета Юрія Федьковича. Зараз другого дня вранці Дмитра повів його опікун В. Завадюк до гімназії на іспит, а я пішов шукати Едуарда Грубера десь до готелю, щоб він вплатив за мене належне за вступний іспит. Та того дня я його не знайшов і мені було гірко до плачу, коли бачу, а Дмитро Загул над вечір вже склав іспити, вже записаний до бурси, вже має своє ліжко, а я в коридорі тиняюся, на якимсь сіннику ночую й не певний, що зо мною буде. Аж другої днини, і то пополудні, приходить, не сам Грубер, а його швагер Влад, по мене йти до гімназії. А тут ще від учора прилучився до мене мій краян з мого села, старший за мене, Микола Туркевич, круглий сирота, що пішки прийшов з Іспаса до Чернівців 80 кілом., щоб тільки змилосердився хто над ним і вплатив за нього за вступний іспит до гімназії. Коло гімназії застаємо пана Едуарда Грубера, котрий вилив свою злість на Миколу Туркевича й вигнав його геть, ніби він мене розволочив по місті й запізнив до іспиту. То вже був останній день іспитів. Той з плачем повернувся додому, а мене директор гімназії, Корнел Козак, з тяжкою бідою допустив до іспитів.

Приходжу до класи, але тут вже все покінчено, діти чекають висліду, а мене обступили професори гімназії й питають, де я досі був, а потім кличуть до таблиці рахунки писати. Рахунки мені допомогли, і я за яких чверть години склав іспити. Мій писар Е. Грубер на radoщах повів мене зараз до бурси і записав. І я вже був такий радий, що став нарівні з Дмитром Загулом.

Коли прийшли перші вакації, раптом дістаю від управи бурси рахунок — заплатити за цілий шкільний рік по вісім корон місячно. Я склав, як міг, розпачливе прохання до управи про те, що ми не маємо звідки заплатити цю суму. В той час прийшов до нас Дмитро Загул, і я даю йому це прохання, щоб він мені дещо поправив. А він узяв моє прохання і переробив його на гумористичну поезію, з якої пам'ятаю тільки таке закінчення: «Я ні мужик, ані пан, остаюсь

Винницький Іван...» Отже, як бачимо, Дмитро Загул уже з першої кляси гімназії почав вправлятися у віршуванні. Іноді він, бувало, приходив до нас і цілими днями, перебував не так у мене, як у мого дядька дяка Андроника Винницького, де сходилися багато хлопців і дівчат. Там співа-ли й галасували ми, як діти-підроски. Дмитро Загул радий був бавитися з нами й умів нас забавляти. Візьме, бувало, дядькову скрипку і бринькає на струнах, немов лірник на кобзі, й приспівує гумористичні пісні, складені ним на зразок дум. Так про нашу бурсу імени Юрія Федьковича, бувало, починає: «Ой, там за містом на толоці стоїть велика палата на двері й вікна багата...», а далі продовжує, як бурсаки, немов козаки, в неволі голодують, свою долю проклинають: «Ой, ти, Купчанку (директор бруси), щобиш не дочекав до ранку» і т. д. А ми сміємося, аж за боки беремося, а мій дядько й собі сміється разом з нами. Дмитро Загул був дотепним і жартівливим. Це були золоті, хоч і голодні, роки нашої молодости.

Та найкращі спомини про Дмитра Загула лишилися з четвертої кляси гімназії. Тоді бо зібралось нас цілий гурток хлопців і дівчат і створили ми аматорський гурток. Він, цей гурток, поставив дві п'єси: «Сватання на Гончарівці» і «Мартин Боруля». Пригадую, що в першій п'єсі я грав роллю москаля-чарівника, а Дмитро Загул — Стецька. Ставили ми цю виставу і в брусі в Чернівцях, і в Вижниці, і в Веренчанці. Тоді склав Дмитро Загул довгу-довгу поему про наш театральний гурток, назвавши її «Аматори». В цій гумористичній поемі він схарактеризував в смішний спосіб всіх нас, «артистів», особливо «Залюблену пару» — Фебця Савицького (Февронія) і Параску Басараб, нашу дійсну «красуню». До речі, цю красуню в 1918 році довелося мені поховати в її ріднім селі Лемківці під Чернівцями, де я мав першу свою парафію. Померла вона, захорівши на сухоти.

Спарував був Дмитро Загул в цих «Аматорах» і мене з поважною і тихою Лесею Михальчук з Шипинців, подавши відповідну комічну характеристику нам обом. Так само в жартівливій формі змалював він і інших учасників, зокрема Касіяна Квасницького, що тепер працює священником в Канаді під зверхністю ВПр. Архiepіскопа Михаїла. До речі, цей отець мав цю поему «Аматори» в рукописі. Чи врятувалася вона, чи збереглася й дотепер?

Решта персонажів поеми — це були — Лукаш (наш директор і господар театру), і сам автор Дмитро Загул. Цей

твір, коли б він зберігся, мав би сьогодні для нас, постарілих вже членів нашого колишнього театрального гуртка, більшу вартість, ніж фотографії з того часу, бо він змалював би нам живу картину нашого тодішнього молодечого гімназійного життя. Сам Дмитро Загул був дуже цікавою і комічною фігурою на сцені в ролі Стецька. Він і так не був обдарований природою щодо зовнішнього вигляду: трохи м'якої кости, ноги трохи повигиналися на боки; ніс приплесканий, а спідня губа ніби тяглася до носа.

Дмитро Загул тоді так був захопився віршуванням, що почав занедбувати науку. Проте він читав тоді багато світової літератури, як Гете, Шіллера та інших письменників. Одночасно, було, все пише й пише, понакидає на підлогу папери, а потім збирає й кидає в піч. Все це призвело до того, що він десь у п'ятій класі залишився на другий рік, а директор Василь Завадюк перестав про нього дбати. Не було кому більше платити за бурсу, а тому він вибрався до одного сторожа будинку, що жив в сутеренах і доглядав чистоту дому на Панській вулиці, де містилася Українська селянська каса. Цей сторож із дружиною, колишні селяни, пристали були до так званих суботників і давали Дмитрові Загулові заробляти на хліб щоденний перекладами з німецької мови різних брошурок цієї секти.

Вже тоді пробував Дмитро Загул перекладати з німецької мови «Фавста». 1911 року я склав матуру і записався на богословський православний факультет при університеті ім. Франца Йосифа у Чернівцях, залишивши Дмитра Загула в сьомій класі гімназії, а він закінчив її в 1913 році.

Незабаром перша світова війна розлучила нас назавжди. Він опинився в Україні, доповнив там студії і скоро став відомим поетом, видавши низку оригінальних та перекладних творів. Дмитро Загул належав до літературного об'єднання «Західня Україна» і, як майже всі члени цього об'єднання, був заарештований і засланий більшовиками десь у 1934 чи 35 роках.

Мельбурн, 8 липня 1959 р.

З МИНУЛОГО

*«Видно шляхи
полатвськїї і
славну Полтаву».*

(І. Котляревський)

Якщо під'їздити до Полтави з так званого харківського вокзалу, то її, справді таки, здалека було видно. Праворуч височіє старезний сивий Хрестовоздвиженський монастир і його мальовничі околиці. Просто перед очима пишний зелений килим передполтавських лук, рясно уквітчаних польовими квітами і перерізаних срібною стрічкою Ворскла і тонесенькою ниточкою річечки Тарапуньки. А на горі і сама Полтава з стрімкою, досить стомлюючою для ходи Панянюкою; з стрункою будовою білої альтанки, яка підноситься на Соборній Площі над крутим спадом гори, над садибою, де жив колись наш славний Ів. Котляревський; з її церквами й прегарним будинком в українському стилі Полтавського Земства; з чепурними будиночками, що привітно всміхаються в своїх садочках, — вся в зелені й квітах, напівправду, місто-сад.

А якщо ми приїхали до Полтави весною або влітку, то, вже, виходячи з вагона, ви одразу потрапляєте в царство чарівних запахів: з Ворскла заносить пахоцями квітучого шелягу, з довколишніх привокзальних садків ллються пахощі бузку, акації, жасмину, липи (залежно від місяця року) і багатьох, таких люблених полтавцями квітів: матіоли, тютюну, резеди- красолі, гвоздик, чорнобривців і різних-різних інших квітів. Все довкола пахне, все дихає здоров'ям і силою.

Чарівне незабутнє дороге місто! Серце на чужині тужить за ним...

Але Полтава пишалася не тільки своєю красою. Заслужено горда була вона із своїх осягів на культурному полі. Ще до революції в Полтаві було 19 середніх учбових закладів.

На своїх щось із 80 тис. населення Полтава мала 11 середніх шкіл для хлопців (три гімназії, реальну школу, комер-

ційну школу, бурсу, семінарію, кадетський корпус, учительську семінарію, фельдшерську школу й школу садівництва) та 8 середніх шкіл для дівчат (державна гімназія, приватні гімназії: Ахшарумової, Старицької, Вахніної, Павелко, Савицької та, крім того, єпархіяльну духовну школу й так званий інститут шляхетних дівчат), не кажучи вже про численні початкові школи. Ця багата мережа шкіл була обсаджена висококваліфікованим учительським персоналом і випускала щоліта сотні матурантів, значна частина яких розліталася по близьких і далеких університетах (Київ, Харків, Петербург, Москва, Юріїв) і засновувала там українські студентські земляцтва. Мала Полтава і добрий театр (ім. Гоголя), а при ньому останнім часом і оперу, де співали великої слави тепер артисти: Козловський, Поторжинський, Литвиненко-Волгемут. Мала кілька кін і інших культурно-освітніх та розвагових закладів. В Полтаві виходили друком газети: консервативний «Полтавський Вісник» і ліберальний «Полтавський Голос».

Револуція в Росії і відродження української держави сколихнули й збудили до національно-політичного життя Полтаву — місто, де жив, творив і похований Іван Котляревський де вчився Леонид Глібів, де писав свої твори Панас Мирний, де розпочав свій гороїчний життєвий шлях Симон Петлюра.

В місті починається стихійний і могутній процес національного відродження.

Полтавська Семінарія вилонила з-поміж своїх колишніх слухачів і викладачів десятки національно свідомих громадян, що з ентузіазмом підхопили гасла українських визвольних змагань і понесли їх у народні маси. Пригадаймо імена З. Курдиновського, Ів. Авраменка, В. Чуйка, П. Тиценка та інших, що провадили курси української мови для бажаючих і принагідно поширювали поміж ними українську ідею.

Шкільна мережа реорганізується.

На місці старих шкіл постають нові, українські, з українською мовою викладання і з вчителями — українцями. Так утворюється Перша українська гімназія ім. Котляревського з директором проф. Примою, гімназія П. Голобородька, гімназія сестер Морозовських та інші. В 1918 р. в Полтаві відкривається юридичний факультет, як філія Харківського університету, очолений проф. І. Рибаківим, де викладають поважні наукові сили: професори В. Щербаківський, В. Щепотьев, Гр. Ващенко, О. Воропай, Н. Мірза-Авакіянц, О. Бул-

довський та інші. Відомий громадський діяч кооператор М. Токаревський закладає агрономічний технікум, обсаджений найвидатнішими кооперативними й агрономічними силами Полтави.

Закладається український музей, на чолі якого став археолог М. Рудинський. Бандурист В. Кабак-Кабачок організовує прегарну капелю бандуристів, — деякі члени її ще й тепер співають в капелі Китастого.

Пожваблюється діяльність українських хорів під містецьким керівництвом композиторів Ф. Попадича, В. Верховинця та І. Ризенка.

Утворюється Полтавська Учительська Спілка (з ініціативи І. Марченка, М. Христенка, М. Денисенка та З. Сапідської), що веде вдалу боротьбу з російським Учительським Союзом, на чолі якого стояв А. Макаренко, пізніше московський орденосець, організатор комун для безпритульних.

Розгортається широка й наполеглива робота в галузі виготовлення українських підручників. М. Христенко складає й опубліковує збірник орфографічних вправ. Математики починають складати підручники з своєї дисципліни. Лінгвісти беруться за кропітку роботу виготовлення словників. В. Щепотьєв видав друком історію української літератури і упорядковує свій, зібраний на протязі років, фолкліорний матеріал.

Численна, інтелектуально багата полтавська інтелігенція працює самовіддано, з ентузіазмом, не шкодуючи ні часу, ні праці.

Найвизначнішою й найчарівнішою особливістю цього пишного грона інтелектуалістів був, безперечно, проф. Володимир Олександрович Щепотьєв. Він горів запалом гарячої любови до України, замилюванням в її славному минулому, сподіванкою на щасливе майбутнє.

Людина ніжної і чутливої душі та лагідної товариської життєрадісної вдачі, що щасливо сполучалася з дотепністю й жартівливістю, він користувався загальною пошаною і любов'ю.

Золотоустий лектор, він захоплює і веде за собою численну аудиторію, що збирається на його прилюдні доповіді, де він майстерно переплітає українську літературу з історією нашого народу. Дуже мелодійний, баритонального тембру голос, лагідні темні очі, спокійне, обрамоване темною, досить довгою «окладистою» бородою обличчя, неквапна, розважна мова чарувала слухачів, а висока ерудиція імпонувала їм.

Полтава багато чого бачила на своєму віку. Бачила вона на наших уже очах буйний розквіт, стихійне збудження віками приспаної національної свідомості своїх людей, але бачила й загибель їхніх полум'яних сподіванок.

Під навалюю червоних і білих армій Денікіна та Врангеля Україна не спромоглася стати твердо на власні ноги. Десь в листопаді 1920 р. наш український уряд мусив виїхати, і Москва розпочала свою каїнову роботу.

Полтавський університет закрили. Ліквідували Просвіту. Замість Учительського Союзу, відкрили Робос. Гімназії перетворили на трудові школи.

Попливли гіркі журливі роки нової окупації, ще тяжчої від попередньої після райдужних надій 1917-20 рр. Тяжко було вгамувати святі поривання до волі, до власної держави.

Прикро було хилити голову, ховатися з своїми думками і почуваннями в цій новій осоружній займанщині.

Один по одному зникають за тюремними ґратами чолові особистості полтавського суспільства. Не один падає жертвою налагоджуваної комуністами системи донощитства, сексотства.

Большевицька влада, відчуючи потужні патріотичні українські сили в Полтаві, надсилає туди десь наприкінці 1920 р., для підсилення місцевої Чека, так званий Особливий Відділ Південно-Західного Фронту, і керівник його чекіст Капустянський, з допомогою свого спритного помішника Каляєва збирає в Полтаві багаті жнива, переважно поміж учителями й кооператорами, і вивозять багато ув'язнених до харківських в'язниць.

Це був початок розгрому Полтави, що тривав роки.

В Харкові дехто був незабаром розстріляний (напр. М. Денисенка забили в тюрмі на Губернаторській вулиці), дехто помер від виснаження й тортур (в холодногорській в'язниці помер на висипний тиф. проф. Прима). Інших перекидали з тюрми до тюрми, засиляли в далекі північні райони нескладимій Росії, в той чи інший спосіб катували їх і знищували, то відпускаючи на деякий час, то знову ув'язнюючи. До таких належав і В. О. Щепотьев якого, кінець-кінцем, катуючи в нелюдський спосіб, замучили на смерть.

Ті культурні сили, що залишилися в Полтаві після «рейду» Капустянського, намагалися продовжувати культурно-національну роботу.

Існує колишня гімназія ім. Котляревського, що зветься тепер Перша трудова семирічка.

Вона міститься в просторому вигідному будинку колишньої Ахшарумовської жіночої гімназії, і її двохповерхова ім-позантна будова привітно виглядає з-за високих тополь і каштанів, що її затіняють. Школа користується в населення доброю славою і розростається. Директор її є відомий полтавський педагог Володимир Павлович Овсієвський. Це досить молода шляхетна людина, завжди готова на дружню допомогу, на щирі поради, всіма люблена і шанована.

Заступником його і керівником учбової частини є Іван Олексійович Жигadlo, високий ерудит в справах мовознавства, прегарний товариш, надзвичайно лагідний до кожного.

Овсієвський і Жигadlo підібрали добрий національно свідомий учительський склад, що ряснів такими іменами, як Ризенко, Сапіцька, О. Василева, В. Кабак-Кабачок, К. Зозуліна, В. Яременко, Е. Латманізова та інші.

Всі ці люди були одного політичного кредо і творили одну дружну, щирі сім'ю, в міру можливості продовжуючи традиції часу визвольних змагань.

Відділ Освіти і Робос лихим оком дивилися на цю школу. А що вона дедалі більше розросталась і потребувала збільшення учительських кадрів, влада використала цю нагоду, щоб надіслати туди свої надійні сили. Десь у 1926 р. до школи прислали двох молодих учительок. Вони дуже скоро привичаїлися до атмосфери школи і трималися, як «свої» люди.

Через якийсь час Овсієвський, почувши про дуже скрутне матеріяльне становище Щепотьєвих, організував грошову збірку поміж учителями на користь цієї родини. Кожен з членів старого колективу з радістю дав, що міг. На черговій педагогічній нараді Овсієвський передав колективові вислів подяки від Щепотьєвих. Одна з нових учительок спитала сусіди: «За що це він дякує?» А той, не передчуваючи лиха, розповів.

За допомогу родині «ворога народу» за пару тижнів заарештували Овсієвського і вивезли до Харкова. Там він, просидівши більше року, так знесилів від катувань, що в'язниця його напівживого випустила додому, де він невдовзі помер.

Виявилося, що нові вчительки зараз же після педагогічної наради поінформували кого слід. Зрозуміло, Овсієвський був не єдиною жертвою цієї «харитативної» акції. Органи

безпеки взялися за колектив Першої трудової школи і показали вчителям, по чім ківш лиха.

Це тільки один невеличкий приклад з довгого мартирологу численних полтавців, що почували себе українцями.

Мало хто з них повернувся до активного і плідного життя.

Чи не найщасливішим з усіх жертвених працівників років відродження був Петро Тищенко. Він саме працював над виданням книжки Крушельницького «Рубають ліс» деся перед Різдом 1919 р., коли захворів на «іспанку» (пошесть, що тоді косила людей) і, хоч був зовсім молодий, за три дні згорів. Тисячний натовп зійшовся ховати його до маленької церкви Кальнишевського, прегарного історичного пам'ятника, а звідти під урочистий спів панахиди Стеценка, провів його в сльозах на місце вічного спочинку. Ця щаслива людина понесла з собою в могилу свої непритьмарені ілюзії і палкі надії на щасливе майбутнє батьківщини, яку вона так віддано любила.

За роки цієї останньої окупації Полтава втратила всю свою національно свідому інтелігенцію і безліч своїх громадян, що в той чи інший спосіб виявили себе активними патріотами.

А оце недавно довідалися ми, що Полтава втратила і своє славне ім'я. Навіть московський цар не осмілювався міняти назву цього міста, а новітні окупанти — русифікатори перевершили навіть царських сатрапів, переіменувавши Полтаву на Петрослав.

12. 10. 1959 р.

Ігор Осідач

Я БУВ НА ФІЛІППІНАХ

(Враження з джемборі)

Мені й не снилося навіть, щоб я міг відвідати Філіппіни. Мріяв про далекі подоржжі, одначе під теперішню пору я не бачив можливости їх здійснити. І тому надзвичайно приємно заскочила мене вістка, що провід Пластової Станиці в Мельбурні обрав мене делегатом на Джемборі у Філіппінах.

В Сіднеї 13-го липня нас з'їхалось четверо: провідник нашої групи пл. сен. д-р Е. Барановський та ст. пл. поручник

Богдан Білінський із Сіднею, ст. пл. скоб Юрій Нестор з Аделаїди і я з Мельбурну. На офіційному прощанні Краєвий Комендант Пластунів сен. М. Маренін вручив д-ру Барановському національний прапор, а він передав його мені, як хорунжому. Відтак у вівторок рано, по прощанні з пластовим проводом й громадянами, ми почали нашу подорож літаком.

В літаку ми вперше зустрілися із скавтами іншого краю (з Нової Зеландії), з якими відразу нав'язали дружні відносини. Наш літак сів на годину в Порт Морезбі (Нова Гвінея), де нас сердечно вітав Заступник Шефа Скавтів в Папуї Кен Лямакрафт. Він познайомив нас з Міжнародним Зв'язковим Австралійського Скавту, паном Ніколлсом, який заявив, що внесе протест проти нашої участі в Джемборі. Проте, завдяки нашій поставі та енергійним заходам і підтримці філіппінців, його протест був безуспішний.

Нарешті, наш літак сів на аеродромі в Манілі, де, хоч і була ніч і падав дощ, ми відразу відчули тропічну гаряч. Ціла подорож літаком тривала 17 год. На перевірці документів нас вітали філіппінські пластуни на чолі з Асистентом Національного Зв'язкового Скавтів — Мануелем Ноляско, який і завіз нас своїм авто до готелю в Манілі.

Другого дня ранком в час снідання ми зустрілися з арабськими скавтами з Кувейт і нав'язали з ними сердечну приязнь, що тривала протягом всього джемборі. Тоді з'явився журналіст, який шукав польських скавтів. Після нашої дружньої розмови з ним він забув про поляків, тут же сфотографував нас і помістив фотознімку в головній газеті «Маніля Таймс». Це зробило нам велику рекламу, бо вже від наступного дня й до кінця нашого побуту на Філіппінах оточували нас різні репортери, а ми цю нагоду використовували як слід, пропагуючи нашу справу.

В Головній Скавтовій Квартирі ми одержали призначення на квартиру. Щасливим випадком всіх нас разом спрямовано до дому визначного судді Найвищого Суду на Філіппінах, пана де-Гое. На порозі прекрасної вілли привітала нас дружина судді. Вона опікувалася нами, як своїми дітьми, дала до нашого розпорядження дві кімнати і запросила на обід, де ми вперше побачили родинне життя на Філіппінах. Мушу признатися, що життєвий рівень панства де-Гое дуже високий.

В родині панував патріархальний дух, що ми помітили, коли з'явився на обід суддя, господар дому. Привітавшись

широ з нами, він засів на першому місці, біля нього наша чвірка як гості, а потім пані де-Гое з дітьми. Хоч при столі дотримувалися стислої етикетки, настрої був сердечний.

Цікавилися нашою батьківщиною, при чім зазначую, що суддя вже досить багато знав про Україну і гаряче підтримував нашу ідею визволення. Пан суддя обожнює Наполеона. Сам він, людина широкої орієнтації в політиці й речник ідеї вольності народів, називав Україну коморою Європи.

По двох днях побуту в них ми подарували їм різьблену тарілку з писанками, а вони запросили знову зупинитися у них по джемборі. Тому що в околицях джемборі шалів тайфун, ми затрималися в Манілі ще на день і цей день використали на огляд міста.

Тут дозволю собі коротенько описати Філіппіни й мої спостереження з життя на цих островах.

Архіпелаг Філіппінський, що складається з більше семи тисяч островів, простягається від Борнео аж до Формози у формі великого трикутника. Рік має тут два сезони — сухий і дощовий, температура постійна, біля 80 ступ.

Самі філіппінці є нащадками маляїв, які поселилися на цих островах близько третього століття перед Р. Х. Вони належать до жовтої раси, а назву «Філіппіни» на честь короля Іспанії Филиппа II надав їм Фердінанд Магеллан, який відкрив ці острови в своїх подорожах навколо світу. Філіппінці мають свою рідну мову, хоч офіційна мова в торгівлі й школах англійська.

В періоді своїх змагань філіппінці були поневолені еспанцями, американцями і японцями. Незалежність здобули року 1946-го, конституцію мають на зразок американської. Шкільна система, також, базована на американській, хоч існують і ще деякі еспанські школи.

Столиця Філіппін Маніля лежить на берегах великої затоки, дуже подібної до тутешньої «Порт Філіп Бай». В Манілі помітне цікаве поєднання старого з новим, орієнту з оксидентом. Вулиці вузькі й круті, будинки нові впереміш із старими, прекрасні модерні церкви. В самому центрі великий рух — Маніля має більше двох мільйонів населення. Нас на кожному кроці найбільше захоплював і чарував дух Сходу.

У п'яти хвилинах ходу від центру міста сумно стоять руїни старої еспанської фортеці. Вони стережуть могилу національного героя, письменника д-ра Гозе Різаль, що був розстріляний еспанцями. Його можна порівняти з нашим Тара-

сом Шевченком, бо в часи поневолення еспанцями, він своїми творами збудив ідею визволення.

Теплого соняшного ранку ми оглянули філіппінський Університет, який міститься в десяти милях за містом в зеленому тропічному оточенні. Там д-р Барановський познайомився з професором «Віко», головою «Екстеншон Дівізіон», і подарував йому кілька книжок про Україну. Візита наша була завершена врученням книжок англійською мовою для університетської бібліотеки.

Цього самого дня по обіді ми втрьох вирушили на таборову площу, а д-р Барановський залишився в Манілі, бо був запрошений, як член Ротарі клубу, на їхнє прийняття. На урочистому прийнятті в дружній атмосфері наш доктор зустрівся з визначними особами, а саме: амбасадорами, лікарями, правниками, а також, із провідниками скавтових делегацій. Там в присутності представників преси й радіостанцій, він склав привіт від Українського Пласту.

Тим часом Нестор, Білинський та я почали п'ятигодинну подорож автобусом на площу джемборі. В автобусі було весело, бо під гучний спів Сіямці, Шведи й ми, жартуючи, мінялися відзнаками та адресами. Здалеку ми побачили велику бамбукову браму табору Джемборі, де весело вітали нас скавти різних народів. Далі під горою «Моунт Макілінг» розкрилась панорама пластової оселі, що ділилася на сім підтаборів.

Нас приділено до підтабору ч. 2, разом зі шведами, норвежцями, французами, японцями, американцями, канадійцями, австралійцями, індонезійцями, філіппінцями та всіма екзильними скавтами. Відразу ми собі відділили найкращу площу, на стратегічному місці, біля головної арени, де пізніше відбувалися всі імпрези. Не чекаючи ані одної хвилини, ми очистили площу й збудували наш табір. У п'ятницю, прикрасивши його, ми офіційно підняли синьожовтий прапор. Решту часу мусіли стратити на нудні реєстрації та інші формальності. Цього ж дня один шістнадцятилітній канадійський скавт, українець, зголосився до нас і з того часу стало нас відвідував.

В суботу вже з самого ранку скавти бігали, як мурашки, готуючись до офіційного відкриття 10-го Світового Джемборі. Перед відкриттям завітали до нашого табору представники радіостанції «Голос Америки». З ними ми мали довге інтерв'ю, заспівали кілька пісень і передали привіт усім українцям на рідних землях. Це півгодинне інтерв'ю було

записане на стрічку і пізніше надавано кілька разів по всьому світі.

Близько другої години по обіді пів мільйона людей зібралось на головній арені, очікуючи великого відкриття. Всі скавти зібралися на дорозі, а звідти зорганізовано виходили на арену. Коли ми виступили на арену, побачили гарно прикрашену трибуну, над нею на щоглах маяли прапори 52 націй, між ними гордо пишався і наш синьожовтий прапор. Дефіляду приймав Президент Філіппінської Держави д-р Гарція разом із представниками уряду, духовенства та скавтового керівництва. Коли наша делегація на чолі з написом «Україна» і нашим національним прапором наблизилась до трибуни, нас вітали оплесками й окликами на пошану нам.

В момент салюту перед президентом прихильної до нас філіппінської нації ми, маршуючи з нашим національним стягом, почували себе між вільними народами, як рівні з рівними. В цю урочисту хвилину з'явилося гаряче бажання віддати пошану майбутньому голові нашої держави і похилити перед ним національний прапор.

Перемаршувавши, всі національні скавтові групи ставали на призначених місцях. Президент д-р Гарція привітав всіх учасників Джемборі, а головний Скавт лорд Роваллян подав наказ підійняти джемборійський прапор. Під час цієї урочистої хвилини всі скавти, піднявши три пальці високо вгору, відспівали гімн джемборі. Потім Архиепископ Сальвадор Сантос прочитав з усіма присутніми молитву за щасливе переведення джемборі. Урочистості закінчив наказом комендант табору джемборі й усі відійшли до своїх таборів.

Увечері цього ж дня прибув до нашого табору п'ятий член нашої делегації пл. сен. Микола Світуха з Канади. Він має пост міжнародного зв'язкового при Головній Пластовій Булаві і був призначений делегатом Українського Пласту на Світову Скавтову Конференцію в Нью Дельгі, Індія. Пл. сен. Світуха увесь час мешкав у будинку спеціально призначеному для делегатів на конференцію, там він мав змогу бути на всіх нарадах та нав'язати потрібні нам зв'язки з делегатами інших націй.

Другого дня ми були присутні на архиерейській Службі Божій на головній арені. А потім цілий день приймали гостей, які відвідували наш табір і виставку. Виставку українського мистецтва ми влаштували в одному з наших шатер. Цього дня через наш табір перейшло приблизно 15 тисяч людей.

По обіді завітали до нас дві пані від жіночої радіостанції в Манілі. Ми їх гостили кращим із запасів нашої кухні, а вони з нами перевели півгодинне інтерв'ю. Інтерв'ю було дуже веселе і, як вони самі признали, найкраще від усіх інших скавтівських.

Увечері на головній арені філіппінці демонстрували свої народні танки та спів.

Наступного дня в понеділок ми почали відвідувати табори інших національностей, там мінялися відзнаками та хустинами й придбали собі багато приятелів. Коли завітали до арабського табору нас привітали так гарно, як ми й не сподівалися. З канадійців ми собі зробили досмертних друзів тим, що... годували їх увесь час на джемборі.

Дали того ж вечора інтерв'ю репортерам двох американських газет — «Стар енд Срайпс» та «Істерн Ньюс».

У вівторок уранці делегація екзильних скавтів, в якій були сен. Світуха і ст. пл. Нестор, поклали вінок перед пам'ятником національного героя. Опісля вони були на прийнятті в одного з представників філіппінського уряду. Другого дня в газетах були вміщені фота з прихильними поясненнями.

Цього ж дня я брав участь у прогулянці, а Богдан Білинський, залишившись сам у таборі, дав ще раз інтерв'ю «Голосові Америки».

В середу зранку зникли з нашого табору сен. Світуха й д-р Барановський. Знайшли ми їх несподівано — вони танцювали «Бамбу данц» на головній арені.

Ще раз того дня ми дали інтерв'ю кореспондентам католицьких газет, а увечері відвідували ватри канадійців, японців, китайців та філіппінців.

Рано в четвер д-р Барановський мав реферат в Інституті Агрикультури на професійну тему.

О третій годині відбулося прийняття, яке влаштували екзильні скавти. Тому що наші табір був найкраще упорядкований, нам припало бути господарями. На це прийняття запрошено представників всіх таборів та представників делегацій. Приблизно було 150 гостей, між ними представники таких країн: Австрія, Бурма, Литва, Естонія, Гонг-Конг, Лаос, В'єтнам, Філіппіни, Норвегія, Франція, Альжир, Канада, Швейцарія, Японія, Китай, Венесуеля, Маляя, Пакістан, Мадярщина, Італія, Німеччина, Північне Борнео, Польща й Росія.

При скромній перекусці ми ближче знайомилися з провідниками скавтових груп інших націй. Всі цікавилися на-

шою виставкою та читали пропагандивну літературу, що ми роздавали. Другого дня у пресі з'явилися дуже прихильні рецензії.

По прийнятті нас запросили на головну арену, де на підвищенні ми перед численною аудиторією відспівали національні і пластові пісні. Цей наш концерт мусів бути дуже вдалий, бо, почувши наш спів, одна радіостанція зараз по тім запросила нас відспівати. Інтерв'ю із співами тривало 35 хвилин, а пів-години пізніше ми вже себе слухали в радіо. А другого дня в газеті був прихильний репортаж з фото-знімкою — наш виступ на головній арені. Увечорі знову виступали там же, цього разу як танкова група: друг Світуха з Білинським у ролі балетмайстрів, а ми з Нестором, як оркестра. Цей виступ навесело мав надзвичайний успіх.

У п'ятницю сен. Світуха й д-р Барановський мали надзвичайно важливу зустріч із званою героїнею філіппінського підпільного визвольного руху в час японської окупації панею Маркінг. З нею наші представники говорили не як пластуни, а як українці, бо в розмові не оминути було політичних моментів. Пані Маркінг ставила питання про визвольні змагання українського народу за свою державу, а наші представники змалювали їй повний образ тієї боротьби. Ця розмова тривала три чверти години, була записана на стрічку і наступного тижня передавалась по радіо.

Того дня вони ще відвідали університет св. Томи, де розмовляли з ректором і професорами та роздали їм книжки про Україну. Також, залишили книжки для бібліотеки.

Увечорі друг Світуха був гостем на прийнятті міжнародних зв'язкових у комісіонера філіппінського скавту. Там він з'єднав приятелів для своєї місії на конференції в Нью Дельгі.

Тим часом ми втрюх відкрили в таборі виставку і приймали гостей. Репрезентантки з У. С. Н'юсріл накрутили фільм, як ми пояснювали гостям наші експонати, й я ще встиг того вечора взяти участь у змаганнях нової гри «вар-орама». на жаль переміг мене американець.

В суботу президент Гарція приймав представників усіх делегацій, в їх числі був і сен. Світуха. На прийнятті були присутні амбасадори. Більшість присутніх осіб сен. Світуха вже знав, це полегшувало справу ознайомлення чужинців з Україною.

Тим часом Білинський з екзильними скавтами відвідав університети, потім взяв участь у Першому Світовому з'їзді

Скавтів з найвищими пробами. Там були дискутовані проблеми скавтового виховання, і він зreferував виховні проблеми нашого пласту.

Цього ж дня ми були господарями «парті» цілого підтабору. «Парті» за участю близько 80 осіб, було дуже веселе. Опісля завітали до нашого табору скавти з Гонг-Конгу, Формози та Індії. Окрім них, ще тисячі людей відвідали наш табір.

У неділю 26. 7. ми звинули наш табір і помаршували на офіційне закриття джемборі, участь в якому взяли всі скавти в джемборійських капелюхах і хустках. Наша група провадила колону всього підтабору, сен. Світуха стояв між скавтовим проводом на трибуні. Лорд Роваллян виголосив палку промову, далі при стягненні джемборійського прапора знову почулася пісня джемборі. Ми повернулися на нашу площу і при відспіванні гімну закарпатських пластунів востаннє стягнули наш прапор. Тут представники радіо просили нас сказати прощальне слово. Ми радо використали їхню пропозицію й подякували всьому філіппінському народові за їхню щирю гостинність та надзвичайну прихильність до нас.

У понеділок ми вирушили до Манілі, знову зупинилися у судді п. де-Гое. Протягом чотирьох днів оглядали місто. Репрезентантки жіночої радіостанції знову запросили нас на обід, де ми склали подяку від українських пластунів.

В четвер ми відлетіли з Філіппін, сердечно попрощавшись з родиною пана судді та всіма приятелями. В Папуї знову говорили з місцевою радіостанцією. В Сіднеї на аеродромі вітали нас наші пластуни на чолі з головою Крайової Пластової Старшини сен. Жуківським. Репортер австралійської преси зфотографував нас і вже другого дня ранковий випуск СМГ мав наше фото на першій сторінці.

Побут нашої делегації на джемборі дав нам змогу виконати наказ в службі Укр. Пласту і УКРАЇНИ.

При цій нагоді складаю щирю подяку вельмишановним громадянам за підтримку моральну й матеріальну, а Станиці Мельбурн спасибі за честь, яку мені виявили, обравши делегатом.

Павло Дубів

ТЕАТР ІМ. ЛЕСЯ КУРБАСА — ВОГНИЩЕ УКРАЇНСЬКОЇ ТЕАТРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ В МЕЛЬБУРНІ

Перечисляючи з нагоди десятиріччя існування української еміграції в Австралії всі ті вогнища нашої культури, які ми запалили за цей час, хочемо розказати про одне з таких вогнищ — про театр ім. Л. Курбаса в Мельбурні.

Цей театр постав десь у 1950 р. Ще новоприбулі українські емігранти відробляли дворічні контракти та у вільний час від праці закопували стовпці, тобто фундамент, до своїх майбутніх хат, — а з імпровізованої сцени в Сент Люкас Гол вже почав лунає голос українських акторів.

Першими виставами були «Земля» Стефаника та «Наталка Полтавка» Котляревського. В них грали українські актори з різних земель. З'єднанням їх в один мистецький ансамбль театр ім. Л. Курбаса одразу заманіфестував себе як театр соборницький, тобто не регіональний, а всеукраїнський. Це особливо далось бачити підчас вистави «Наталка Полтавка», в якій брали участь актори славного на Наддніпрянщині театру ім. Садовського, Анастасія та Іван Мартинюки, актор багатьох знаних в Галичині театрів Степан Крижанівський, актор театральних колективів Слобожанщини К. Любарський та актори Театру-Студії Й. Гірняка в Німеччині Ірина і Степан Залеські. Вистава пройшла з великим успіхом і мала, крім мистецького, ще й те значення, що встановлювала тяглість співпраці між працівниками «вчорашнього» і «сьогоднішнього» для нашого театру та символічну передачу традицій української сцени від одного покоління акторів до другого.

Тоді ж, майже з самого початку заснування театру співпрацює в ньому як мовно-літературний консультант Дм. Нитченко. Він також неодноразово виступає перед початком вистав із вступним словом про життя і творчість авторів п'єс, зокрема перед виставою п'єси «Земля» В. Стефаника, «Наталки Полтавки» І. Котляревського та інших. В 1953 р. театр бере участь у мистецькій частині академії, присвяченій пам'яті Т. Шевченка, де Дм. Нитченко читає доповідь про поему «Гайдамаки», її

історичне тло і зміст, а артисти Залеські майстерно виконують низку уривків з цього твору.

Вже з перших днів свого існування театр ім. Курбаса знайшов свого глядача та з'єднав собі численні лави симпатиків.

До театру почала горнутися молодь, а ті українські актори, які ще не були членами театру, тепер вступили до нього — як поодиночі, так і групами. Так, наприклад, повністю вступив український аматорський гурток у Ньюпорті. Організатором і режисером його був Ярослав Гевко, добре знана постать в театральних колах Галичини як організатор кількох театральних груп, він же актор славного об'їздового театру Стадника, він же (пізніше) один з директорів Львівської опери. Створений ним в Ньюпорті український аматорський гурток поставив під його режисурою і за його активною участю дві ревії та одну виставу — всі три постановки були дуже тепло сприйняті глядачами.

Саме тоді українська громада Вікторії купила в Мельбурні дім, в якому була велика зала, але без сцени. Тоді працівники Ньюпортського театру М. Малинка, О. Рудик та М. Дубовець збудували сцену, на якій і йшли всі дальші вистави театру ім. Л. Курбаса.

В зв'язку із збільшенням кількості працівників театру ім. Л. Курбаса відбулась реорганізація театру та переобрання театрального проводу. До нової управи були обрані: головний адміністратор театру — Ярослав Гевко, мистецький керівник — Степан Крижанівський, музичний керівник — Михайло Кліоновський. Чергова постановка театру — «Жайворонок» Ф. Легара — йшла вже у власному українському домі, на власній сцені. Ролі виконували фахові актори (подружжя Крижанівських, подружжя Залеських, подружжя Максимішиних та Ю. Михайлів), а в масових сценах брали участь і молоді аматори. Танки укладала О. Гудова, декорації малював проф. В. Савчак, обробку хорів робив О. Куціль, техн. сцени — М. Дроботюк та М. Дубовець.

З черги прийшла ревія «Лиш свій до свого по своє» — монтаж танків, співів та веселих картин. Хореографію знов зробила О. Гудова, художнє оформлення — проф. В. Савчак, а адміністрація, мистецький та музичний провід були (так само, як і в «Жайворонку»), в руках новообраної управи театру. Ця ревія легкістю гри та сценічними ефектами (зокрема в точці «Шампанське похмілля») не поступалась перед ревіями кращих чужинецьких театрів, а своїми поодинокими точками сприяла виявленню індивідуальних талантів акторського молодняка: Р.

Слинько, Т. Бортник, А. Грушецька, З. Чуйко, Г. Лиходій, А. Фітьо, Б. Крижанівський, В. Угринович.

Наступною виставою була постановка нової п'єси І. Керницького «Тайна доктора Горошка» — вистави, доти в Австралії ніким ще не баченої. Головну роль виконував сам мистецький керівник театру, в інших ролях були: І. Залеська, М. Крижанівська, С. Залеський, Яр. Гевко, Ю. Михайлів та (в менших ролях) Р. Слинько, Б. Крижанівський, О. Шелест.

Наступною була постановка п'єси М. Старицького «Ой не ходи Грицю та й на вечорниці». В цей час минало тридцять років сценічної діяльності Степана Крижанівського і працівники театру ім. Л. Курбаса вирішили для відзначення тридцятирічного ювілею свого мистецького керівника, поставити ту п'єсу, в якій він (у ролі Хоми) дебютував тридцять років тому. В день свого ювілею він грав ту саму роль. Після третьої дії ювелятові піднесли китиці квітів від багатьох наших організацій та громадських установ. У виставці (крім ювілята) брали участь: І. Залеська, Яр. Гевко, С. Залеський, М. Евсевський, М. Крижанівська, Д. Любарська, Р. Слинько, Ф. Малетич, І. Малетич, Т. Бортник, З. Чуйко, А. Фітьо, М. Жупанський, Б. Крижанівський, М. Берник, В. Угринович, С. Горячко, С. Макушак. Декорації малював І. Малетич. Музичним керівником — М. Кліоновський, адміністратором — Яр. Гевко. Кількістю дій, числом учасників та багатством театральних аксесуарів це була найбільша з усіх доти поставлених вистав театру.

Згуртувавши в своєму театрі значну кількість працівників та пройшовши з ними практику постановок побутової драми («Наталка Полтавка», «Ой не ходи Грицю»), легкої оперети («Жайворонки»), попрацювавши, крім класичної драматургії, ще й над сучасною («Тайна доктора Горошка»), та поставивши, крім вистав також і ревії — режисер Крижанівський розпочав працю над постановкою найвидатнішої психологічної драми в класичній українській драматургії — п'єсою І. Франка «Украдене щастя». Ролі виконували: С. Крижанівський (кум Бабич), І. Залеська (Анна), С. Залеський (Микола), Яр. Гевко (Михайло), К. Любарський (війт), Ф. Малетич (Настя), Б. Крижанівський (Шльома), в менших ролях були М. Крижанівська, Д. Любарська, І. Малетич, М. Берник, а в масових сценах, крім згаданих акторів, брали участь: З. Чуйко, А. Грушецька, М. Михалик, Є. Фещук, А. Рибіцький, М. Залеський, Я. Кутний, Я. Бастик, В. Зімницький. Адміністратором був Яр. Гевко, декорації малював І. Малетич, музичним керівником був І. Джуфер. З метою дати глядачам більш «свіже» сприйняття цієї старої і всім знайомої

п'єси у виставі зробили вдалий художній експеримент — персонажі мали на собі не бойківський одяг, а значно більш ефектний — гуцульський. Зроблено це було в дусі тих експериментів, які (для освіження старих п'єс) робили великі експериментатори українського театру Лесь Курбас та його учень і послідовник Й. Гірняк. Ця чудова постанова була лебединою пісню С. Крижанівського як мистецького керівника театру ім. Курбаса: невдовзі по виставі він виїхав до США. Новим мистецьким керівником було обрано Степана Залеського і під його режисурою театр підготував чергову постановку — «Марусю Богуславку» М. Старицького.

Про цю виставу наші критики й театральні рецензенти писали як про нове слово в історії українського театру в Мельбурні, і так воно й було насправді. Новими для глядачів були: тематика п'єси (історична), стиль (героїчний), жанр (трагедія), мова (віршована), та навіть і сама техніка акторської гри. Це вперше актори театру ім. Л. Курбаса сиділи не всі обличчям або (що теж бувало не часто) боком до глядачів, але так, що деякі з них були до залі спиною, навіть в той час, як говорили між собою; наслідком цього актори на сцені виглядали більш природньо й невимушено, ніж тоді, коли перебували в штучно поставлених театральних позах. Цією модернізацією техніки акторської гри режисер С. Залеський підтягав культурний рівень вистав керованого ним театру до культурного рівня вистав модерністських світової слави театрів, в яких «життєвість» акторських поз уже стала законом. Такий же модернізм був і в постановці танків, що їх ставила І. Залеська. Досі при постановці танків головна увага була зосереджена на їх зовнішньо-ефектовній стороні. Щойно І. Залеська, ставлячи танки, зосредила головну увагу на психологічному розкритті змісту за допомогою пластичних рухів. Наслідки були потрясаючі. Ще в жодній з українських вистав танки не були поставлені так «в тон» із загальною виставою, як власне в «Марусі Богуславці». Крім постановки танків, І. Залеська виступала в цій виставі в заголовній ролі, інші ролі виконували: С. Залеський (Сохрон), Яр. Гевко (Гірей), Д. Любарська (Ганна), Метлюк (Лєся), І. Малетич (Степан), І. Шевченко (Хаїм), К. Любарський (шляхтич 1-й), Є. Носяра (шляхтич 2-й), В. Павлюк (євнух). В менших ролях були: Я. Кутний, М. Берник, З. Чуйко, М. Михайлик, Є. Кутна, Г. Лиходій, В. Зімницький. Екзотичний танок виконувала А. Цибульська. Мазур танцювали З. Чуйко, М. Михалик, Є. Носяра, Я. Кутний. Український танок танцювали О. Коцюмбас, Л. Грушецька, Ю. Коцюмбас та Д. Моравський. Танок одалісок і танок веснянок

виконували: Г. Нитченко, Х. Сорока, О. Коцюмбас, З. Чуйко, М. Михалик, Є. Кутна, Г. Лиходії, Л. Грушецька. В танку веснянок, крім них, брала участь і сама І. Залеська, а також М. Метлюк. В масових сценах брали участь ще й учні театральної студії. Декорації до вистави малював проф. В. Савчак, музику написав І. Джуфер. Музичним керівником перших двох вистав був І. Южуфер, наступних М. Клінонський. Супровід бандури виконував Д. Носяра. Адміністратором усіх постановок був Яр. Гевко. За одностайною згодою критики і глядачів, це була найкраща з усіх вистав театру ім. Курбаса.

Наступною була вистава «Химерне щастя», що оце вперше йшла на українській сцені. Оскільки три останні постановки були тяжкі драми, до того ж з трагічним кінцем, управа театру вирішила поставити на цей раз якусь легку річ, виконуючи, з одного боку, бажання глядачів бачити на українській сцені, крім драм, також і комедію, а, з другого, — потребуючи перейти з молодими акторами практику постановок комедійних вистав з їх «легкою грою». Української комедії з відповідним текстом не вдалося знайти, тому члени управи театру взяли твір французького письменника Марі Люсі та пристосували його до українського театру в Мельбурні, вставивши в текст багато пісень, яких не було в оригіналі. Постановник п'єси Яр. Гевко був одночасно і співавтором, бо (з метою наблизити зміст п'єси до українського глядача в Австралії), вніс в український переклад місцевий кольорит, так що глядачі вперше почули із сцени, як голова української громади стейту Вікторія варить зупу для голови СОУА та інші знайомі й цікаві речі. Постановка була зроблена в модерному стилі з максимальним використанням технічних можливостей сцени та з внесенням у виставу форм ревії, як це не раз бувало в курбасівському «Березолі», і взагалі вся вистава своїм «свіжим» підходом до теми була дуже «курбасівська». Легка «європейська» гра акторів в сполучі з українізованим змістом викликала в глядачів якесь нове, досі не знане почуття, і публіка сприйняла цю виставу якимось особливо, не так, як попередні. Такому «новому» сприйняттю допомагали настроєві легкого жанру пісні та чудово поставлені модерні танки. Ставила танки І. Залеська. Виконувала танки: І. Залеська, С. Залеський, В. Угринович. Співали: сольо — І. Залеська, Л. Досенко; дуєтом — І. та С. Залеські та С. Залеський і В. Угринович. Ролі виконували — І. Залеська, Л. Досенко, С. Залеський, Яр. Гевко, В. Досенко та театральна молодь: В. Уринович, Ю. Коцюмбас, М. Берник, Д. Моравський, П. Рожик. Музику для постановки написав М. Кліоновський, він же був музичним ке-

рівником усіх вистав. Адміністратором був Яр. Гевко. Чудові костюми пошила п. Іванна Литвин. Духовою близькістю матеріялу п'єси до життя українців в Австралії, свіжістю постановки та новітнім стилем гри була найбільш модерна з усіх вистав, які театр ім. Л. Курбаса дав за весь час свого існування. Цей модернізм постановки довів більш, ніж будьколи перед тим, що театр не даремно носить ім'я Леся Курбаса, який був не лише великим майстром сцени, але також — може, навіть перш за все — великим театральним новатором.

*

Зробивши перегляд тих вистав, що їх театр ім. Л. Курбаса дав досі, та порівнявши їх з виставами інших українських театрів, які нам довелося бачити, можемо твердити, що театр ім. Л. Курбаса є не лише найбільшим з українських театрів в Австралії, але що він взагалі є єдиним великим українським театром у цій країні — великим кількістю працівників, мистецьким рівнем постановок і тим, що провід театру ніколи не задовольнявся досягнутими наслідками, а при готуванні кожної нової вистави стремів до все нових і нових художніх висот, шукаючи для цього нових форм розкриття змісту п'єси, та знаходячи ці нові форми через художні експерименти. До речі творення сценічних шедеврів у всіх великих театрах світу побудовано, власне, на цьому принципі: мистецькі шукання — художні експерименти — творчі знахідки.

Відносно невелике число досі поставлених театром п'єс пояснюється тим, що на готування кожної вистави йшло від 6 до 8 місяців, що всі постановки готувались дуже старанно і що театр, не дістаючи субвенції, ніколи не мав власної фінансової бази, наслідком чого всі його співробітники мусіли заробляти собі на життя працею поза театром, а в самому театрі могли через це бути лише у вільній від заробітчанщини час. Не всі й не завжди мали змогу узгоджувати роботу в театрі з іншими своїми справами, тому серед працівників театру завжди була велика плинність — одні відходили, на їх місце з'являлись інші — часом цілком сирий матеріял — і режисерові доводилося починати працю з ними від самого початку. І якщо театр не зважаючи на всі труднощі, все ж таки давав шедеври сценічних постановок, то їх досягалось ціною неймовірних зусиль і тяжкої та жертвенної праці театрального проводу — праці до фанатизму, до самозабуття. Члени театрального проводу дослівно жили театром і весь свій час, працю, енергію, здібності і досвід віддавали виключно йому. Крім вистав у самому Мельбурні, театр виїздив на гастролі до таких заселених українцями

місцевостей, як Джілонг, Слорн, Ньюборов. В час між виставами готувались мистецькі точки для академій, інколи навіть цілі інсценізації, що теж були на дуже високому мистецькому рівні, як, наприклад, чудова інсценізація драматизованої поеми В. Сосюри «Мазепа», поставлена на Мазепинській академії в Мельбурні. І вже зовсім окреме місце в роботі театру займала театральна студія — перша (і покищо взагалі єдина), українська театральна студія в Австралії. Організатором і директором студії була Ірена Залеська, вона ж викладала «Мистецтво слова» та «Ритмопластику». Секретарем-адміністратором був Яр. Гевко, він же викладав «Гримування» та історію українського театру. «Мистецтво гри актора» викладав Степан Залеський, «Українську мову» — Дмитро Нитченко, а теорію театального мистецтва — автор цих рядків. Навчання в студії тривало півтора року, скінчило її десять учнів: дівчата — Галя Нитченко, Оксана Коцюмбас, Христя Сорока, Зіна Чуйко, Ксеня Метлюк, Люба Бобурка, Людмила Лапан; хлопці — Юрко Коцюмбас, Дмитро Моравський, Павло Рожик. Після випускних іспитів ці абсолювенти студії влились до театру ім. Л. Курбаса як цінне акторське поповнення.

Так біля найбільшого в Австралії вогнища української театальної культури, проходить життя вартівників цього вогнища — Ірени Залеської, Степана Залеського, Ярослава Гевка та Михайла Кліоновського. Готування програм і мистецьких точок до всіх наших академій, виступи на вечорах літературно-мистецького клубу, гастрольні виїзди на периферію, фаховий вишкіл студійної і позастудійної театальної молоді, готування чергової вистави, репетиції до пізньої ночі, тоді — після кількох постановок — готування чергової вистави, знову проби й репетиції... і так без кінця, бо кінця немає і не може бути. Полум'я, запаленого в Мельбурні театального вогнища, горить незгасимим вогнем вічності. Коли хтось відходить з театру, члени театального проводу ж знаходять на його місце іншого, слідкуючи за тим, щоб у лавах працівників театру не витворювалось порожнини і щоб сам театр не переставав бути цільною мистецькою одиницею. Як справжні жреці мистецтва, беруть вони священне вогнище українського театру в Мельбурні. Це вогнище, раз запалавши, не згасає, бо не сміє згасати. Його світ і тепло мусять випромінюватися доти, доки в Австралії житимуть люди українського походження.

ЗУСТРІЧ МИСТЦІВ

Наш маляр Володимир Савчак вже не один раз відвідав Центральну Австралію та її головне місто Аліс Спрінгс. Кожного разу він повертався до Мельбурну збагачений новими працями, влаштовував виставки картин, що давали глядачеві уяву про краєвиди та життя чорношкірих аборигенів в тій частині Австралії. Саме місто Аліс Спрінгс багато чим різниться від інших місцевостей. В Аліс Спрінгс влада плянує створити коліс свій власний Голлівуд. Взимку це місто відвідують багато туристів, навіть з-поза океану, та приїжджають екскурсанти з різних шкіл.

Вперше до Аліс Спрінгс наш мистець прибув ще три роки тому на запрошення католицької місії Св. Терези дати низку лекцій з малювання для дітей аборигенів. Чорношкірі діти, як і їх батьки, дуже уважно ставилися до малярства. Дітвора з увагою слухала лекції нашого земляка, а в позашкільний час з неменшою цікавістю, дотримуючи повної тиші, часом годинами спостерігала, як В. Савчак малював свої картини. На жаль, такої уваги і зацікавлення не можна побачити серед дітей білих.

Під час свого перебування в Аліс Спрінгс В. Савчак влаштував свою шосту за чергою виставку картин. Місцева газета дуже прихильно відгукнулася про його праці, спопуляризувавши тим самим ім'я нашого мистця і серед мешканців цієї далекої і мало населеної частини Австралії, відокремленої пустелями від стейтів.

Тоді ж В. Савчак довідався, що поблизу від Аліс Спрінгс в Монт Гліен саме перебуває, живучи в шатрі, відомий маляр-абориген Альберто Наматджіра. Незабаром вони зустрілися і довгий час провели в розмові на теми малярства. Минулого року наш маляр, перебуваючи знову в Аліс Спрінгс, завітав до селища аборигенів, де саме А. Наматджіра відбував кзру за постачання алкоголю чорношкірим, що суворо забороняється законом. Хоч аборигенський маляр у той час був у досить пригнобленому стані, ця зустріч була ще сердечнішою, як попередня, дарма, що в ті часи Наматджіра не допускав до себе ніяких туристів чи сторонніх відвідувачів.

Видатний абориген розпитував нашого маляра про картини з нічного малювання в Глен-Гелен. Сам Наматджіра не займався нічним малюванням, а тому його зацікавили картини В.

Савчака, кольори і світла скелястих берегів «Провалу», що нагадували береги річища.

В той час завітав в Аліс Спрінгс член фільмової спілки п. П. Кулинич. Він схопив на плівку моменти цієї зустрічі та зфільмував низку цікавих краєвидів, житла аборигенів та їхнє полювання на кенгуру з допомогою бумерангів. Чорношкірі тут живуть ще своїм первісним життям, полюють та жадібно п'ють теплу кров забитих звірів, а в ущелинах гір, удековорованих дивовижними їхніми орнаментами, відбувають свої дикі танці та таємні наради.

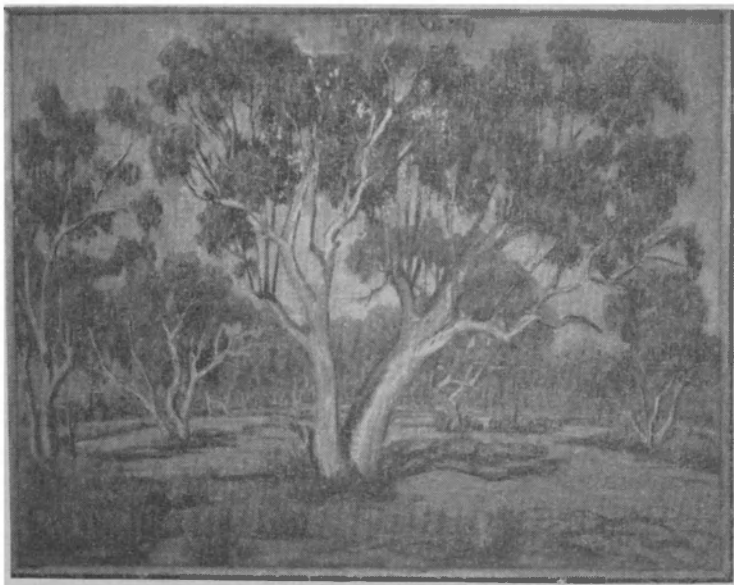

Зустріч мистців — українця Вол. Савчака та аборигена Альберта Наматджіри в шатрі в Германенбурзькій місії (Центральна Австралія) А. Наматджіра оглядає картину В. Савчака «Полулієна ватра», що належить до зразків нічного малювання. Репродукція з документального фільму української Кіноспілки. З фільмував Я. Кулинич.

В одному з своїх листів В. Савчак так писав про своє життя в тих місцевостях: «Я тут живу здоровий і щасливий. Тут весна, літо, а часами над ранок буває й трішки зими. Удень тепло, сонячно й весело. Деякі дерева пишаються овочем, кущі — квітами, переважно в формі дзвіночків синього та червоного кольорів, а також росте «вотл-трі», що цвіте жовтим цвітом. Ця краса є повною насолодою мого життя, і я дякую Господові за сьогодні і прошу про завтра.

Я не почуваю тут себе самотнім. У людей (австралійців), у яких я живу, почуваю себе так, як людина повинна почуватися. Живучи тут, я мав нагоду побачити цікаві місця та пізнати, як живуть тутешні аборигени.

Недавно заскочила мене сумна вістка про наглу смерть Альберта Наматджіри. Востаннє він не почував себе дуже зле, але з перечулення багато пив. Помер на серцевий приступ. Ним місто пишалось. Ця втрата подіяла дуже пригноблююче на всіх.

Володимир Савчак «Riverdum» ця картина — типовий краєвид австралійського «бушу» в Центральній Австралії. Відзначена мистецькою критикою в пресі під час виставки картин В. Савчака в Мельбурні 1959 року.

Два тижні тому я мав нагоду відвідати його. Він мене добре пам'ятав ще з перших відвідин. Цікавився моїми картинами. В розмові був дивно пригноблений, ніби відчував наближення смерті. Він навіть не помітив, як пан Кулинич фільмував.

Більшість аборигенів мешкає тут примітивно, не з убожества, а просто з насолоди природою. Тут часто можна зустрінути родину аборигенів, які лишили кімнату і пішли за пару сот метрів, знайшли гарне місце, обложили себе якимись старими бляхами, хабаззям, розложили вогонь та й ночують

собі там. Мій приятель П. Кулинич займається фільмуванням. Полюємо на цікаві оселі аборигенів. Досі пощастило нам зфільмувати. дійсно, чудові фрагменти. Проїжджаємо авто по диких стежках бушу, часто сполошуючи метких кенгуру. Швидке пересування дає нам можливість знайти те, що нам потрібно для фільмування».

Так в кількох рисах виглядає клопоть життя нашого мистця Володимира Савчака та його зустрічі з незабутнім аборигеном Наматджірою на тлі дикої природи і напівдикого життя аборигенів.

Ростислав Теодорович
Голова Т-ва

НА КРИЛАХ РІДНОЇ ПІСНІ

Вже десять років лунає на п'ятому континенті українська пісня, а головним популяризатором тієї пісні є Український Національний Хор «Боян» в Сідней.

Співоче Т-во «Боян» засновано ще 15 вересня 1951 року, на зборах хористів-приятелів хорового мистецтва. Однак історія українського хору в Австралії старша на два з половиною роки. Ще 12 квітня 1949 року український мішаний хор під проводом теперішнього диригента «Бояна» Василя Матіяша виступав з великим успіхом на інтернаціональному концерті в Олбурі. Але цей хор існував тільки два місяці, бо члени його, мешканці переходового табору Бонегіллі, частково роз'їхались на контрактні роботи, а диригент, колишній оперовий співак, виїхав до Сіднею з надією продовжувати свою співацьку кар'єру.

Незабаром прибув до табору в Бонегіллі з новим транспортом знаний з виступів в Австрії й Швейцарії диригент хору Маркіян Струк. З ним теж приїхало чимало українців з добрими голосами, і Маркіянові Струкові пощастило зорганізувати чоловічий хор. По успішних виступах в Бонегіллі, Олбурі й у місцевій радіостанції диригентові щастить дістати дозвіл на виїзд хору на спільну працю при залізниці в Сідней. Це був великий успіх для української пісні. Підбадьорені цим, диригент і хористи почали інтенсивні проби, і протягом 1950 р. український чоловічий хор Маркіяна Струка став мистецьким ансамблем, про який голосно

заговорили австралійські музичні кола. Він став гордістю українських поселенців не тільки в Сіднеї, але по всій Австралії. Почалися виступи на сценах Сіднею, і понеслась українська пісня на хвилях етеру. Проте через деякий час хористи, незадоволені умовами праці на залізниці, почали шукати інших можливостей, дехто виїздив з Сіднею. Навіть поїздка до Канберри, (столиці Австралії) на дуже вигідних умовах не врятувала ситуації. По році існування перший ентузіазм погас, почалися непорозуміння, і зневірений диригент покинув хор.

Здавалося, що після такого занепаду не буде більше українського хору в Сіднеї. Проте горстка ентузіастів з Павлом Лопатою на чолі не покидала налії. По довгих переговорах і підготовці 15 вересня 1951 р. скликано загальні збори, на яких прийнято статут під назвою Українське Співоче товариство «Боян» в Сіднеї та вибрано управу і контрольну комісію.

Першим головою Т-ва був П. Лопата ще в 1951-53 рр. Потім в 1953-55 рр. В. Островський, знову п. Лопата в 1955-57 рр. — Я. Микитович в 1958 р., та Р. Теодорович з 1959 р. дотепер.

Коли zorganizовано чоловічий хор, управа поклікала на диригента співака хору Струка — Богдана Фіголя, якого згодом заступив Володимир Майковський. Обидва вони вложили багато праці й доброї волі й навіть могли гордитись поважними успіхами. Все ж таки «Боян» під їхнім проводом, не міг досягнути мистецького рівня часів хору Маркіяна Струка. Байдужість і зневіра знову почали вкрадатись в ряди хористів. Щоб запобігти лихові, а рівночасно, щоб пожвавити діяльність хору та піднести моральний настрій хористів, управа оголосила прилюдний конкурс на диригента. Коли ж ніхто з фахових диригентів не зголосився, по довгих намовах і переговорах в грудні 1952 р. згодився тимчасово перебрати мистецький провід хору Василь Матіяш.

Під проводом Василя Матіяша самовпевність хору знову почала зростати з кожним виступом. Майже сім років безперервної праці довели хор до вершин мистецтва. «Боян» сьогодні вже загальнознаний, як Український Національний Хор, уважається за найкращий хор в Австралії.

Це все досягнуто не солом'яним вогнем ентузіазму, не головними обіцянками, але тверезим підходом до умов і можливостей та невтомною працею і мистецьким хистом.

За останні сім років «Боян», який від 1954 р. складається з двох секцій, а саме: мішаного й чоловічого хору, відбудув 495 проб, влаштував 17 самостійних концертів, з того 4 в Сіднейським Тавн Голі, виступав 74 рази на різних імпрезах для укра-

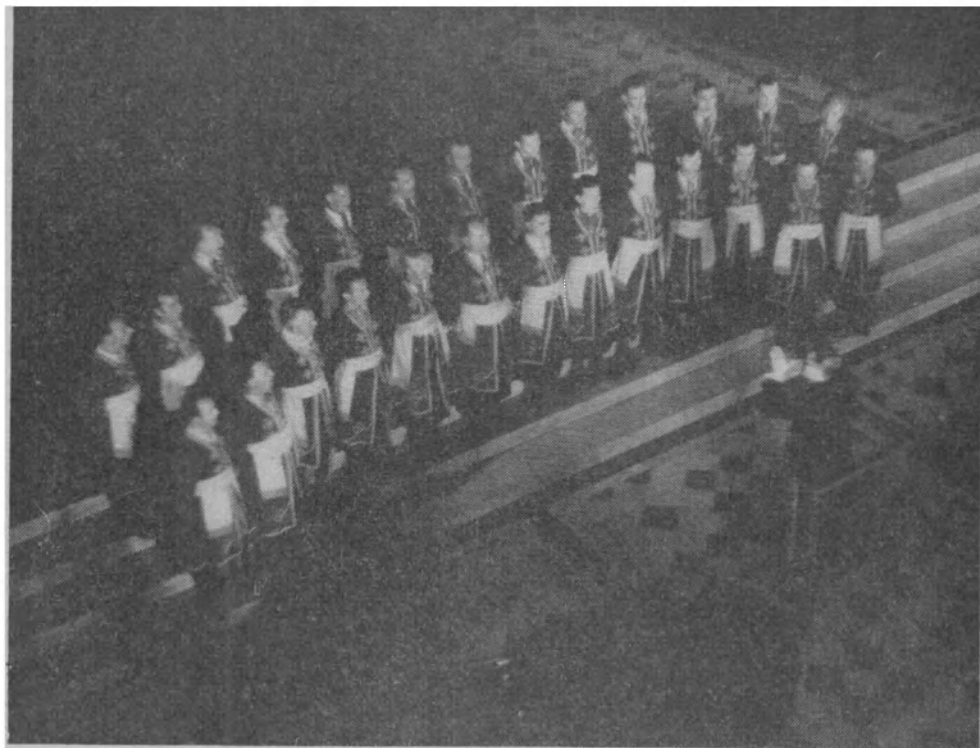
інців і чужинців, співав 15 разів по радіо, наспівав 10 патефонних плит, в тому одна довгограюча для «Колюмбії» і для австралійської державної фільмової студії накрутив кольоровий фільм, що вже демонструється в Австралії і буде по цілому світі, крім країн за залізною заслоною. В репертуарі хору є 138 пісень, в тому. також «Вулиця» Миколи Колесси, «Вечорниці» Петра Ніщинського й кантата «Б'ють пороги» Миколи Лисенка. Майно Товариства в нотах-партитурах і строях досягає вартости 1 200 фунтів.

Від 1954 р. «Боян» став клясою Івнінг Коледжу і в той спосіб забезпечив собі приміщення на проби й користування фортеп'яном а в особах директора Вечірніх Коледжів в Міністерстві Освіти й керівника Клівілянд стріт Івнінг Коледжу в Сідней-справжніх приятелів. Все це в першу чергу Т-во «Боян» завдячує своєму мистецькому керівникові Василю Матіяшеві та його дружині Ерні, що є постійною акомпаніаторкою хору. Вони є тою рушійною силою що тягне хор вперед.

Повний склад хору 50 членів (з них 30 членів чоловічого хору). Василь Матіяш завжди знаходить вихід з найбільш безвихідних обставин. Одного разу в суботу співав сам у Мельбурні, а на другий день диригував сам в Сідней. Та найкращим доказом його хисту може послужити останній самостійний концерт «Бояна» в Сіднейськім Тавн голі. Коли в останній хвилині відмовились співати, перша солістка, сопрано, і соліст-ліричний тенор, а з ними ще кілька хористів, треба було переорганізувати цілу програму. Виглядало, що концерт «провалиться». А ось, що пишуть рецензенти про той же концерт:

«Сідней Морнінг Геральд», з 7. 9. 59 р. писав: «Український Національний Хор приніс у своєму концерті разом з участю бадьорих і енергійних танцюристів у Сіднейськім Тавн Голі в суботу ввечорі усі характеристичні фарби козацького співу, багатство, повноту звуку й значну натугу. Хор добре здисциплінований і чутливий, часто інтуїтивний. Хоча традиційно впадаючі в око ефекти, які хор міг осягнути, мали тенденцію повторятися в одній пісні по другій, все ж таки його спів наявно дав велику насолоду як публіці, так і самим виконавцям. Диригентом хору був В. Матіяш. Багато точок хору були без акомпаніяменту і дуже прецизні. Хор має одну велику перевагу над іншими подібними ансамблями, а саме те, що його солісти є певні себе, сильні і музикальношколені.

«Дер Анкер», з 11. 9. 59 р. Німецький критик, сам видавець і редактор, пише про наш концерт п. н. «Блискучий святочний

Український Національний хор «Боян» в Сідней

концерт хору „Боян” — українські емігранти святкували в сіднейській Тавн Голі.

«З нагоди 250-ліття смерті свого великого державного мужа гетьм. Івана Мазепи УНХ „Боян” улаштував концерт української хорової музики, доповнений нар. танками танцювальної групи, що дав неупередженому учасникові могутню барвисту картину мист. аспірації української народної душі. На це свято українська група показала себе так імпозантно, що заповнила залю Тавн Голу цілковито й повинна бути гідним до наслідування прикладом для інших імігрантських груп».

«Хор, що виступає в чудових козацьких строях, не має собі рівного в Австралії. Під визначним проводом свого диригента В. Матіяша хор оживив усі якості старих козацьких пісень у досконалому виконанні, в якому його пребагата повнота звуку змагалась у контрастах з найніжнішими „піянісімо” й дала слухачеві повну насолоду. Спеціально треба згадати виконання пісні „Ставок заснув” німецького композитора Пфайля в обробці диригента Дм. Котка, що сьогодні коротає свій вік десь на Сибірі, яка справила глибоке враження на нас, німецьких слухачів. Хор має першорядних вишколених солістів, що своїм голосовим матеріалом і технікою не лишають нічого більше до побажання. У кінцевій кантаті могли їхні голоси розвинути в повні й разом з іншими голосами досягнути повноту і красоту звуку, що рідко можна почути. Оркестровка кантати „Б'ють пороги” до слів славного поета Т. Шевченка була блискучим досягненням музики С. Куніцького, що особисто був приязний на концерті».

«Вільна Думка», з 27. 9. 59 р. писала: «Це не перший та не останній виступ нашого найкращого хору в Австралії. Від років — це без сумніву наша найбільша репрезентативна група, відома широко і з своїх виступів не лише на українських імпрезах, але і в радіо, концертах для чужинців на телевізії. І всюди їхні виступи втішаються великою популярністю. І не диво, бо рівень цього є, справді, високий. Нам доводиться спостерігати його діяльність вже роками, нам доводилось слухати його при різних нагодах і завжди, як і в останньому випадку, доводиться висловлюватись лише позитивно. Хор є чудово зіспіваний, високо згармонізований, відчувається досконалий контакт диригента із співаками і співаків з диригентом.

Кожному відомо, що душею хору є диригент В. Матіяш — людина з вищою музичною освітою, людина, яка не жаліє ні часу, та завдяки якій хор стоїть на такому високому рівні. За те все належить найбільша похвала».

Ці признання — це вислід муравлиної праці й незламної волі ентузіястів однаково членів хору, як його Управи і мистецького проводу, а в першу чергу великої любові до української пісні.

Коли на останньому концерті виконано перший раз в Австралії велику кантату Миколи Лисенка «Б'ють пороги» у супроводі оркестри в обробці Сергія Куніцького, вся зала немов завмерла. Пізніше аж по кількох хвилинах загули громові оплески. Український православний Єпископ Варлаам заявив у розмові з диригентом: «Я не маю слів похвали. Я можу тільки сказати, дякую!» А проф. Сіднейської Консерваторії, що був одним з членів оркестри, так був захоплений музикою Лисенка, а особливо своєю партією, що зрезигнував з більшої частини свого гонорару й обіцяв, що завжди радо візьме участь в наших концертах.

Оця «наявна насолода», за висловом рецензента «Геральду», «уділяється однаково слухачам і виконавцям, є тим, що тримає український національний хор «Боян» в Сідней при житті і що дала Шевченкові надхнення написати пророчі слова: «Наша пісня, наша дума, Не вмере, не загине».

Л. Ількович

НА ПОРОЗІ ДЕСЯТИЛІТТЯ

Коли побачите афішу, обрамовану театральною завісою, а нагорі — емблему з двох масок і трьох літер «УМТ», коли зустрінете в газетах оголошення про чергову виставу цього товариства або довідаєтеся про це від своїх знайомих, — запам'ятайте дату й зарезервуйте її в своєму календарі.

Не влучайте того вечора телевізора, не сідайте до столу з друзями, а неодмінно підіть на виставу — не пошкодуєте.

В цьому за час діяльності Українського Мистецького Товариства в Сідней не один переконався.

Кожного разу в день вистави, байдуже, чи то буде спека, чи злива — декоратори привезуть сценічне оформлення, актори — свої валізи, прибудуть глядачі й вистава відбудеться.

Коли запитати з-посеред кількох соток постійних глядачів УМТ, яка з відіграних дотепер двадцяти вистав (п'ятнадцять назов) була найкращою — відповіді не будуть однозгідні.

— Ах, незабутня «Домаха» ... або:

— Ото була вистава — «Чумаки»!

Ів. Тобілевич — «Чумаки».

Сцена з четвертої дії.

М. Чирський — «П'яний Рейд».

Фрагмент сцени в церкві.

Знесу інші казатимуть: — Повторіть «Украдене щастя», любителі класичної комедії — «Мартин Боруля», а прихильники сучасної тематики в театрі — побільше таких п'єс, як «День Правди».

Якщо одних більше захопили козаки з часів визвольних

змагань («Отаман Пісня», «П'яний Рейд»), ніж з часів Хмельниччини («Степовий Гість»), то інших навпаки.

Зовсім недавно виставлено комедію «Ваші знайомі», на тему східняки-західняки. Загалом «знайомих» зустріли з гумором, однак були й такі, що не люблять згадувати цих тем.

Та незалежно від смаку й уподобань, запитані однозгідно скажуть, що кожна вистава УМТ становить мистецьку й ідейну цінність і є вартісним вкладом у скарбницю української культури на чужині.

Узагальненням і завершенням опінії глядачів є оцінка творчих досягнень УМТ — нашою пресою в Австралії.

Товстонос-Гордій — «День правди». Галя — п-на М. Данченко; Фаня — п-ні К. Фольці; Капітолїна — п-ні Є. Спесива; Свербиного — п. Л. Дорошенко.

Вже від першої вистави цьому Товариству пророкували славне майбутнє. В році 1954, проф. Р. Драган писав на сторінках газети «Єдність»: «Треба сказати, що УМТ вже не від сьогодні, але майже чотири роки ставиться до своїх завдань з любов'ю й почуттям відповідальності, і помалу виростає на повновартісний театр, якого нам так треба».

А двома роками пізніше газета «Вільна Думка», в окремих дописах по виставі «Мартин Боруля», подавала: «Хто був присутній на останній виставі, той мусить сказати: «Слава Вам, косії української театральної штуки на цьому п'ятому континенті!»

І в іншому дописі:

«Це був справжній театр, фахова постановка, в якій найменша роль не була злегковажена... А вже креація Маслоком самого Борулі знаменитою. Вистава залишила незабутній спомин і вдячність глядачів нашому передовому театрові. Як гарно, що ми маємо таку надійну, все міцніючу трупку серед нас».

Зрозуміло, що дорога до успіхів не була встелена трояндами. Товариство переживало різні організаційні й технічні труднощі. Будуть вони, звичайно, й далі, але Провід-Голова Упра-

М. Кропивницький — «По ревізії». Пріська — п-ні Н. Лясківська; Писар — п. Г. Маслоук; Риндичка — п-ні К. Фольц; Гарасим — п. Л. Дорошенко; Старшина — п. І. Лясківський.

ви п. Ів. Лясківський, мистецький керівник п. Г. Маслоук, адміністратор п. Т. Цигилик, музичний керівник п. В. Майковський, разом з членами Управи й активом Товариства — знаходили й знайдуть шляхи для зміцнення й розбудови цього українського театру на чужині.

Понад п'ять років в Товаристві працює режисером, актором, примувальником — ветеран українського театру п. Л. Дорошен-

ко, сороклітній ювілей сценічної діяльності якого відзначено в 1957 р. виставою «Мина Мазайло».

За рік після нього стала до праці п. К. Фольц, абсолювентка Одеської театральної школи. Решта основного акторського складу — це довголітні члени УМТ, частина з них має досвід сценічної праці ще з України: — п-ні Є. Спесива, З. Маслюк, Н. Лясківська, А. Василюк, п-на М. Данченко, п. п. Свідерський, С. Якубів, Г. Станько, Р. Шока, М. Пинькевич, Є. Стечик, С. Цимбалюк...

Заслужені признання здобула собі праця декоратора п. Б. Спесивого:

З Колекції афіш УМТ в Сіднеї

Діяльність УМТ не обмежувалась лише самими виставами. Як організація громадська — Товариство брало посильну (а часом і головну) участь в національних імпрезах і відзначеннях, напр., — Століття смерти Гоголя, Двадцятиліття голоду в Україні, Місяць української культури, Свято державности, Століття з дня народження Ів. Франка та ін.

УМТ окремо відзначило ювілейні дати основоположників сучасного українського театру — М. Кропивницького («По ревізії») й Ів. Тобілевича («Сто тисяч»), а в 1958 р., разом із співочим товариством «Боян» і Українським Народнім Балетом — на Шевченковські Дні поставило п'єсу «Назар Стодоля» з додатком «Вечорниць» П. Ніщинського. Перед виставою було відчитано реферат «Шевченко і театр».

Також вміщено в пресі кілька дописів про український театр і його видатних діячів.

Українське Мистецьке Товариство в Сідней на порозі першого десятиліття свого активного існування похвалило працю й впевнено крокує до нових творчих досягнень.

Р. Драган

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНІЙ БАЛЕТ У СІДНЕЇ.

З радістю відмічаємо небуденну подію на тлі нашого культурного життя в Австралії. Це ріст і зміцнення Українського Народнього Балету в Сідней під керівництвом вмілого балетмайстра Н. Тиравської.

Від січня 1957 р., коли постав цей балет у Сідней, як громадсько-національна установа, його інтенсивна діяльність стала гордістю всього сіднейського громадянства. Пишемо ці рядки в жовтні 1959 р. По сьогоднішній день балет дав шість власних концертів, виступав 18 разів на запрошення чужинців, 15 разів на запрошення українських громадських установ. Коли взяти до уваги три проби тижнево, які відбуває пані Тиравська, то тільки в загальному зуміємо оцінити ту велику працю, яку проробив Український Народній Балет і його невтомний балетмайстер для репрезентації нашої культури на чужині і для вишколу українського молодняка.

Пані Тиравській гідно асистує управа Українського Народнього Балету, її голова С Цимбалюк, секретарка Г. Яськевич і скарбник У. Майковська. Український Народній Балет постав

заходами С. Цимбалюка, що був тоді культурно-освітнім референтом української громади Нової Південної Валії. Балет спирається на найбільшу в Сідней школу (в Кабраматті). Громадський дім у Кабраматті стоїть теж до постійної диспозиції балету, що дуже сприяє його ростові. Сьогодні в танкових групах виступає тридцятьо молодняка і п'ятдесятеро дітей. І якого молодняка та дітей! Зрозуміє це тільки той, хто був на вечорі балету. Мов чародійною паличкою пробуджує Н. Тиравська душу української дитини.

Я умисно раніше згадав про пророблену роботу балету, щоб у перспективі трьох років легше і краще було оцінити цілість роботи і його мистецьку вартість. Коли ж пишемо про балет, як про мистецький ансамбль, то на вступі треба сказати, що побувати на вечорі балету Н. Тиравської — це справжнє пережиття, це радість і захоплення для культурної людини. Це не просто собі народній балет із звичайними штампами, а такі справжня мистецька одиниця, яку по трьох роках її існування варто розглянути пильніше.

Почнемо від самого балетмайстра, бо це чудодій і мотор балету. Н. Тиравська дістала підстави клясичного балету в Ченстохові, де вчилась три роки, там пройшла теж курс Авраменка під керівництвом М. Матієнка. Під большевиками вчилась характерних танків під проводом київських фахівців, а під час німецької окупації працювала три роки у Волинському Українському Театрі. На еміграції, в Німеччині, виступала в Союзі Європейських Артистів, «Вінета», що складалася з визначних мистців країн німецької окупації. По капітуляції Німеччини провадить балетну школу в таборі Майнц-Кастель.

Як бачимо, пані Тиравська — це фахова сила, що пройшла багатогранний стаж, різні школи й різні впливи. В Сідней Н. Тиравська організовує балетну секцію при Українському Мистецькому Товаристві, виступає самостійно при різних нагодах. В. 1957 р. обіймає мистецький провід Українського Народнього Балету, за співпрацею С. Цимбалюка, П. Свідерського, М. Майна, В. Майковського, К. Фольц і С. Хвилі. Пан В. Майковський бере музичний провід і веде його по сьогоднішній день.

Н. Тиравська веде також балетну школу, з якої поповнює ряди балету. Вже сьогодні вибились на передових танцюристів М. Шпідмахер, Г. Станкевич, М. Пікулик та інші. Пані Тиравська, як балетмайстер і творець, сама komponує танки, визволяючи з концепції танку свою власну індивідуальність. Вона вміло поєднує вимоги школеного і стилізованого балету з народніми елементами. Тут нема місця займатись критичною ін-

терпретацією її танків. На це потрібно б окремої праці.

Очевидно, народне своїм кольоритом і ритмом теж захоплює чужинця, але Н. Тиравська добре знає, що сам музейний фолклор, який би він не був багатий, ще не ставить нас, як націю, в ряди творчих модерних народів. Танок — це мистецький медіум, який може каміння зрушити і примусити цвісти суху гілку. Маючи пребагатий матеріал і досвід, Н. Тиравська взялася працювати по лінії поширення діапазону експресії і стилізації, щоб створити умови для передання чи вияву щоразу складніших проблем.

В стилізації народнього дав нам чудовий приклад у музиці наш Леонтович, а в танку П. Вірський. Можна б теж кинути оком на Югославське «Коло», що зараз завітало до Австралії, хоч той самий мотив у них дуже часто повторюється. Інтуїтивна творча праця над кожним деталем і цілістю так багато говорить про майстра. Композиції, збагачені мотивами, треба надати змісту, щоб глядач думав і переживав. Справжній балет — це дуже складне і не легке діло, бо різними шляхами й прийомами здобуває він душу й розум глядача.

І коли на дорозі творчої композиції перед Н. Тиравською лежать широкі можливості, то започатковане діло вийшло надзвичайно солідно, особливо хореографічна культура стоїть на високому рівні. Всі деталі опрацьовані пильно і точно. Кожний рух, кожний поворот очей, навіть зідхнути, навіть моргнути не можна там, де не треба. Ось що каже сама п-ні Тиравська: «Не штука піднести руку вгору і обкрутитись, треба знати, як цю руку тримати, навіть в який спосіб повертати голуву».

Брак належних світляних і декоративних ефектів чи вишколеної пристосованої до танків музики дуже відбивається на якості цілості. Ці недоліки в наших умовах майже неможливо перебороти, хоч Український Народний Балет робить усе можливе, щоб ці труднощі усунути.

Пані Тиравській треба побажати багато успіху в корисній праці. Культурою танку вона прищиплює нашій молоді любов і гордість за своє рідне. Було б бажаним, щоб кращі танцюристи студіювали хореографію. Це не поганий фах і хореографів нам самим край потрібно. Не один нарід має добрих фахівців танку, але не всі мають багатий фолклор. А хто славу здобуває?

МАЛЯР-АБОРИГЕН АЛЬБЕРТО НАМАТДЖІРА

Навіть серед найпримітивніших народів в світі трапляються великі та здібні люди, які своїм талантом стають широко відомими поза межами своєї країни. Таким був чорношкірий абориген Альберто Наматджіра, що жив у гарячій Центральній Австралії. Здається, що вже ніколи не буде другого рівного йому аборигена.

Про нього можна з певністю сказати, що він підніс респект білої людини до всієї його раси, до якої біла людина ставилася з погордою. Він був першим з аборигенів, що зумів підвестись і стати поруч з видатними майстрами у мистецькому світі. І цей успіх він здобув, не маючи майже жодної освіти, зате мав багато людської гідності, жадоби до знання та надзвичайну працьовитість. Його ім'я потрапило й до книги «Who is who» (Хто є хто), де є лише визначні австралійські державні діячі, військовики й бізнесмени.

Германензбурська Місія датує народження Альберта Наматджіри днем 26 липня 1902 року. Його батько походив із племені Аранда. Мати теж була повнокровною аборигенкою. У протигау до білих людей, Альберто Наматджіра жив у жахливих умовах, у бруді, що є властивим для людей, що живуть напівдиким життям. Подібно, як увесь його нарід, що дозріває пізніше, він одружився на 25-му році життя з аборигенкою, що має ім'я Рубіна, із племені Льюрітія, що оселилось за 150 миль на захід від пасма гір Маріна.

Під впливом Лютеранської Місії він визнавав себе християнином та розмовляв непоганою англійською мовою. Проте у ньому залишалось ще багато рештків з поганських вірувань його племені.

Будучи одруженим, він мусив знайти якесь заняття, щоб утримати дружину й дітей. І він почав працювати в Аліс Спрінгс з афганцями, тобто людьми, що їх батьків ще в минулому столітті спроваджено разом з верблюдами з Афганістану для підтримки транспорту й комунікації в пустелі. Наматджіра розвозив різні товари із залізничної станції Аліс Спрінгс по околиці. Але це не давало йому як аборигенові достатнього заробітку. Сьогодні такою працею ніхто вже більше не займається, а здичавілі верблюди бігають по буші, по навколішніх чагарниках.

Щойно в 1936 році доля Наматджіри змінилася. Маляр Рекс

Беттербі з Воненбулу (Варрнамбул) забрав його з собою на малярську експедицію, як наймита. Тоді зродилася в Альберта неясна ідея стати малярем. Щось крилося у його підсвідомості, і він якось попросив Беттербі познайомити його з способом малювання, бо йому здавалося, що цією дорогою він міг би покращити своє життя. Беттербі погодився і познайомив його з технічною стороною початків малювання: як розробляти водняні фарби, комбінувати кольори та наносити на папір. Про якийсь мистецький напрямок і мови не могло бути. З таким знанням Наматджіра почав свої перші спроби. Але ці перші малюнки були такі невдалі, що коли він їх показав своєму пасторові Альбрехтові з Лютеранської Місії, то цей порадив йому залишити малювання. Та Наматджіра не відступив від своїх намірів, навпаки, сказав, що він мусить так малювати, як його вчитель.

Минуло два роки. За цей час Наматджіра досяг великих успіхів, хоч його родина жила в злиднях. Особливо ж йому допікала його бідна дружина. Та ось він з'явився з трьома картинами перед своїм учителем, малярем Беттербі. Учитель був здивований поступом учня. В захопленні він сказав до Наматджіри: «Ти осягнув те, чого бажав». Це саме признание висловив йому і його добрий пастор.

Справді, з картин Наматджіри промовляли бадьорість, майстерність і гармонійність фарб. Надзвичайна зорова пам'ять кольорів та їхніх змін у різних порах року, передусім зимою, стали йому у великій пригоді в його малярських працях. Ніхто не зумів так детально, вірно й ніжно зобразити краєвиди, серед яких народився, жив і які всією душею любив Наматджіра.

У 1938 році відбулася перша виставка його картин у Мельбурні, що зробило його популярним. Він, як син природи, був тільки пейзажистом. На його малярських полотнах бачимо пасма гір, ущелини, буш, видолинки з кущами, з деревами тощо.

Скоро слава про маляра-аборигена розійшлася й поза океани. Сьогодні його чудові акварелі висять в галеріях й приватних домах по всьому світі. За двадцять літ наполегливої праці він досяг добрих заробітків. Останній рік його життя приніс йому 7 тисяч фунтів від продажу оригінальних картин, а також мав біля ста фунтів щомісяця прибутку з копій.

Проте Наматджіра не був пожадливым ані вибагливим у житті. Померши минулого року на 57 році свого життя, він не залишив по собі жодного маєтку, хоч таких заробітків не мав тут ще жодний білий маляр.

1954 рік був вершком його слави. Його спеціально спроводили до Мельбурну на зустріч з королевою Єлисаветою та принцом Філіпом, що були з візитою в Австралії.

Не зважаючи на великі заробітки, Наматджіра жив досить скромно. Його невибагливість у житті полягала і в тому, що, крім вантажного авта, пари домиків і шатер, він не мав більше нічого; зате його малярська спадщина становить понад тисячу картин. Всі ж його прибутки йшли на утримання свояків з його племені Аранда, яке його дуже обожнювало. В цьому також бачимо його велику гуманність.

Все життя Альберта Наматджіри було мандрівним. Він проживав з ріднею під розлогими шатрами у мальовничих околицях та весь час посвячував малюванню. Найбільше любив перебувати у Пальмовій Долині або недалеко від Аліс Спрінгс біля якої йому амфітеатральної гори. Разом з ним, крім дружини, перебувало його п'ять синів: Інос, Іволд, Габріел, Моріс і Кіс, які також допомагали батькові в малюванні. Перші два з них досить вдало наслідували справу батька, але старший з них, Інос, оригінальніший та вражає дещо відмінним мистецьким почуттям від свого батька.

Найбільше картин Наматджіри закупували багаті туристи, що відвідували його біля Аліс Спрінгс.

Досягши таких успіхів у малюванні, він здобув, у відмуну від своїх інших свояків, і рівні права з білою людиною. Він мав право також купувати алкогольні напої, чого не дозволялось іншим аборигенам. Незважаючи на те, іноді в його поведінці були риси примітивізму, хоч йому не бракувало гордості й певності себе. Та, на жаль, злочасний алкоголь і став причиною його передчасної смерті. Порушуючи закон, він почав постачати ром своєму племені, де на тлі пиятики сталося загадкове вбивство чорної жінки. Розглядаючи справу, суд виявив, що Наматджіра привозив до племені алкоголь, і засудив його на шість місяців в'язниці. Шляхом апеляцій пізніше цю кару було на половину зменшено. Проте в пресі з'явилося багато протестів проти того застарілого закону про алкоголь, і справа талановитого аборигена набула великого розголосу. Перебування у в'язниці зломило дух маляра. Він навіть припинив малювати, а коли з часом і повернувся до праці, то вже його картинам бракувало душі. Але загальна опінія австралійців була по стороні ув'язненого маляра. Під тиском цієї опінії та преси два останніх місяці призначеної йому кари дозволено відбувати в селищі аборигенів Попанія, за 170 миль на північ від Германенбургу і за 200 миль від Аліс Спрінгс.

Життя серед своїх людей під шатром знову підносить його сили і в його останніх малюваннях знову видно було давнього Наматджіру. Все ж ті трагічні переживання та алкоголізм ослабили серце великого майстра. Одного разу після серцевого приступу авто швидкої допомоги привезло його до шпиталю в Аліс Спрінгс, де він і помер у присутності його приятеля душпастира Альбрехта.

Альберта Наматджіру поховано на малесенькому цвинтарі у підніжжі крутого Мегдональдського пасма, яке він нераз малював за свого життя. Понад 150 аборигенів та декілька білих з Аліс Спрінгс провадили покійного в останню дорогу. Хор із племені Аранда співав жалібні пісні своєю рідною мовою під час похорону. Так жив і так закінчив своє життя великий майстер пейзажу австралійський абориген Альберто Наматджіра.

Басиль Левадний

УКРАЇНСЬКИЙ БАЛЕТ ТА БАЛЕТНА ШКОЛА НІНИ ДЕНИСЕНКО

Сьогодні, мабуть, немає в Австралії української людини, яка б не знала про «Український балет та балетну школу Ніни Денисенко», що за шість років свого існування стала мистецькою одиницею великого громадського значення і здобула собі славу серед свого й чужого світу на далекій чужині. Українська балетна школа Ніни Денисенко зуміла в Австралії поставити понад 20 самостійних концертів, переборюючи надлюдські труднощі та перешкоди нашого нового поселення. Керівництво школи не боялося труднощів, а працювало з масою дітей, молодих та старших людей і йшло вперед, здобуваючи серця чужинців і власне місце на скелі серед українського скитального моря. Чисельні чужинецькі відгуки, статті та рецензії на концерти Українського Балету Ніни Денисенко поставили цю мистецьку одиницю на належну висоту серед чужого мистецтва, представники якого не одноразово пропонували постановку балету з австралійської історичної тематики.

Ось що говорить балетмайстер Ніна Денисенко — керівник і основоположник школи:

«Ще з наймолодших літ усілякі танці були моїми казковими мріями. Ласкава доля дала мені змогу на дорозі до досягнення

цього мистецтва перші кроки пройти під керівництвом і опікою славного балетмайстра Василя Авраменка. Він дав мені «Євшан-Зілля» — прищепив любов до українських танків, навчив розуміти їх красу. А це далі штовхало до шукання шляхів в розвитку українського народного балету. Великою допомогою також були мені студії у Варшавській Балетній Школі славної пані Ясевич, які впровадили мене на сцену балету й дали нагоду участі в трьох фільмах.

Жорстока реальність скитальщини протягом довгого часу

Танок «Катерина».

перешкоджала здійсненню моїх довговічних мрій — створити український народно-побутовий характерний балет і впровадити його на світла сцен західного світу. Щойно в Австралії я знайшла людей, що поділяють мої ідеї. Це фанатики українського танцювального мистецтва, при їхній допомозі я змогла поставити свою першу хореографію — балет на три дії за поемою Т. Шевченка «Причинна». Великий успіх цього балету на сцені, чисельні позитивні рецензії української місцевої й закордонної преси, а також преси чужинецької, та гаряче завзяття моїх співпрацівників танцюристів дали мені змогу незабаром поставити другий народно-побутовий балет в трьох діях, де за тему я взяла легендарного героя українських Карпат — Олексу Довбуша.

До великих фінансових труднощів звикаємо, все одно грошей нема. Але на сьогодні наша школа зуміла придбати поважний сценічний реквізит в строях і декораціях та добру репутацію серед широкого громадянства.

Праця не зупиняється ні на один день. Проби відбуваються раз, а то й двічі на тиждень. До сьогоднішнього дня балетна школа переробила 1 600 тяжких годин навчання. Коли рахувати 8-ий годинний день праці, майже 200 робочих днів. Це наша сатисфакція, бо наслідки праці величезні. Тепер школа нараховує до 100 учнів віком від 5-ти до 42-их років (хлопців та дівчат), з них 65 належать до сталої концертно-балетної групи. Це вже готові танцюристи.

В житті балету батьки беруть активну участь, допомагаючи в декоративній, адміністративній, співочій та кравецькій секціях.

Балетом керує діяльна управа. Провадиться хроніка, що стане підвалиною ювілейної книжки. Там же знаходиться 120 різних рецензій, які відображають нашу піонерську невпинну працю.

Крім численних самостійних концертів-балетів, ми брали участь у великих походах в Сідней, Параматі та Вольонгонгу. Були учасниками в українських імпрезах, а також репрезентували українське мистецтво серед інших чужинецьких мистецьких товариств, гуртків та організацій.

Час від часу даємо дівчатам інструкції з кулінарії чи вишивання тоді, коли хлопці думають, як тут збудувати нашу домівку. При балеті існує співочий гурток та добірна українська оркестра.

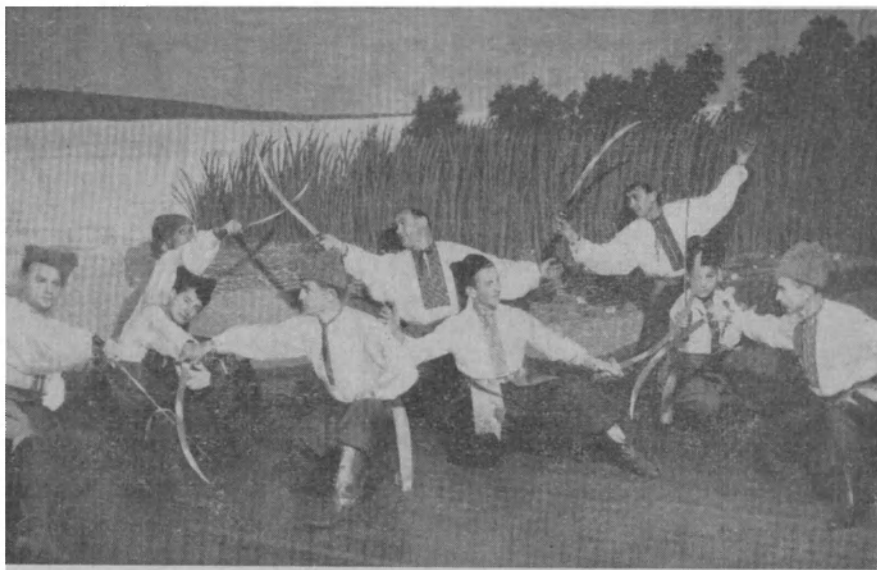
Помалу посузаємось вперед з нашим фільмом. Незаступима втрата — смерть одної з найталановитіших моїх танцюристок Валі Черванів, яка мала виконувати одну з головних ролей, за-

тримала нам цю роботу, але тепер набираємо знову розгону і, можливо, незабаром наша фільмова секція дійде до своєї мети.

Найголовнішим моїм пляном на майбутнє є відтягнення наших наймолодших громадян від шаленого Рок енд Рол'ю, від брудної пулиці й за допомогою краси народнього танку прицепити їм любов до українського мистецтва, а з цим і до всього рідного. Так мрію поставити їх до лав свідомих українських громадян, брак яких на еміграції відчуваємо щодалі дужче.

Молодь мусить знати не лише наш побут, а всю багатовікову національну культуру, перейнятись почуттям гордості, розказувати чужинцям про вишневу Україну, знайомити всіх з нашою високою культурою.

І така молодь є у мене в школі. Вони працюють вже шостий рік біля мене, я завжди бачу їхні ноги в танку, я вічно відчуваю

Танок «Запорожці».

Фрагмент з другої дії балету «Причинна».

їх біля себе. Тож, хочу при цій згадці зафіксувати в історії нашого скитання їхні прізвища і таким чином показати молодим ентузіястам, що українське громадянство належно цінує їхню працю.

Молодша група: Оксана Гулак, Івась Спирц, Зіна Черванів. Ганнуся Худа, Ліда Білокінь, Аня Білокінь, Зося Зубрицька,

Ірка Шмадло, Ляля Подолянко, Ірка Дуновська, Стефа Прядка, Марійка Прядка, Ганя Шух, Марійка Шимко, Мирослав Шимко, Йосип Ошуст, Ганя Ошуст, Дарка Драган, Стефа Пришляк, Роман Дехнич, Оля Шмадло.

Середня група: Леся Нищук, Олександра Пехов'як, Таня Сурма, Ліля Гергель, Марійка Гураль, Галя Грабовенська, Марійка Кречко, Іван Білокінь, Коля Карен, Ірена Василів, Михайло Дуновський, Євген Гаврисюк, Наталка Беднаж.

Доросла група: Юрій Денисенко, Леонід Денисенко, Уляна Олійник, Рая Олійник, Ілько Вакун, Михайло Гулак, Богдан Деюк, Дмитро Буліч, Василь Беднаж, Оля Корінець, Люда Гергель, Валя Гергель, Христя Янчук, Ліда Дехнич, Іван Ривак, Роза Карен, Ніна Кордовська, Стефан Гаврисюк, Іван Сопілка та багато інших.

Нехай ця поіменна згадка збуджує моїх дорогих учнів до дальшої впертої праці й досягнень».

Крім цього, пані Ніна Денисенко брала участь в об'їзній виставці по Австралії, де демонструвала українську вишивку та, допомагаючи своєму синові Леонідові в поточній роботі виставки, роздала тисячі пропагандивних летючок про Україну. Її подальша громадська праця — це чотирирічна активна участь в Раді Української Громади ННВ, влаштування першого українського відділу при австралійському музеї в Сідней, а тепер вона вже п'ятий рік працює, як учителька української суботньої школи ім. Володимира Великого в Мерілендс.

Не багато лишається їй часу на виконання обов'язків мами в родині (члени якої також завантажені громадською працею), але віримо, що її праця не піде на марно, а зросте у велич українського балету, над яким вона так віддано працює і який так палко любить.

ДВІСТІ ВИСТУПІВ НА СЛУЖБІ УКРАЇНСЬКОГО МИСТЕЦТВА

До мистецьких одиниць, які своєю працею спричинились до популяризації українського імени, нашого мистецтва на терені Австралії, належить і колишня танкова група при ОСУМ-і в Мельбурні та теперішня група при Українській Громаді Вікторії під керівництвом п. Я. Булки.

За неповних 10 літ обидві танкові групи мали понад 50 виступів перед українським глядачем і понад 150 — перед австралійським. Це недвозначно вказує на те, що танкова група робить головний натиск на виступи назовні, щоб пропагувати красу українського народного танку серед австралійців.

Численні відгуки, рецензії в австралійській пресі, вміщування світлин, запрошування до різних австралійських товариств на виступи — все це свідчить, що танкова група виконує своє завдання гідно і її праця дає гарні наслідки у пропаганді українського мистецтва.

Перед українською публікою танкова група виступала на різних імпрезах, що їх улаштовували Український Театр ім. Леся Курбаса, хор «Чайка», театральна студія при ОДУМ-і, артисти М. та І. Мартинюки, Союз Українок Вікторії, Рідні школи, Школа Українознавства, Мазепинський Ювілейний Комітет ЮКОМА та на зустрічі української молоді з громадянством Вікторії. Танкова група та зокрема її керівник п. Я. Булка одержали похвальні грамоти Союзу Українських Організацій Австралії (СУОА) за участь у місяці української культури у жовтні 1954 р., що відбувся з нагоди 5-річчя нашого поселення в Австралії.

Виступи назовні можна поділити на харитативні та репрезентативні.

Танкова група виступала на різних австралійських імпрезах, прибуток з яких був призначений на школи, церковні, жіночі організації, будинки для старих, дітей, вдів і сиріт, скавтів, шпиталі, Червоний Хрест, тощо.

До репрезентативних виступів належать виступи під час коронаційних святкувань, на честь приїзду королівської пари, в інтернаціональних концертах, під час Олімпійських Змагань, під час водних змагань «Генлей Рігетта», на баях, карнавалах, австралійській ялинці «Керолс бай Кенделлайт», в репрезентативних походах з національним прапором, фестивалях австралійської молоді, «Австралієн Дей», пікніках, вечірках Австралійської Ради Доброго Сусідства, інтернаціональних концертах

в Мельбурнському Університеті, в святкуваннях сторіччя міст Вікторії чи під час церемоніальних святкувань з нагоди переіменування з містечок на міста, під час прийняття прем'єр міністра Мензіса.

В цьому році на королівському балі, влаштованому на честь принцеси Александри від Танкової групи репрезентувала укра-

Українська танкова група при Українській Громаді Вікторії (УГВ) — керівник інж. Ярослав Булка. Група складається із сумівців, пластунів та учнів Рідних шкіл. Знизу перший ряд: Л. Ведміцька, З. Кравців, М. Кравців. Другий ряд сидять: П. Безкоровайний, А. Гарасименко, М. Міхалик, М. Юрчишин, інж. Я. Булка — керівник групи, С. Богунька, Р. Жилан, М. Стельмахів. Третій ряд: С. Козуг, Р. Стельмахів, М. Пик, М. Жилан, І. Жилан, М. Комарницький. Четвертий ряд: Г. Карпин, Я. Брикар, К. Стень, М. Лучечко, М. Томашевська, С. Гнатів, М. Булка. П'ятий ряд: Я. Юзна, М. Ведміцька, А. Гордієвська, М. Корнійчук. Зверху посередині: Д.м. Моравський. Фото: І. Святківський

їнців студентка Зіна Чуйко, що була в чудовому дівочому одязі козацьких часів. Її фото було вміщене в газеті «Геральд».

Танкова група також бере жваву участь щороку в тижнях розваги, в так званих фестивалях «Мумба», що у мові аборигенів означає «зберімося разом і радіймо», які щороку відбуваються в безсніжні місяці в Мельбурні.

Українська Рідна школа в Саншайні взяла участь у поході по вулицях Мельбурну в 1955 р. під час австралійського свята «Мумба».

На одному з конкурсів інтернаціональних груп у Мельбурнській ратуші («Тавнгол») група дістала першу нагороду — золотий годинник — за танки «Запорожець» та «Хуртовина».

Танкова група виїздила також на виступи до інших міст Вікторії: Кастлемайн, Дейлсфорд, Джілонг, Ялорн, Балларат, Дарравайт, Валян, Вуденд Сассафрас, Діамонд Крік, Грінборов, і т. д. І нарешті дівчата з танкової групи в народніх строях вітали мільйонного емігранта до Австралії.

На адресу танкової групи прийшло багато подяк та висловів признання за чудові танки в національних строях. Задовольняючи зростаючу цікавість австралійців українською проблемою, під час багатьох виступів танцюристи роздавали різні летючки, друковані газетою «Єдність» в англійській мові: «Що ти знаєш про Україну і український нарід» та ін. видання.

Танкова група є членом Інтернаціонального Культурного Товариства, до якого належить 20 національностей. Користуючись різними зустрічами з іншими народами, група наладнала добрі взаємини з греками, голляндцями, шкотами, швайцарцями та ірляндцями.

Танкова група двічі випустила по декілька інструкторів народніх танків, які успішно працюють по Рідних школах, а кер. групи Я. Булка працює також в Укр. Центр. Шкільній Раді як референт мистецького виховання.

Один з найкращих танцюристів Групи Микола Юрчишин zorganizував гарну танкову групу при філії УТВ в Саншайні. Інший танцюрист Василь Коваленко, хлопець надзвичайного темпераменту та організаційного хисту, удосконалив себе до того ступеня, що з успіхом став виступати у театрі Вар'єте «Тіволі» в Мельбурні і в Сіднеї, а минулого року, взявши собі двох братів Олександра та Миколу Кумпанів, синів українського кубанського козака та підписавши контракт, виїхав до Європи, де з надзвичайним успіхом втрьох виступають тепер в Голляндії. Їхній успіх спричинився до того, що їх уже заангажовано на кілька років на виступи до Німеччини, Франції, Англії та Америки, зокрема до Голлівуду.

Згадані танцюристи виступають під ім'ям українських кубанських козаків. До найбільш успішних їхніх точок належать танок «Козак» (із шаблями) та участь у загальній ревії «Жнива в Україні». Всі голляндські газети та журнали повні світлин і довгих рецензій про їх виступи. Крім цього, вони інформують чужинців про українське походження кубанських козаків.

Заходом керівника танкової групи, Українська Театральна Студія при театрі ім. Л. Курбаса з участю мистецького керівника

Три українці — Василь Коваленко, Микола та Олександр Кумпани, що раніше як досконалі танцюристи виступали в наших програмах на українській сцені в Мельбурні та в програмах театру Тіволі в Мельбурні та Сідней, тепер з великим успіхом як українські кубанські козаки виступають в Голландії в театрі Рене в програмі нідерландське рев'ю. Їхні виступи публіка зустрічає бурхливими оплесками. Дякуючи такому успіхові, їх уже заангажовано на 8 років праці різними театрами Англії, Франції, Бельгії і Америки. На світлині момент з їхнього виступу в Амстердамі.

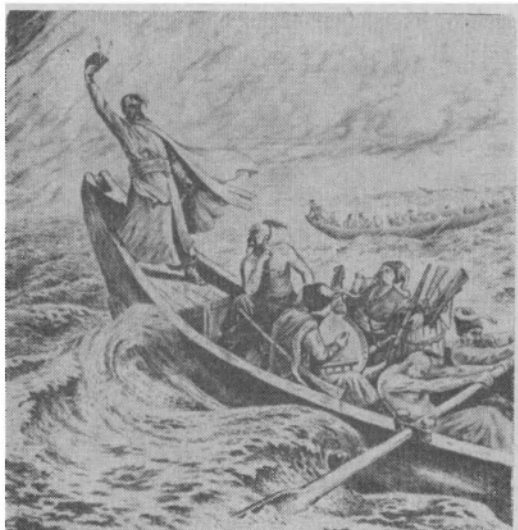
студії Ірини Залеської та мистецького керівника театру Степана Залеського з великим успіхом виступила в інтернаціональному концерті в Мельбурнському Університеті.

Артисти Залеські zorganizували дуже імпозантно на виставці квітів в Мельбурнській Ратуші, українське козацьке весілля, де репрезентативними молодими були Марко Варцаба і Ксеня Метлюк, а боярами й друзками та світилкою були члени танкової групи.

Іноді з Групою виступають співаки Галина Чирко (сопрано) та Микола Євсєвський (баритон), які недавно zorganizували при УГВ балетно-музичний гурток «Молода Україна», давши вже два самостійні концерти.

У музичному супроводі в виступах Танкової групи іноді допомагають керівник Музичної студії І. Джуфер, а також Роман Гевко, Андрій Гарасименко, Олег Булка, А. Нейгебавер та акомпаніює на піаніні п. Л. Гаєвська-Денес.

Членами теперішньої Танкової групи є переважно середньо-шкільна та шкільна молодь, а також діти, що тепер підучуються до виступів, між якими є дуже здібні танцюристи, а найкраща з них — це улюблена всіма Марійка Кравців.

Л. Денисенко:

«Гамалія».

СТАН УКРАЇНСЬКОГО ШКІЛЬНИЦТВА В АВСТРАЛІЇ

Починаючи з 1951 року, коли були створені стихійно перші українські Рідні школи, наше шкільництво досягло значних успіхів. У 1952 році на зборах громадського активу Мельбурну було обрано першу стейтову Шкільну Раду в Австралії, яка й поставила собі за мету зорганізувати українські школи у Вікторії, надати їм певних форм, створити програми, підшукати вчителів, запровадити єдині принципи. Це й був ніби перший етап в історії нашого шкільництва у Вікторії та подібно і в інших стейтах, де пізніше виникли Шкільні Ради.

У 1955 році, на прохання Союзу Українських Організацій в Австралії (СУОА), Українська Шкільна Рада Вікторії взяла на себе одночасно і функції Української Центральної Шкільної Ради, скорочено УЦШР, яка поволі з допомогою інших стейтових Шкільних Рад та представників УЦШР поширила свої впливи, принципи, програми і форми організації на всі школи Австралії.

З того часу УЦШР щороку двічі (на початку і наприкінці) одержує звідусіль відповідні звіти про стан шкільництва. За минулі роки в більшості стейтів відбулися по кілька конференцій вчителів, семінари, наради, спільні імпрези тощо. Голова та члени УЦШР відвідали низку шкіл у Вікторії та інших стейтах.

Заходами УЦШР відбулося вже два з'їзди вчителів; перший відбувся наприкінці 1956 року, а другий — наприкінці 1959-го. Обидва з'їзди пройшли на високому рівні, при добрій атмосфері і з добрими наслідками. В другому з'їзді, що відбувся в Мельбурні 25-26 грудня минулого року, взяло участь 42 делегати, що прибули з різних стейтів, та багато гостей, що репрезентували різні організації. З'їзд схвалив запроваджену систему семирічного навчання у Рідних школах та затвердив систему дворічних шкіл українознавства (середні школи), будованих на базі семирічок. Найвищими учбовими закладами мають бути річні вчительські курси на базі шкіл українознавства. Вони поповнюватимуть наші школи молодими досвідченими силами. Досі ж ми мали лише дві школи українознавства (Мельбурн і Сідней), що постали на базі п'ятирічок.

Щоб яскравіше уявити розвиток нашого шкільництва та його стан, варто згадати зріст шкіл, кількості учнів та вчителів по окремих роках. Щороку у нас збільшується на дві-три школи, зокрема у Вікторії. Якщо в 1951 році всіх рідних шкіл в

Австралії було лише три, то в 1955 році, дякуючи праці Шкільних Рад та окремих людей, їх було 36, в 1956 році — 42, на кінець 1959 року їх було вже 50, де працювало 117 учителів, навчаючи 2 072 учнів.

Насьогодні могло б бути шкіл більше, але в деяких стейтах відбулося поєднання кількох менших шкіл в одну більшу. Най-

Хор «Ластівка» української Рідної школи ім. Івана Франка в Саншайні, що з успіхом виступав на загальношкільному вечорі, влаштованому Українською Шкільною Радою на честь гетьмана Івана Мазепи в Мельбурні. Керівник хору Лідія Гавяська-Денес. Керівник школи Д. Носяра.
Фото: І. Святківський.

більше шкіл сьогодні маємо у Вікторії — 25, вчителів — 43, учнів — 891. Найбільша наша школа в Аделайді (півд. Австралія — кер. Т. Пасічинський), де навчається біля 340 учнів, друга по величині школа у Саншайні (Вікторія), де навчається 157 учнів (кер. Д. Носяра).

Крім звичайних шкіл та двох шкіл українознавства, до мережі нашого шкільництва належить і приватна музична школа Оксани Тарнавської, де навчається 35 учнів, з яких 16 австралійців. Позитивною стороною Рідних шкіл є й те, що все навчання в них провадиться українською мовою.

УЦШР також прикладає багато уваги організації шкільних книгозбірень та поширенню дитячої преси. Таким чином, у книгозбірнях всіх шкіл сьогодні маємо 2 233 книги (в 1956 році їх було тільки 1 313. Найбільше книг у школах Вікторії — 803 (в 1956 році було 371). Найбільшу книгозбірню маємо в нашій найбільшій школі в Аделаїді — 597, (в 1956 році було 244).

Щодо дитячої преси, то в 1956 році поширювалось по всіх наших школах 127 примірників українських дитячих журналів, а тепер 248. Найбільше їх поширює школа в Саншайні (50 примірників), далі Ньюпортська (30 примірників). Із 248 примірників журналів найбільше поширюють школи Вікторії — 178. Найбільше по школах поширений «Соняшник», далі йде «Веселка», «Юні друзі» та «Мій приятель».

Для цікавих подаємо склад УЦШР, вибраний на Другому З'їзді Вчителів. Сюди увійшли всі попередні члени УЦШР та додано кілька нових, а саме: Д. Нитченко — голова УЦШР й інспектор шкіл, Д. Носяра — заступник голови і голова методичної комісії, І. Брозницький — заступник голови й редактор «Дитячого Слова», що виходить при газеті «Вільна Думка», М. Глуханич — член УЦШР і представник УГВ, С. Завалинська — секретар, Б. Шемет — оргреферент, Г. Вишневий — інспектор, Я. Булка — референт мистецького виховання, зокрема танків, пані О. Фітьо — референт дошкільного виховання та організатор імпрез, М. Соловей — фінансовий референт і пані І. Умриш, що має окремі навантаження.

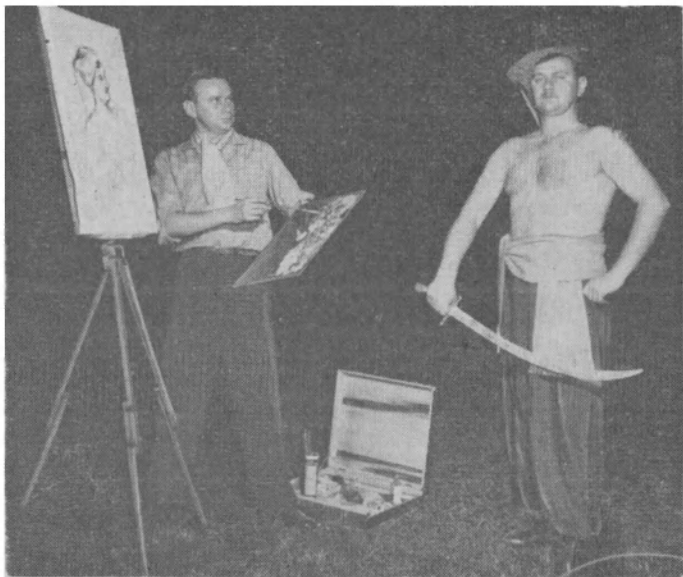
Заступниками голови УЦШР, що репрезентують окремі стейти, обрані: П. Лопата — Нова Південна Валія, Р. Павлишин — Квінсленд, Й. Менцінський — Зах. Австралія, вони ж очолюють там і місцеві стейтові Шкільні Ради. Представники стейтів, де немає Шкільних Рад, як заступники УЦШР обрані: Т. Пасічинський — Півд. Австралія, А. Зданович — Канберра (АЦТ). У Вікторії школами керує сама УЦШР, що одночасно є і стейтовою Шкільною Радою. Контрольна комісія складається з п-ні К. Добротвір — голова та заступників: п-ні М. Осідач та Г. Козак.

Закінчуючи цю коротку статтю, слід сказати, що тепер перед УЦШР стоять важливі завдання: портягом наступних двох-трьох років треба покращити працю наших шкіл та їхню позашкільну роботу, забезпечити школи українознавства окремими програмами, опрацювати і перевидати старі програми перших-сьомих клас, відкрити нові школи в різних місцевостях, де є українські діти. Скріпити і забезпечити школи частішою інспекцією з боку Шкільних Рад та УЦШР

Велику підтримку у справі пропаганди українського шкільництва ми щороку дістаємо від наших українських газет — «Вільної Думки» та «Українець в Австралії». Вони систематично інформують читача про життя шкіл, шкільні імпрези, а особливо багато уваги і місця приділяє шкільництву «Вільна Думка», яка, крім того, у співпраці з УЦШР друкує щомісяця додаток для шкільної молоді, що має назву «Дитяче Слово». Його редагує член УЦШР І. Брозницький.

Сподіваємося, що цю підтримку від обох газет ми матимемо й далі.

Хоч на шляху до виконання цих завдань маємо ще багато перешкод, проте віримо, що виконаємо намічені плани з допомогою наших громад, священиків, Батьківських комітетів та різних громадських організацій, яким не байдужа справа навчання рідної мови та виховання наших дітей. Бо цілком ясно, що тільки об'єднання всіх зусиль і використання всіх можливостей та розуміння з боку батьків можуть дати потрібні наслідки в цих винятково тяжких обставинах для навчання дітей рідною мовою, для прищеплення їм любови до України.

Мистець-графік Леонід Денисенко за працюю. Йому позує його брат Юрій.

ВИЗНАЧНЕ НАДБАННЯ АВСТРАЛІЙСЬКОЇ ДРАМАТУРГІЇ

П'єса Рея Ловлера «Літо сімнадцятої ляльки» обійшла за порівняно короткий час Австралію, Англію, Америку, завітала до таких країн, як Німеччина, Південна Африка, Ірландія, Швеція, Норвегія, майже всюди викликавши захоплення глядача, хоч, здавалося б, шматок життя людей з далекого австралійського континенту не повинен би викликати надто великого зацікавлення.

Драма в історії австралійської літератури займає, на жаль, незначне місце. Австралійська драма, як така, цебто драма, в якій віддзеркалюється в якійсь мірі місцеве життя, виникає на початку цього століття. Однак, драми ані Венса Палмера, ні Люї Ессона, ні Сіднея Томголта не являють собою такого набутку, яким могла б австралійська література похвалитися поза межами цього континенту.

П'єсі Рея Ловлера «Літо сімнадцятої ляльки» судилося вийти в світ і відразу притягти увагу критиків, театрів, любителів літератури, глядачів.

Перш, ніж написати «Літо сімнадцятої ляльки», Р. Ловлер познайомився з кращими здобутками світової драматургії, досконало пізнав театральне мистецтво, як артист, постановник, режисер, керівник репертуарним відділом театру. П'єса, що здобула популярність, — це не перша його річ. Перші його драматичні твори не мали великого успіху, можливо, тому, що мали на собі великий вплив англійської драматургії. П'єса «Літо сімнадцятої ляльки» — це вже суто австралійська драма, збудована на місцевому матеріалі, пройнята австралійським національним духом сміливості, дотепності й, я б сказав, незлої грубуватості.

На перший погляд здавалося б, що нічого в п'єсі цікавого немає.

Якщо до п'єси підходити з тією вимогою, що вона мусить обов'язково чомусь повчати, при чому відвертою дидактикою, то «Літо сімнадцятої ляльки» багатьох не задовольнить. Бо ця п'єса дає матеріал для думання, щось, як притча, якою змушується людину саму робити висновок, і не лише висновок, а й шукати ще багатьох шляхів для розв'язання певної проблеми.

Фабула п'єси «Літо сімнадцятої ляльки» проста.

В одному із звичайних будиночків мельбурнського передмістя Карлтон перед Різдвом продавщиця одної з пивничок Олів Ліч

чекає свого приятеля Ру Веббера з Квінсленду. Кожного року він приїздить із своїм приятелем Барні й живе в Мельбурні п'ять місяців, протягом так званого «мертвого сезону» на плантаціях цукрової тростини. Цього року в оточенні Олів настала деяка зміна. Приятелька Барні, не дочекавшись від нього пропозиції одружитися, після шістнадцятирічної дружби з ним виходить заміж за іншого. Приятелька Олів по праці Перл Каннінгем, тридцятисемилітня вдова, шукає людину, з якою могла б продовжувати спільне життя. Вона хоче знайти порядну людину, яка була б їй добрим чоловіком, а її вісімнадцятилітній доньці, — батьком. Олів вирішує познайомити її з Барні. Ану ж, щось вийде? Щоправда, вона не впевнена в успіху.

Приятелі приїждять. Перл Каннінгем знайомиться з Барні. Вона готова простити йому всі його попередні прогріхи, яких було немало (включно з кількома нешлюбними дітьми), однак Барні — людина безнадійна. Єдина його мета в житті — це безтурботне життя, байдуже, як, яким коштом. Майбутнє його не цікавить, і не цікавить майже ніщо, крім задоволення. Він навіть дуже не цікавиться тим, що після шістнадцятилітньої дружби, чи практично, після спільного життя, Ненсі — приятелька — одружилася з іншим. На Перл Каннінгем він дивиться як на чергову забавку, що потрапляє в руки. Однак, ця «забавка» виявляється не така, як Барні сподівався. Перл впізнає Барні і вже через кілька днів пориває з ним, що, врешті, на Барні не справляє ніякого враження.

Між Олів Ліч і Ру Веббером стосунки складніші. Вони люблять одне одного. Однак, з ними та трагедія, що вони не помічають, що час іде і кладе на них свій відdruk. Обоє вони старішають. Олів уже 37 років, а Ру — чи не більше. Ру — добрий робітник, але на зміну йому приходять молодше покоління, сильніше, з новими силами. Він не хоче цього усвідомити. Довгочасне товариство з Олів, щось середнє між шлюбом і дружбою, творить ілюзію якоїсь немов би вічної молодости. Кожного року, приїздячи в гості, він привозить ляльку. Цих ляльок у кімнаті вже шістнадцять, а цього року привезено сімнадцяту. Ні в Ру, ні в Олів не прокидається думка: що далі? Одруження? Дружба? Розлука? Здається, що одна лише Перл Каннінгем задумується над цими важливими життєвими проблемами, принаймні з практичної точки зору. Інші живуть у світі рожевих мрій. Життєві обставини рано чи пізно піддають подібні мрії безжалісним випробуванням, і не дивно, що й Ру та Олів не стають тут винятком. Після деяких перипетій Олів відмовляється одружуватися, і Ру, можливо, радий цій відмові іде з Барні далі в світ, на за-

робітки... Куди, доки, навіщо? Це питання, над якими залишається глядачеві п'єси чи читачеві думати.

«Літо сімнадцятої ляльки» — по суті трагічне. Трагедія, правда, без ніякого кримінального злочину. Однак, з мистецькою силою підкреслено в п'єсі трагедію душ, душ, які не знають, чого хочуть від життя, або хочуть від нього того, чого воно ніколи нікому не дає.

Деякі критики п'єси Ловлера критикували її мову. Цебо тому дієвих осіб, людей із звичайного робітничого передмістя. Ми, що живемо в Австралії вже досить довгий час, знаємо, що собою являють передмістя Редферн, чи Вулумулу в Сідней, Фітцрой чи Карлтон у Мельбурні. Тут можна багато дечого побачити й багато почути. І Ловлер рукою мистця-реаліста переносить на сцену тих людей, які в них передмістях живуть. Ці люди, безперечно, говорять грубою мовою, лаються. Лаються й герої п'єси Ловлера, говорять так, як говорять справжні люди на вулиці, в невишуканих вітальнях будинків-коробочок з двома поверхами...

В чому ж сила п'єси? Що притягло увагу до неї поза межами Австралії? Що тягне глядачів до неї в Австралії? В Сідней ця п'єса тягла два сезони.

В світі зацікавлення Австралією зростає. Деякі люди вважають, що Австралія — це майбутня друга Америка. Кілька цікавих, не лише з тематичного, а й з мистецького погляду фільмів кинули трохи проміння на Австралію. «Шіралі», «Смайлі», «Капрікорн», «Кенгуру», «Джедда» пройшли, мабуть, чи не всі світові екрани.

Однак, це не головне, чим притягла до себе увагу п'єса Р. Ловлера. Головне те, що це — мистецький твір, драма, створена рукою вмілого майстра. Розвиток дії в п'єсі — натуральний, не фальшований штучністю, натягненістю. Діалог — природний. В п'єсі говорять живі люди живою мовою, хай навіть мовою вулиці й плянтації цукрової тростини. Типи — чітко окреслені індивідуальності, не зважаючи на те, що це люди одного середовища, присипані порошком спільного для всіх побуту, спільних звичок, спільного виховання. Живі люди й жива мова, натуральний хід дії, цікава чи принаймні варта уваги фабула — це три необхідні речі для драми. Четвертою річчю слід, мабуть, вважати проблему чи жмут проблем, що або приховані в п'єсі, або відверто підкреслені. Вище вже було сказано, що Р. Ловлер не розв'язує проблем. Він їх подає в формі всієї п'єси — нехай читач знаходить розв'язку.

З огляду на це варто було б зупинитися над тими проблемами, які подаються на розгляд п'єсою. Принаймні після читання п'єси,

а зокрема після того, коли цю п'єсу побачиш на сцені, приходять цікаві й важливі думки. Твори, я думаю, в яких не подається рецепт для розв'язки тієї чи іншої проблеми, а лише подається в тій чи іншій формі сама проблема, для значної частини читачів і глядачів цінніші, ніж твори, з готовими рецептами. Піддана під розгляд проблема вимагає самостійного думання, дослідження питання, і пізніше — витворення власного висновку.

Здається мені, що в п'єсі є дві проблеми. Проблема часу, молодости, і проблема родинного життя, точніше — стосунків між чоловіком і жінкою. Стосунки між такими собі Ру й Олів, між Барні й його подругами, між Барні й місіс Каннінгем могли б бути їхньою приватною, дрібною справою, коли б таких людей не було більше. А коли людей певної категорії стає все більше, тоді виникає проблема, варта обговорення, обміркування.

Проблема «сивоволосої молоді» близька нам, українцям на еміграції, тому, що ми цієї «молоді» маємо досить. В нас є ціла категорія сорокалітніх і трошки старших людей, які втратили молодість по дорогах, і сьогодні між справжньою молоддю і людьми старшими за них.

Ру, Олів, Барні всі дожили майже до сорока років, не відчувши часу. Правда, в Австралії люди старіють пізніше, ніж, скажім, у якійсьбудь європейській країні, не кажучи вже про Україну, де сорокалітня людина — це «дід» чи «баба». Сім місяців праці й п'ять місяців відпочинку — це два сезони року, якими живе Ру. Для Олів після семи місяців самоти настають п'ять місяців щастя, простого, того дрібного щастя, що його має неодружена людина.

Олів не думає про майбутнє. Чого вона хоче від життя? Чого хоче Ру? Барні? Перл? Перл хоче родинного затишку. Вона не дивиться на життя крізь рожеві окуляри. Вона швидко орієнтується в ситуації, швидко розпізнає всіх і бачить, що всі живуть в домі Олів більше мріями, уявою, ніж реальною дійсністю. Для Олів дім у час приїзду гостей з Квісленду — це палац у хмарах.

Новий гість із Квісленду — Джонні Давд — каже:

— На півночі про цей дім іде справжня слава... Кажуть, що тут весело живуть. Але щось не видно...

ПЕРЛ Ввесь час ти говориш про роки — скільки років робила те чи те, скільки років кудись ходила — а що це доказує? Нічого. І тут я не знайшла нічого з того, про що ти мені розповідала.

ОЛІВ (Втомлено). Ох, Перл...

ПЕРЛ Ну, що — «Ох, Перл?» Вчора вночі я не могла заснути:

все думала, що з тобою твориться. Ти, адже, нічого не помічав крім цього дому і мертвого сезону.

ОЛІВ Я не помічаю того, чого не хочу помічати.

ПЕРЛ Нехай і так. Але в крайньому разі навчись хоч бачити речі такими, якими вони є. Поглянь на цю кімнату тепер, після того, як ти поздймала всі прикраси. Ну, що в ній незвичайне? Нічого. Звичайнісінька кімнатка, та ще й обшарпана! Якщо б ти, нарешті, перестала витати в хмарах і почала ставитись до мертвого сезону як доросла людина, ти б побачила й решту.

ОЛІВ (Холодним тоном). Ось що я скажу тобі раз назавжди: все, що я тобі розповідала про Ру й Барні й про їхні приїзди сюди — це свята правда, можу заприсягтися, так було завжди, до цього року...

Олів і далі засліплена, не в змозі знайти справжні причини тієї раптової зміни, що сталося в домі. Провина в усьому — провина часу; він руйнує нанйкращі мрії, він єдиний неблаганно руйнує повітряні замки, розвіває міраж, скидає прикраси з убогої життєвої декорації.

Стара Емма все розуміє краще за Олів, Ру, Барні. В одній з прикінцевих сцен вона відверто розмовляє з Ру, виливаючи йому на голову холодної води своїми тверезими поглядами.

РУ Хто винен, по-твоему, в тому, що така каша заварилась?

ЕММА Ти жартуєш, чи що?

РУ Ні, справді, мені хочеться знати.

ЕММА Господи, помилуй! (Дивиться здивовано). Скільки ж, по-твоему, могли продовжуватися ці мертві сезони? Вічно? Ні, дулі! Сезон — це тобі сезон!...

РУ Я знаю. Але хто винен, що внас усе розвалилось,

ЕММА Та ніхто не винен, йолопе ти!

РУ Ну, що ти мелеш дурниці!... Хтось мусить бути винен...

ЕММА (Втрачаючи терпеливість). Чому? Дуже просто: тяглося в вас, поки було можна, а далі нічого не виходить. І ти, й Барні, й Олів — ви вже старі для цього.

РУ Старі?

ЕММА Так, старі. Подивися в люстро.

РУ Ніхто не казав мені, що я старий. Я такий же сильний, як і раніше.

ЕММА Говори! А хто той парубок, якого Барні привів учора? Примара, чи що?

Ру дивиться в люстро, і, вперше наштовхнений на думку про свій вік, змушений задуматися. А невимовима з своєю логікою й життєвим досвідом Емма остаточно виносить присуд Ру й його

приятелів: «Всякому плодові є свій час, а ваш час — минув». І дає натяк на те, що їхня колишня приятелька Ненсі вже одружилася, тому час прийшов і їм щось про себе подумати.

Ру готовий одружитися з Олів. Але Олів відмовляється. Вона не хоче міняти уявне щастя з щорічними ляльками на постійне, одноманітну атмосферу родинного життя. Ру з уявного героя, який приїздить з ов'язаного романтикою Квінсленду, перетворюється в її очах на звичайну людину. В приступі гістерії вона вимагає від нього повернути їй все, що вона за сімнадцять років втратила... Але Ру також може ставити їй цю саму вимогу...

Мертві сезони в маленькому будиночку, де недавно було повно щастя, припиняються. Ру іде в світ із Барні й приятелями.

Розбита сімнадцята лялька — це символ розбитого того невеличкого штучного світу, в якому Олів і Ру, і Барні шукали щастя.

В п'єсі немає розв'язки. Ру іде в світ із Барні. Куди, чого, доки буде ходити з одних заробітків на інші?

Це питання, на які дає відповідь саме лише життя. Сила ж п'єси в тому, що вона примушує думати, принаймні тих, хто може та хоче задумуватися над тими явищами нашого ускладненого життя, які зустрічають нас кожного дня, і не лише в одній Австралії.

Р. С. В той час, коли писалася ця стаття, вийшов на екран фільм, створений на основі п'єси «Літо сімнадцятої ляльки». Він цілком відрізняється своєю ідеєю від ідеї п'єси й задуму автора. Типи, крім Емми й подекуди Олів, на мою думку, невдалі. Ідея фільму цілком протилежна ідеї п'єси. Не зважаючи на деякі вдалі частини, фільм набагато слабший за п'єсу.

З ІСТОРІЇ ГАЗЕТИ «ВІЛЬНА ДУМКА»

Не знаю, чи після десяти років перебування в Австралії могли б ми впевнено відповісти, чому саме приїхали ми в Австралію. Чим імпонувала нам ця країна, що ми, для прикладу, не поїхали до Америки, Канади, Аргентини чи Венесуелі. Може, сьогодні дехто вдався б до філософії, виясняючи всі «за» і «проти» в характеристиці Австралії, пізнавши її за десять років побуту, однак відкрито мусимо признатися, що приїхали ми тому, що нам трапилася така нагода. Отак, не брали вже до Америки або Канади — або родинні обставини не дозволяли довше чекати, oferували нам певних два роки праці за контрактом, і ми поїхали...

Вже перші враження в багатьох впали до нуля, коли можна було з корабля спостерігати австралійський ландшафт, горби, немов лисина на великій голові, осмалені і поламані бурями дерева, не бачені досі маленькі будиночки, тисячі їх вздовж берегів нашої, ніби «обіцяної землі». Тільки внутрішнє «якось воно буде» додавало охоти цікавитися всім, що діялося довкола нас. Дехто радів, що має вже адресу приятеля, знайомого, чи навіть когось рідного, до якого можна буде зразу ж написати листа і все буде відомо. Ті, що таких адрес не мали, заздрили їм. Ті, що мали листи від знайомих з Австралії, у яких було багато інформацій про працю, ціни, мешкання, погоду, — ходили, мов енциклопедії по палубі корабля і позичали іншим ці листи, які були не для одного чи не першим інформаційним матеріалом про цю країну. А що листи були різні — поняття після перечитання їх робилося якесь коструbate, щось не в'язалося з собою, об'єктивне поступалося суб'єктивному, веселе — сумному, правда — вигадці.

З таким мішаним почуттям висіли ми 15 січня 1949 року в Сіднейському порті і вже вночі їхали м'яким потягом до переходового табору в Батерсті. І хоч ніч була холодна, ранішнє сонце почало припікати, як ми під'їздили до табору. Мухи, якісь такі надокучливі, лізли в вуха, ніс, очі. У першій спеці робилося якесь нервове напруження, кожний метушився біля своїх валізок пильнуючи себе самого.

А в таборі дали нам їсти, кімнати, видали одяг безплатно, взуття, почали навчати англійської мови і почали пропонувати працю.

Ще в Мюнхені я довідався від М. М., що мій давній приятель

В. Шумський, вніс прохання до іміграційного уряду Австралії про видачу дозволу на видавання української газети в цій країні і просить мене, як тільки я приїду до Австралії, зразу йому написати, а він постарається, щоб мене було приділено на працю на залізниці, де він вже працював від кількох місяців. Відмовившись від пропонованої мені праці зривати яблука, я чекав виклику відділу Праці. Після шести тижнів я одержав призначення їхати до міста Беррі, НСВ і зголоситись до залізничного табору, де мені буде дано роботу. Ще до цього я стрінувся в лютому 1949 року з Шумським в таборі Баттерст і довідався, що жодного дозволу на видавання газети він не має, але є всі дані на те, що такий буде, бо справі нашій допомагає в міністерстві іміграції приятель берського друкаря п. Патріка Гірінса, — член парламенту від дистрикту Еден-Монаро дост. А. Д. Фрейзер, як також адвокат Ф. Кернс з Каеми вніс це прохання від імени Шумського, з рекомендаціями деяких осіб в містечку Беррі.

Як виявилось згодом, вся «сметана» десятитисячного містечка Беррі, до якої можна було зарахувати видавця місцевої газети Л. П. Гірінса, начальника станції Г. Парсонса, начальника пошти Робінзона, доктора Еппса, директора молочарні Й. О. Лері, та пп. Вайлей, Е. Генкінса і інших — були нашими приятелями і сприяли нам настільки, скільки ми просили їх про це.

Поруч намагання видати першу українську газету в Австралії, нас цікавило також організоване життя в цій країні, якого досі ще не було, але були щирі намагання заснувати українську організацію. Разом з інж. Ф. Мельниковим ми знайшли адресу п. Степана Барчинського, вже емеритованого ветеринара, єдиного, як нам говорили інші, українця в Австралії. Як ми довідалися від д-ра Барчинського, він не був самотнім в Австралії, сказав нам, що є в Сідней ще одна жінка українка, але прізвища нам не назвав. З розмови було видно, що створити організацію не легко, що немає на це дозволу, хоч ніяк не можна було довідатися, хто саме управлений такий дозвіл видати. Др. Барчинський був тої думки, що лише церковні організації мають шанс постати і радив це робити. Це було одначе зовсім неактуальне, бо тут в Сідней ще не було жодного священика. Пам'ятаю, що розмовою з др. Барчинським ми були розчаровані.

15 березня я приїхав до Беррі і став на працю по ремонту залізниці. Праця була дуже важка для мене, незвична. Поборюючи в собі явне невдоволення нею, я мав ціль побути так довго на залізниці, доки не прийде дозвіл на видавання газети. Одного

дня відвідав нас на роботі урядник Уряду Праці з Коври, і йому я заявив, що волів би працювати десь у друкарні, що ця праця для мене заважка, і я думаю піти до лікаря у цій справі.

В середині червня 1949 року ми дістали дозвіл на видавання газети, і саме в цей час наш табір перенесли з Беррі до Міннамари, і наш план, що я робитиму газету в свої вільні дні, тобто в суботу і неділю, не мав виглядів.

Ще до появи газети, відвідуючи дружину в таборі Батерст, я запросив до співпраці старого приятеля з «Української Трибуни» ред. О. П., який на це погодився і написав першу передову статтю до першого числа газети, що мало появитися на початку липня. Однак тільки через мої приватні, родинні справи вийшла з датою 10 липня 1949. В цей час, отримавши звільнення з допомогою лікаря з праці на залізниці, я почав офіційно працювати в газеті «Вільна Думка», реєструючись так і в Уряді Праці. Видавець «ВД», Шумський, працював ще в цей час на фабриці в Сіднеї, а редактор О. П. на залізниці в Чульборі, біля Сіднею. Четвертий член редколегії О. Сіверський працював в шпиталі в Конкорді.

Праця першої редколегії «ВД» виглядала так: в п'ятницю ранком я діставав зібрані матеріали від Шумського, їхав з Сіднею (в якому в міжчасі примостився, в Редферні — брудному і непривітному, та ще й з поганою репутацією «сабарбі») до Беррі (100 миль). За суботу і неділю було складено і видрукувано газету, з тим, що в п'ятницю пополудні Гігінс складав англійську сторінку, бо дозвіл на видавання звучав так, що четвертина газети, тобто програмові її статті мусять бути подані англійською мовою. Звичайно, англійська частина газети — це був для нас втрачений час і місце, бо наші передплатники, в більшості англійської мови не знали, а австралійський читач політичними статтями, як правило, не цікавився. Це були звичайно передруки з інших європейських чи американських видань, нераз зовсім неактуальні. Після випуску кожного числа відбувалася редакційна нарада, на якій не обговорювано виданого числа, натомість було роблено плани, як видати наступне, що в ньому вмістити. Зважаючи на розкиданість і брак редакційного приміщення, одна редакційна нарада відбулася в парку, друга в китайському ресторані. Перші числа газети були експедійовані в пошти в Беррі.

Вже після шести тижнів О. Сіверський зрезигнував з членства в редколегії, не мігши вив'язуватися з своїх зобов'язань. Близькими співробітниками тоді стали Іван Дубровський і Є. ІО. Пеленський. Перші лекції англійської мови провадив Роман

Драган. Виходячи спочатку на чотирьох сторінках сьогоднішнього формату, з різницею, що склад відбувався петитом, — вже шосте число «ВД» за 4 вересня появляється на 6 сторінках. Нехай кілька слів будуть опінією, що її мала тоді «ВД».

Ульмівські «Українські Вісті» за 23. 10. 1949, в ч. 85 писали про неї так: «Це нове видання вигідно відрізняється від багатьох наших часописів. Насамперед живою і свіжою інформацією як з України, так із життя еміграції. Заслуговує на увагу і добра літературна мова цього часопису».

Український читач в Австралії був заскочений появою газети. Як, тільки приїхали сюди, без мешкання, без грошей, без технічних засобів, деє на краю світа українська газета? Навіть оптимістам було дивно...

І читач дякував нам за її випуски. Листами, передплатою, пресфондами і усно. Яка шкода, що архів «ВД» не існує, під час переїздів з місця на місце він розгубився. Із цих листів можна було б написати книгу.

Річ очевидна, що і «Вільна Думка» мала свої недоліки. Великою шкодою для неї було те, що, не мігши об'єднати навколо себе сталого колективу, її редактори часто мінялися, що немало спричинялося до її занепаду. Та її заслугою сьогодні є те, що вона, лявіруючи між зрізничкованими нашими політичними середовищами, нашими парафіяльними пристрастями і навіть між місцями народжень поодиноких лідерів наших організацій — вона не стала власністю якоїсь однієї партії.

Одним із закидів, що його часто робили і сьогодні роблять «ВД» є те, що вона являється, в матеріальному значенні власністю однієї особи.

Як один із тих, що довгий час стоїть близько до «ВД», хочу висловити власну думку: якщо б вона була стала власністю будь-якого середовища, громади, чи парафії — вона не дожила б десяти років.

Українці в Австралії будують власні Народні дома. Вже збудовано по різних містах 6 таких домів, а ще 9 будуються.

30-го січня 1960 року відбулося урочисте відкриття ще одного Народнього дому, що його збудувала філія Української Громади Вікторії у Водонзі.

На фото: найстарший член філії УГВ у Водонзі п. Береза передає ключ від збудованого Народнього дому українській молоді. Всі ці чарівні дівчата та хлопці — учні місцевої Рідної школи, починаючи з ліва: Х. Сорока, А. Цупер, Л. Бартош, І. Береза, С. Різняк, О. Лазурко, Л. Юськів, М. Лазурко, М. Вовк, І. Сорока та Й. Вовк.

УКРАЇНСЬКІ КІНОСПІЛКИ В АВСТРАЛІЇ

Два роки тому zorganizувалась в Австралії Українська Кіноспілка, до складу якої входять Петро Кардаш (керівник) з Мельбурну, Ярослав Кулинич з Аделаїди та С. Куницький з дружиною з Сіднею. На початку своєї діяльності УКС займалась спровадженням та висвітлюванням українських фільмів з Франції та Канади різних наших кінопродуцентів. Таким чином глядачі побачили тут такі фільми, як «Чорноморці», «Коли сади цвітуть», «Земля» з різними додатками з українського життя. Ці перші фільми, зрозуміло, мали ще низку технічних недоліків, але одночасно вони мали і велике виховне значення, приносили рідну тематику нашому глядачеві.

Найбільшим успіхом користувався фільм «Подорож Капелі Бандуристів по Європі», що висвітлювався вже майже в усіх стейтах Австралії.

На щастя, Кіноспілка не обмежилась лише висвітлюванням фільмів, а взялася під протекторатом СУОА за творення власного фільму з життя українців в Австралії. Цей коштовний і оригінальний фільм для більшої цікавості буде переплетений різними фрагментами з життя австралійських аборигенів, панорамами міст, моря й австралійського «бушу» та лісостепу, а також тутешньою флорою та фауною.

Написи до фільму виготовляє графік Леонід Денисенко. Сподіваємось, що цей фільм, що забирає багато коштів, енергії та праці учасників Кіноспілки, принесе для українського глядача в усьому світі нову тематику і буде новим здобутком для нашої культури.

Мельб. Кор.

З УКРАЇНСЬКОГО ЖИТТЯ У ПІВДЕННІЙ АВСТРАЛІЇ

Хор

Український хор в Аделаїді належить до наших найстарших мистецьких одиниць в Австралії. Цей хор, що існує з 1949 року (диригент Йосафат Кліш) у великій мірі спричинився до популяризації нашого імени на терені Південної Австралії. За час свого існування хор УГПА брав участь майже в усіх громадських імпрезах, давав самостійні концерти як для нашої, так і для австралійської публіки, а востаннє він взяв участь у фестивалі мистецтва

в Аделаїді. Слід також зазначити, що наш хор, в якому до речі переважає молодь, настільки популярний і серед австралійців, що його не раз запрошували майже всі місцеві радіостанції, Відділ Освіти Південної Австралії, багато церковних та публічних австралійських організацій. Тож тепер не проходить жодна визначніша австралійська імпреза-концерт без участі нашого хору.

Український Театр Малих Форм (УТМФ)

УТМФ почав свою працю першого січня 1950 року на чолі з Ярославом Андруховичем, що працює й сьогодні як голова Управи Театру. Цей театр і постав з ініціативи пана Андруховича, в чому йому давала значну допомогу його дружина Євгенія. Перша вистава, що звалася «Всі до театру», відбулася 11 квітня 1950 року. Крім згаданої вистави, за час свого існування УТМФ успішно дав такі вистави: «З Новим Роком на весело», п'єси І. Багряного «Розгром» та «Морітурі», «Наталка Полтавка», «Чортиця», «Тріо», «Миколай для старших», «В Шевченкові Роковини», «Скамполь», «Земля», «Ой Морозе Морозенку», «Старі гріховодники» та вже в березні цього року театр дав мистецьку програму на Шевченківську академію. Як бачимо, УТМФ поставив цілу низку п'єс різноманітного характеру. Крім цього, театр систематично брав участь в програмах громадських імпрез. Згаданий репертуар проходив в поставах: Ярослава Андруховича, Розстислава Василенка, Антона Кривецького та Володимира Королика. Постили відбувалися в мистецькому оформленні Василя Бурака, Мих. Мірзи та Святополка Шумського. Від 1957 року театр обрав своїм патроном Володимира Благацького. Тож тепер він має таку повну назву — УТМФ ім. Володимира Благацького.

Танцювальна група

Першою танцювальною групою був, так званий, танковий відділ при УТМФ під проводом Євгенії Андрухович. Відтоді мистецтвом танку тут займалися, довший чи коротший час, Микола Сас, Антін Кривецький і Богдан Потежний.

Від січня 1960 року при Українській Громаді у Південній Австралії в Аделаїді зорганізовано танцювальну групу під проводом Євгенії Андрухович. За цей короткий час група вже виступала на фестивалі мистецтва в Аделаїді, в телевізійній програмі під час Великодня та на Шевченківському концерті, здобувши прихильні відгуки організацій та громадянства.

Т. Пасічинський

З КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ ЗАХІДНЬОЇ АВСТРАЛІЇ

Школа українського танку

Як у кожному стейті, так і в Західній Австралії український танок здобув своє місце і став дуже популярним. Сьогодні ми маємо Школу українського танку, яка має цілу свою історію. Своє існування вона почала з діяльності маленької групи ініціаторів. Ще в 1952-му році група дівчат і хлопців вирішили заснувати школу українського танку. Вчити запросили пані Березовську. Перший виступ відбувся в Капітоль театрі. Успіх був дуже великий, але пані Березовська керувала недовго, її місце перебрав п. Кая, який керує школою й досі. Крім цієї школи, в кінці 1953-го року зорганізувалась танкова група в Мелвіл, де брало участь 20 дітей і 13 дорослих. В 1955-му році під проводом Укр. Громади було зорганізовано танкову групу в Перті, яка існує й тепер. В ній існує дві класи: в першій діти навчаються закладових кроків, а в старшій класі навчаються вже танків.

Нещодавно відбулися збори батьків, діти яких відвідують цю групу. На цих зборах вирішили перетворити цю групу на Школу українського балету. Досі керівникові пощастило навчити такі танки: Гопак, Катерину, Весільний журавель, Запорожця, Подільський козачок, Чумак, Гречаники, Коломийку, Аркан. Якось ця школа виступала в Вікторії Ліг, де був присутній губернатор Західньої Австралії Чарлз Гарднер з дружиною. Пані Гарднер так сподобався виступ, що вона попросила повторити один з танків, а пізніше прислала подяку. З великим успіхом виступали наші танцюристи і в інших місцях. Панові Кані у його праці допомагають пані М. Менцінська та від Громади п. Медвідь.

Хори

Початки хору слід датувати 1949-им роком, коли хор в складі 15 співаків, під керівництвом п. Джуфера, вперше виступив на австралійській землі. Пізніше хором керували, але недовгий час п. Коцомбас, п. Тамарченко, п. Микитюк, а потім його очолив п. д-р Менцінський, який провадить і досі. Докторові Менцінському в цій праці багато допомагає його дружина. Д-р Менцінський керував і мішаним, і чоловічим хором. Мішаний хор багато разів виступав у Перті і має велику популярність. Ні одна імпреза не відбулась без його участі.

Поруч згаданого хору існував поблизу, в місцевості Мелвіл, хор «Чайка» під керівництвом вчителя п. П. Шигимаги. Тепер цей хор уже

не існує, а його хористи приєдналися до хору, яким керує д-р Менцінський.

Драматичний гурток

В Перті вже кілька років працює Драматичний гурток. Спершу він створився ще в 1956-му році при СУМ-і. Його ініціаторами були п. Малетин та п. Бойчук, а режисером і головою був п. Лібер. Пізніше зникло бажання зробити цей гурток цілком самостійним, щоб уможливити приплив більшої кількості людей до гуртка. Таким чином з 1958-го року цей гурток уже працював самостійно з новою управою на чолі з п. Малетиним. Було поставлено такі п'єси: «Десятник Люлька», «Сон Матері», «Мати наймичка», «Мартин Боруля», «Ой не ходи Грицю». Режисером гуртка працює д-р Менцінський, в малюванні декорацій багато праці вкладає п. Миколаєнко. Гурток має ім'я Лесі Українки.

Школи

В Західній Австралії працює дві школи: одна в Перті, а друга в Нортгемі. В Перті навчається 47 дітей. В школі працюють вчителі: п-ні М. Менцінська (вона ж і керівник школи), о. І. Перелазний, о. М. Іванчо, п-ні Л. Глібовицька, п-ні О. Рудковська, п. М. Буткевич. Голова Шкільної Ради Зах. Австралії д-р Менцінський, інспектор проф. П. Шитимага, головою Батьк. комітету — п. Рудковський.

У школі в Нортгемі навчається 50 дітей. Керівник школи (він же і вчитель) п. В. Мандичевський, вчителі: Я. Микитюк. А. Титко, Р. Гуменюк, П. Гунців, В. Корбіло та М. Микитюк.

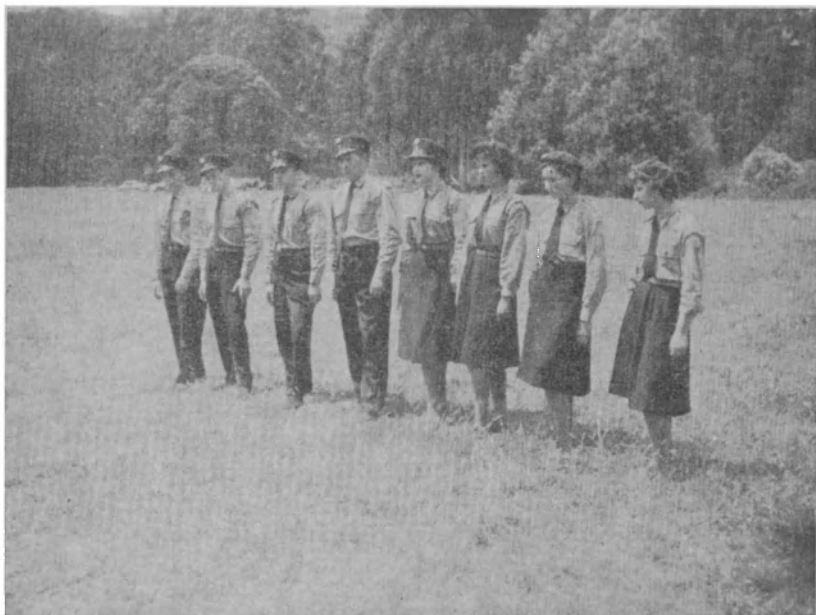
*Референт преси й інформації
Укр. Громади Зах. Австралії
М. Буткевич*

УКРАЇНЬКА СПІЛКА «ПРОГРЕС»

У Мельбурні існує ще одна спілка, що має назву «Прогрес». До її членів належать Юрій Шкудар, Теодор Колісник, Михайло Мартинюк та керівник її п. Мирослав Шегедін. Ця спілка також висвітлює кілька українських фільмів, як «Трагедія Карпатської України» та «Запорожець за Дунаєм» із цікавими фрагментами власної продукції із життя сумівців тощо. Спілка «Прогрес» готує також свій документальний кольоровий фільм з життя українців Вікторії, зокрема про єпископське свячення, зустріч молоді, сумівський табір тощо.

Цей гарний почин наших українських Кіноспілок, опертих на великих коштах їх членів, треба повітати й підтримувати, бо ці фільми будуть цінні не тільки тим, що покажуть наше життя в Австралії, а й стануть дорогою історичною пам'яткою для всіх нас.

Мельбурнський кореспондент

Група учасників сумівського табору «Батурина», починаючи зліва: Петро Цькуй, Петро Собчак, Ярослав Юзв, Степан Барилко, Тетяна Федунів, Марія Лазурко, Леся Поточна та Люба Напівко.

НАШІ АВТОРИ ТА ЇХ ДОРОВОК

З нагоди 10-річного ювілею нашого поселення в Австралії, подаємо хоч приблизні відомості про українські книжкові видання в Австралії та їх авторів.

У грудні минулого року на з'їзді письменників в Нью-Йорку згадувано, що в Австралії живе біля тридцяти письменників. Ця цифра, безперечно, перебільшена, до того ж не кожного, хто щось написав можна вважати письменником. Проте, окремі наші автори набули вже популярності не тільки в Австралії, а й поза нею, а їхні книги розходяться по всіх країнах світу, де живуть українці. Отже, зрозуміло, всі ці видання різного мистецького рівня. Крім того, слід згадати, що окремі наші автори, що живуть в Австралії, пишуть досить майстерно, але на видання своїх книжок ще не здобулися.

Більшість згаданих авторів протягом цих десяти років публікували свої твори в наших газетах, зокрема в найстаршій в Австралії газеті «Вільна Думка», а пізніше і в газеті «Єдність» та «Українець в Австралії». Тож згадуємо низку авторів, що друкували вірші, оповідання, нариси, спогади та інше в наших газетах, альманахові «Новий обрій», в «Нашому віснику» тощо. Серед них бачимо С. Домазара, Дм. Чуба, В. Онуфрінка, Є. Гарана, В. Русальського, Г. Чорнобицьку (Л. Далека), д-р Е. Ю. Пеленського, Н. Яхненко, П. Вакуленка, Ст. Радіона, Б. Сібо, І. Стоцького, П. Дубова, Л. Гаєвську-Денес, О. Андрієнка, О. Зибачинського, М. Дейко, І. Винницьку, Арчієпископа Сильвестра, А. Цівчинську, К. Гіммельрайха, І. Брозницького. Р. Василенка, Р. Драгана та інших.

Із згаданих авторів 16 мали окремі друковані книжки, що вийшли в різних видавництвах. Разом вони видали біля 23 книг, тиражі яких не перевищували трьох тисяч. Це такі автори:

В. Русальський: «Після облоги міста», новелі, 1951 р., стор. 63, В-во «Світ», Аделаїда.

Дмитро Чуб «Це трапилося в Австралії», в-во «Українське Видавництво», Сідней, 1953 р., стор. 64.

П. Вакуленко: «В джунглях Нової Гвінеї», розвідка, стор. 78, В-во «Єдність», 1952 р., Аделаїда.

Дм. Чуб: «Нагадючому острові», оповідання, В-во «Ластівка» 1953 р., стор. 24, Аделаїда, та видання друге в 1958 р.

С. Радіон: «Новий похід», оповідання, стор. 60, В-во «Єдність», 1954 р., Аделаїда.

Дм. Чуб: «Вовчення», збірка для дітей, стор. 16, В-во «Ластівка», 1954 р.

І. Винницька: «Музика», повість, В-во М. Денесюка, Буенос-Айрес, 1954, стор. 211.

І. Стоцький: «Потолочені хліба», нариси й оповідання, стор. 64, В-во «Вільна Думка», Сідней, 1954 р.

О. Андрієнко «В пошуках правди», в-во «Перемога», Аргентина стор. 100, 1954 р.

Альманах «Новий обрій», ред. та упорядкування Дм. Чуба, мистецьке оформлення П. Вакуленка, стор. 128, В-во «Ластівка» 1954 р., Аделаїда.

Ю. Одлита: «Катруся», оповідання, В-во, рік і місце друку не позначено, стор. 114.

П. Вакуленко: «Весела кукабара», казка, оформлення автора, стор. 12, В-во «Ластівка», 1955 р., Мельбурн.

І. Наріжна: «Як Панас на узліссі кізку пас», казка, стор. 16, В-во ОПДЛ «Нашим дітям», Канада, 1956.

С. Радіон: «Микола Береза», оповідання, стор. 64, 1956 р.

Л. Далека: «Легіт і бризи», поезії, обкладинка П. Вакуленка, стор. 64, В-во «Ластівка», 1957 р.

Б. Сібо: «Літаючі самоцвіти», оповідання та легенди, В-во «Ластівка», Мельбурн-Аделаїда, 1957 р., стор. 64.

Архiepіскоп Сильвестер (проф. С. Гасвський): «Іван Якович Франко» (основні ознаки Франкової творчості та спогади), вид. Франківського комітету при СУОА, стор. 16, 1956 р.

О. Зибачинський: «Свободарність», есей, В-во «На чужині», стор. 81, 1955 р.

В. Онуфрієнка: «Сталін у пеклі», гумористична поема, В-во Б. Ігнатова, стор. 64, Мельбурн, 1958 р.

Л. Гаєвська-Денес: «Казки та оповідання», стор. 43, оформлення З. Чуйко, В-во Б. Ігнатова, Мельбурн, 1958 р.

Дм. Чуб: «В лісах під В'язьмою», репортаж-спогади, обкладинка П. Вакуленка, В-во «Дніпрова хвиля», Мюнхен, стор. 108, 1958 р.

М. Дейко: «Оля Перевізниківна», збірка дитячих п'єс, В-во «Ластівка», стор. 40, 1957 р.

Крім цього в 1951 р. за ред. Дм. Чуба вийшов універсальний журнал «Наш Вісник», стор. 32, В-во «Дніпро», Аделаїда. Є відомості, що проф. С. Парамонів (Кенберра) видав у Франції свою працю про «Слово о полку Ігоревім», але не маємо точніших відомостей. Не

згадуємо тут журналів іншого характеру та різних циклоstileвих видань. Слід згадати також, що всі видання «Ластівки» вийшли за редакцією Дм. Чуба і в мистецькому оформленні П. Вакуленка. Багатьом авторам допомогла фінансово у видаванні книг Українська Висилкова Книгарня, яка також більшість цих книжок кольпартувала по всіх країнах.

Тож бажаємо нашим працівникам пера й далі не складати зброї, а творити нові цінні й цікаві твори для нашого читача.

Крім згаданих видань, в Австралії вийшло ще кілька інших, що не належать до жанрів мистецької літератури чи близьких до неї, як літературознавчі теми. Про них не згадуємо.

ПОКЛІН НЕОКЛАСИКАМ

Т-во Приятелів Творчості М. Зерова в Австралії подає до відома громадянства Австралії й Нової Зеландії про діяльність Т-ва за минулих 5 років.

Перша збіркова акція: Збірка на видавничий фонд ще не виданих творів М. Зерова розпочалася 16. 6. 55. Управа Т-ва подавала два звіти про першу збірку в часописі «Вільна Думка» з 11. 3. 57 та 4. 9. 57. Тут подаємо третій останній звіт про першу збіркову акцію. В поодиноких стейтах зібрано: Південна Австралія — Ф 213.6.0, Вікторія Ф 114.5.0., Нова Півд. Валія Ф 43.19.0., Тасманія Ф 20.3.0., Столична Територія Ф. 15.14.0., Західня Австралія Ф. 15.8.6., Нова Зеландія Ф. 13.2.9. Разом — Ф 435.18.3.

Переслано до Німеччини на руки п. проф. М. Ореста на друк ще не виданих творів М. Зерова, які появилися під назвою «Королларіум» Ф 379.16.6 (нім. марок 3 535.66). Сальдо — Ф 56.1.9.

Кошти видання та експедиція «Королларіум-у», що вийшов з друку в кінці 1958 р. накладом в 900 примірників виносить — НМ 3 177,60. Сальдо — НМ 358,06 та прибуток з розпродажу книжки буде включений до видавничого фонду ще чергових 3-х книг. У першій половині 1960 р. буде перевидана книга Зерова «Нове українське письменство» (видана в Києві 1924 р. та знайдена наприкінці 1959 р. в німецькій бібліотеці) — це одна з найважливіших праць М. Зерова. Друга книга — вся оригінальна поезія М. Зерова під назвою «Камена». Третя — «Спогади про трьох неокласиків», яку було заплановано видати першою після «Королларіум-у», але не всі автори спогадів надіслали свої матеріали.

Управа Т-ва М. Зерова у квітні 1958 р. накреслила другий етап свого завдання: придбати фонди на видання книги «Спогади про трьох неокласиків», а саме — М. Зерова, П. Филиповича та М. Драй-Хмару. Про ролі, яку вони відіграли у відродженій нашій літературі та взагалі в культурному житті нашого народу, в достатній мірі наświetлив К. Каздоба у своїй статті «Безсмертні» (див. «ВД» ч. 31 418). Видання «Спогадів» буде отим надгробним пам'ятником на їх незнаних могилах. Редагування цих трьох книг знову бере на себе завжди жертвенний проф. Михайло Орест.

Друга збіркова акція на видання книги «Спогади про трьох неокласиків» та їхньої літературної спадщини до 1 січня 1960, дала такі наслідки: Півд. Австралія Ф 361.1.0., Вікторія Ф. 121.11.6., Півд. Валія

Ф 50.17.0., Тасманія Ф 5.0.0., Квінсленд Ф. 5.0.0., Нова Зеландія Ф 6.4.6. Разом зібрано — Ф 549.14.6. 13. 12. 58 переслано на руки проф. М. Ореста Ф 251.0.0., а дня 19. 12. 59 — Ф 209.12.6.

Адміністративні видатки від 16. 6. 55 до 1. 1. 60, на канцелярійні видатки, друки, влаштування двох вечорів М. Зерова, листування, пересилка «Королларіум-у» в Австралії Ф 89.17.8^{1/2}. Сальдо на 1. 1. 60 — Ф 55.5.8^{1/2}.

Імена всіх фундаторів-жертводавців і звичайних жертводавців другої збіркової акції будуть оголошені в книзі «Спогадів про трьох неокласиків»: М. Зерова, П. Филиповича та М. Драй-Хмару.

Вони вели наш народ «до сонця, до парвди й краси»... За це вони заплатили своїм життям: Зерова і Филиповича ГПУ заслало на Соловецький Острів, а Драй-Хмару на Колиму.

Найкращою подякою для них буде наша вдячна пам'ять про них. І щоб ця пам'ять не проминула, видамо про них Книгу-Спомин!

Д. НИТЧЕНКО
голови В. о. Т-ва

Ю. СЛОВАЧЕВСЬКИЙ
секретар

К. КАЗДОБА
орган. і фінанс. реф.

ДО ЧИТАЧІВ

З нагоди десятиріччя нашого перебування в Австралії випускаємо друге число альманаха «Новий обрій». В другому числі взяли участь майже всі українські літератори та журналісти, що живуть і творять на цьому терені: тепер авторів понад тридцять — удвічі більше авторського складу першого числа. Серед нових бачимо імена Марії Дейко, Ольги Катран, Лідії Гаєвської-Денес, Зої Когут, П. Дубова, Степана Радіона, Тетяни Волошки та низку інших.

В цьому числі свідомо відведено значне місце для спогадів. Спогади о. Винницького, Марії Дейко, Г. Бажула та інших, свідчать про нищення окупантом української провідної інтелігенції, а спогади теперішнього голови громади П. Австралії п. Каздобі — про опір і боротьбу українського селянства з більшовицькою владою стануть корисним матеріалом до вивчення історії нашого недавнього минулого.

Для розваги шановних читачів поширюємо відділ гумору і сатири.

Слід згадати, що це число «Нового обрію» виходить у співпраці з австралійською філією (централа в Нью-Йорку) Об'єднання Українських Письменників «СЛОВО», члени якого дали основний матеріал і вклали найбільше праці у справу видання альманаха.

Крім праці авторів, що взяли участь у цьому числі, треба відзначити велику заслугу Української Висилкової Книгарні, яка взяла на себе майже цілковито фінансування альманаха.

Тож, випускаючи чергове число «Нового обрію» за участю більшого числа авторів, а також, в поширеному обсязі та кращим друком (хоч, на жаль, цього досягнуто частково за рахунок того внутрішнього мистецького оформлення, яким пишався перший випуск), маємо надію, що цим сприяємо дальшому розвитку творчих сил наших письменників. Вважаємо, також, що це ще один новий крок в культурному житті нашої спільноти саме тепер, коли підсумовуємо перше десятиріччя праці на австралійській землі, де нам дано можливість для розвитку українського культурно-мистецького життя.

Р е д а к ц і я

З М І С Т

<i>Л. Далека</i>	
Осінь 43-го	5
<i>Микола Лазорський</i>	
Гетьман Розумовський	6
<i>Дм. Чуб</i>	
Ідучи на чужину	20
<i>Ольга Катран</i>	
Коралі	21
<i>Василь Онуфрієнко</i>	
Пісня	35
Спогади	37
<i>Євген Гаран</i>	
Сутінки поцейбічного світу	40
<i>Б. Сірко</i>	
Зірвані заручини	43
<i>Павло Дубів</i>	
Баляда про прапор	54
<i>Степан Радіон</i>	
Химерний бос	56
<i>Тетяна Волошка</i>	
Привіт мой бабусі	60
<i>П. Вакуленко</i>	
Дощ	61
<i>Євген Зозе</i>	
Етюд	63
<i>Генрі Ловсон</i>	
То мій пес	64
<i>Н. Яхненко</i>	
Знак	66
<i>К. Гіммельрайх</i>	
Мариво	87
<i>Іван Сгоцький</i>	
Експедиція в пустелю	89
<i>Лідія Гаєвська-Денес</i>	
Байка про кенгуру	98

ГУМОР І САТИРА

<i>Зоя Когут</i>	
Культурні арабески	103
<i>Ярослав Масляк</i>	
Аматори	113
<i>Остан Зірчастий</i>	
Наші знайомі (Дружні шаржі)	119
<i>Зоя Когут</i>	
Сучасна романтика	124
<i>Остан Зірчастий</i>	
Ода на честь вареників	124
<i>Лу Кія</i>	
Пародії	126
<i>Чорнява</i>	
Телефонна розмова	128

СПОГАДИ

<i>К. Каздоба</i>	
Відплата	130
<i>П. Міхрат</i>	
В пазурах окупанта	137
<i>І. Бажул</i>	
Гнат Хоткевич	142
<i>Дмитро Чуб</i>	
Чого плакав Сосюра	149
<i>Протопресвітер Іван Винницький</i>	
З моїх спогадів про поета Дмитра Загула	157
<i>М. Дейко</i>	
З минулого	161
<i>Ігор Осідач</i>	
Я був на Філіппінах	166

СТАТТІ

<i>Павло Дубів</i>	
Театр ім. Леся Курбаса — вогнище української театраль- ної культури в Мельбурні	174
<i>Ярослав Булка</i>	
Зустріч мистців	181

<i>Ростислав Теодорович</i>	
На крилах рідної пісні	184
<i>Л. Ількович</i>	
На порозі десятиліття	189
<i>Р. Драган</i>	
Український народний балет у Сіднеї	194
<i>Ярослав Булка</i>	
Маляр-абориген Альберто Наматджіра	197
<i>Василь Левадний</i>	
Український балет та балетна школа Ніни Денисенко	200
<i>Д. Сергієнко</i>	
Двісті виступів на службі українського мистецтва	205
<i>Д. Нигченко</i>	
Стан українського шкільництва в Австралії	211
<i>Василь Онуфрієнко</i>	
Визначне надбання австралійської драматургії	215
<i>Б. П-ко</i>	
З історії газети «Вільна думка»	221

ХРОНІКА

Українські кіноспілки в Австралії	226
З українського життя в Південній Австралії	226
З культурного життя Західної Австралії	228
Українська спілка «Прогрес»	230
Наші автори та їх доробок	231
Поклін неокласикам	234
До читачів	236